Vrije Universiteit Brussel
Fakulteit der letteren en wijsbegeerte

“I n het galmende zingen zit de slijtage van de routine”

(Cees Nooteboom)

Enkele beschouwingen over het taalgebruik van het Vlaams Blok

Verhandeling ingediend tot het bekomen van de graad van licentiaat in de taal- en letterkunde: Germaanse talen,
door Wim Vandenbussche .
Akademiejaar 1993-1994
Promotor: Prof. Dr. R. Willemyns

Vrije Universiteit Brussel
Fakulteit der letteren en wijsbegeerte

“In het galmende zingen zit de slijtage van de routine”

(Cees Nooteboom)

Enkele beschouwingen over het taalgebruik van het Vlaams Blok

Verhandeling ingediend tot het
bekomen van de graad van
licentiaat in de taal-en letterkunde:
Germaanse talen,
door Wim Vandenbussche.
Akademiejaar 1993-1994
Promotor: Prof. Dr. R. Willemyns

Voor Mevrouw Claes

Woord vooraf

Hierbij wil ik iedereen bedanken die onderweg op de een of andere manier bijgedragen heeft tot het schrijven van dit werkje.

Mijn bijzondere dank gaat uit naar Prof. Dr. Roland Willemyns, voor zijn kritische kommentaar tijdens het schrijfproces, en zijn stimulerende invulling van de promotorrol. Ook dank aan Prof. Dr. Piet van de Craen en Mim Vermeerbergen voor het lezen van de schrijfproeven, en voor de bijbehorende op- en aanmerkingen.

Prof. Dr. Helga Bister-Broosen, Prof. Em. Herman Corijn, Prof. Dr. Hubert Dethier en journalist Hugo Gijsels wou ik bedanken voor de inspirerende gesprekken, die me attent gemaakt hebben op een aantal aspekten van het onderzoeksonderwerp, die anders onbesproken zouden gebleven zijn.

Karel Dillen en Frank Van Hecke van het Vlaams Blok en Leen De Schepper en Frans Vindevogel van de Partij van de Arbeid worden bedankt voor de spontane bereidwilligheid waarmee ze essentieel bronnenmateriaal ter beschikking stelden.

Een laatste woord van dank, tenslotte, aan mijn pa, die het kopiëren en inbinden op zich nam.

Inhoud

0. Inleiding. 1

1. De basiswoordenschat van het Vlaams Blok-nationalisme. 5

   0. Inleiding. 5

   1. "De Vlaamse leeuw krijgt zijn eerste tand": Dillen in Opstanding. 10

   2. "En nog zijn zijne krachten in al haar jeugdgenot": de jaren tussen "Opstanding" en "Vlaams Blok". 18

   3. "Hij stelt zijn maan en briest": Dillen voor het Blok. 20

   4. Hoe eigen is Dillens volkseigenheid? 25

   5. Nationalisme: opium van het volk? De link tussen vaag taalgebruik en geloof. 33

   6. Besluit. 36

2. Stilistische manipulatie. 39

   0. Inleiding. 39

   1. De herhaling. 40

   2. De retorische vraag. 45

   3. Het cliché. 50

   4. De slogan. 58

   5. Het kleinere grut. 59

   6. En de anderen? 65

   7. Besluit. 72

3. Bij gebrek aan beter zijn wij beter dan de gebrekkigen: nog meer manipulatie. 75

   0. Inleiding. 75

   1. Inspelen op emoties. 75

      1.0 Inleiding. 75

      1.1 De kommunisten zijn daar! 76

      1.2 "Eretitels." 80

1.3 Afkeer en angst. 83
1.4 “Wij, marginalen.” 85
1.5 Wij, ‘unieken’. 87
1.6 Wij, radikalen. 87
1.7 Wij, kampers. 88
2. Tendentieus weergeven van feiten. 89
3. Geloofwaardig liegen. 91
4. Besluit. 92
4. Een laatste korte relativering van de onderzoeksresultaten. 94
0. Inleiding. 94
1. Kaderblad Vlaams Blok. 94
2. Besluit. 97
5. Algemeen besluit. 98

Korpusbeschrijving. 101
Herkomst van de titelcitaten. 103
Bibliografie. 104

Opsis toon adèloon ta phainomena

(De zichtbare verschijnselen verschaffen de blik op het onzichtbare)

Griekse stelregel

omnia enim stolidi magis admirantur amantque
inversis quae sub verbis latitantia cernunt
veraque constituunt quae belle tangere possunt
auris et lepido quae sunt fucata sonore

(want domkoppen plegen datgene 't meest te beminnen en ook te bewonderen, wat zij menen te speuren dat onder verdraaide bewoordingen wegschuilt. Zij houden dàt ook voor waar, wat hun oren aangenaam aandoet, dat ook wat is geblanket met fraaie, welluidende klanken...)

Lucretius

0. INLEIDING.

0.1 Een van de mogelijke omschrijvingen van sociolinguïstiek is “het onderzoek van kontekstueel bepaald taalgebruik”. Deze overkoepelende term omvat bijgevolg een wijd spektrum deelgebieden, dat vertrekkende van Labovs prille studie over klassegebonden uitspraakverschillen, uitwaaiert tot ondermeer meertaligheidsonderzoek en de analyse van ‘vrouwentaal’. Over die verscheidenheid heen echter, loopt door alle onderzoeksresultaten als rode draad steeds dezelfde konklusie: taalgebruik wordt in zeer grote -zo niet volledige- mate gedetermineerd door sociale variabelen.
Eén van de vele takken binnen deze taaldiscipline is het onderzoek van het politieke discours. Hoewel de precieze invloed van het politieke bedrijf variëert naargelang plaats en tijdstip, is het onmiskenbaar een faktor die zijn stempel nalaat op een aantal peilers van het maatschappelijke leven, en ook op de taal.
De interesse voor het taalgebruik dat de politici bezigen is echter nooit beperkt gebleven tot de sociolinguïstische sfeer. Reeds lang voor er van sociolinguïstiek sprake was, verschenen er al werken over deze problematiek. De klassieke retorika’s en de polemieken uit de Duitse Romantiek over de vraag ‘wat betekent het begrip ‘natie’?’ kunnen hierbij als representatief voor een hele reeks voorbeelden beschouwd worden.
Naast -en ongetwijfeld door- die belangstelling voor het politieke discours groeide bij bepaalde mensen echter ook de idee dat er iets zou bestaan als een aparte politieke taal, een register dat -naar analogie met bijvoorbeeld het gerechterlijke jargon- duidelijk te onderscheiden zou zijn van de omgangstaal. In plaats en tijd situeren waar deze opvatting ontstond is een vrij hachelijke maar gelukkig irrelevante zaak. Het gaat er voornamelijk om aan te tonen dat de nog

steeds bestaande idee van 'politieke-taal-an-sich' op een misvatting berust.

Politieke taal bestaat immers niet. Van den Toorn stelt terecht:

"Om te beginnen is het al ongelukkig te spreken van politieke taal, zoals het niet zelden gebeurt...; hoogstens kan men het hebben over taalgebruik... er bestaan specifieke woorden en uitdrukkingen, maar de syntaxis van een vaktaal wijkt niet af van de algemene taal en het overgrote deel van de woordenschat is ook algemeen gangbaar... Het inzicht dat het politieke taalgebruik altijd een klein deel van een taal betreft, bepaalbaar en afgrensbaar in de woordenschat, is echter niet tot iedereen doorgedrongen." (Van den Toorn 1991, 19/20)

Jammer voor diegenen die nog steeds geloven in het bestaan van een *"Party language, which binds member to member" (Hudson 1978: 62)*, maar een case-study over het taalgebruik van een politieke formatie, is inderdaad gedoemd om beperkt te blijven tot een woordenlijst. Uiteraard kan die steeds aangevuld worden met een bespreking van een aantal taal- en teksttechnieken die de partij gebruikt om haar kiespubliek te beïnvloeden, maar een vergelijkende analyse met de 'truukjes' van andere partijen (zie hoofdstuk 2 en 3) toont dat het meestal algemene, niet zuilgebonden (en zelfs niet politiek-gebonden!) manipulatiemanoeuvres betreft.

0.2 Vanuit het bovenstaande teoretische kader worden in deze studie een aantal aspekten van het taalgebruik van het Vlaams Blok onderzocht.

In het eerste hoofdstuk wordt, na een korte beschouwing over de oorsprong van het Vlaams Blok en zijn nationalisme, een beeld geschetst van de 'basiswoordenschat' van deze partij. De nadruk ligt daarbij voornamelijk op het taalgebruik van stichtend lid en voorzitter-

voor-het-leven Karel Dillen. Er wordt, via een analyse van zijn artikels uit de jaren 50 in Opstanding, aangetoond hoe zijn journalistieke jargon van toen duidelijke ideologische (en taalkundige) sporen vertoonde van het VNV-nationalisme. Daarna wordt beschreven hoe zijn woordgebruik evolueerde c.q. stagneerde in de jaren 60 en 70. Een bespreking van het woordgebruik in het partijblad Vlaams Blok, tenslotte, gaat na in hoeverre Dillens ideologische 'kernbegrippen' opgenomen zijn in het officiële Vlaams Blok-jargon.
Om de resultaten van deze analyses te relativeren, wordt een vergelijking gemaakt met de ideologische basiswoordenschat van de andere verkozen Vlaamse partijen. Als leidraad hierbij fungeren recente publikaties van de verschillende partijvoorzitters.
Naar het einde van het hoofdstuk toe wordt ook uitgebreid aandacht besteed aan de kenmerkende vaagheid van nationalistisch taalgebruik, en wordt gepoogd dit wazig taalgebruik te verklaren.

Hoofdstuk 2 behandelt de wijze waarop het Vlaams Blok de lezers van haar publikaties manipuleert met stilistische middelen. Achtereenvolgens worden de werking en de funktionaliteit besproken van de herhaling, de retorische vraag, het cliché en de slogan. Het belang van oordeelspartikels, inhoudelijke kontekst en modale werkwoorden komt eveneens aan bod. Om de bevindingen te relativeren, wordt opnieuw nagegaan in hoeverre de besproken manipulatietechnieken ook gebruikt worden door de andere Vlaamse partijen.

In hoofdstuk 3 worden, vanuit de werkhypotese dat het belang van stilistische manipulatie voor het Vlaams Blok relatief klein is, een aantal beïnvloedingstechnieken geanalyseerd die minder expliciet met taal verbonden zijn. De nadruk ligt voornamelijk op de wijze waarop

het Vlaams Blok inspeelt op de emoties van de lezer. Deze analyse wordt eveneens getoetst aan teksten van de andere Vlaamse partijen, en wordt aangevuld met een korte bespreking van nog twee manipulatietruuks: het tendentieus weergeven van feiten, en geloofwaardig liegen.

Hoofdstuk 4, tenslotte, gaat kort na in hoeverre de onderzoeksresultaten uit de vorige hoofdstukken kloppen voor het taalgebruik dat de Vlaams Blok-mandatarissen bezigen in hun kaderblad. Dit om mogelijke verschillen aan te tonen tussen het taalgebruik in nationaal verspreide propaganda voor het grote publiek (waaruit het korpus bestond), en dat in interne partijpublikaties.

0.3 Er dient tot slot met klem benadrukt te worden dat het geenszins in mijn bedoeling lag een smaadschrift samen te stellen tegen het Vlaams Blok. Een dergelijk negativisme heeft wetenschappelijkheid immers al te vaak lippendienst bewezen. Dit werkje is echter wel geschreven vanuit de overtuiging dat ook de linguïstiek een bescheiden bijdrage kan leveren aan een waakzame ingesteldheid. Taalkundigen kunnen 'waakzaamheid' hierbij in de meest letterlijke zin van het woord interpreteren, zoals W.H. Auden dat deed toen men hem vroeg wat hij tijdens de Tweede Wereldoorlog gedaan had: "Ik heb de wacht gehouden bij de taal" (geciteerd in Piryns 1992: 72).

HOOFDSTUK 1: DE BASISWOORDENSCHAT VAN HET VLAAMS BLOK-NATIONALISME.

0. Inleiding.

0.1 Waar komt het Vlaams Blok vandaan?

Vooraleer de kern van dit onderzoek aan te raken, kan het interessant zijn om het Vlaams Blok eerst even te situeren in het Belgische politieke bestel. Voor een gedetailleerde partij-analyse kan men ondermeer terecht bij van Eycken & Schoeters (1988), Gijsels & Vander Velpen (1989) en Gijsels(1992). Hier worden enkel -op basis van die werken- de essentiële lijnen geschetst voor het begrijpen van de partij-origines.

In 1978 ondertekende de regering Martens III een akkoord dat de aanzet moest vormen tot een grondige hervorming van de Belgische staat. Dit 'Egmontpakt' *"regelde de oprichting, samenstelling en bevoegdheden van gewest- en gemeenschapsraden, een financiële regeling voor de werking van deze nieuwe organen, de oprichting van subgewesten en een definitieve vergrendeling van Brussel tot de negentien gemeenten*" (Gijsels 1992: 82). In Vlaams-nationale milieus werd sterk aanstoot genomen aan deze beslissing, omdat ze de nederlandstalige Brusselaars *"degradeerde"* tot een beschermde minderheid, en tevens omwille van de *"nadelige financiële regeling voor Vlaanderen"* (id.). Dit ongenoegen richtte zich voornamelijk tegen de Volksunie, die door het pakt mee te ondertekenen haar Vlaams-nationale beginselen verzaakt zou hebben.

Een konkrete politieke reaktie kwam er datzelfde jaar nog met de oprichting van twee nieuwe Vlaams-nationalische partijen: de Vlaamse Volkspartij (VVP) van voormalig VU-senator Lode Claes, en de Vlaams

Nationalistische Partij (VNP) rond de figuur van Karel Dillen. Hoewel de klemtonen in hun politieke programma's sterk verschilden, werd uit elektoraal opportunisme besloten om samen als de kartellijst 'Vlaams Blok' deel te nemen aan de parlementsverkiezingen van 1979. Dillen werd als enige volksvertegenwoordiger verkozen, waarna Claes een paar maanden later de aktieve politiek de rug toekeerde. Een groot deel van de VVP-leden stapte over naar Dillens partij, die nu definitief Vlaams Blok heette.

De politieke slagkracht van het Blok bleef tot 1988 vrij beperkt, maar sindsdien gaat het de partij op alle bestuursniveaus elektoraal voor de wind. In het parlement zag ze haar vertegenwoordiging uitbreiden van 1 over 3(1987) tot 18 zetels(1991), en in provincieraden ging ze van 4(1988) naar 36 leden. Op gemeentelijk vlak is haar macht voorlopig nog gekoncentreerd in Antwerpen (hét 'VB-bastion'), waar 10 van de 55 raadsleden Vlaams Blokkers zijn (de partij heeft in totaal 23 gemeenteraadszetels). In het Europees parlement, tenslotte, is Karel Dillen de enige VB-verkozene.

0.2 Waar komt dat nationalisme vandaan?

0.2.0 Het Vlaams Blok heeft zich vanaf zijn oprichting steeds expliciet geprofileerd als een nationalistische partij. De kop op de voorpagina van het allereerste partijblad sprak voor zich: "NEEN, HET NATIONALISME IS NIET DOOD DAAROM DE VLAAMS NATIONALE PARTIJ" (DVN, dec. 1977, p.1). Vanuit die visie hebben Dillen en de zijnen in de loop der jaren heel wat standpunten ingenomen over de meest uiteenlopende sociale en politieke onderwerpen.

In dit hoofdstuk wordt aangetoond dat een aantal begrippen steeds terugkomen, wanneer het Vlaams Blok zich bij een argumentatie beroept op zijn nationalistische principes. Om die basiswoordenschat zo duidelijk mogelijk te situeren kan het nuttig zijn het VB-

nationalisme in een bredere kontekst te plaatsen. Deze korte uitweiding geeft een idee van de grove lijnen die de geschiedenis van het nationalisme kenmerken. Ze is grotendeels gebaseerd op Greenfeld (1992).

0.2.1 Nationalisme zou in essentie omschreven kunnen worden als "een gevoel van waardigheid dat voortvloeit uit het besef te behoren tot een natie". Het bestaan ervan hangt dus onvermijdelijk samen met de 'natie'-idee. Greenfeld situeert de oorsprong van het nationalisme dan ook in het Engeland van de prille zestiende eeuw, dat hij beschouwt als *"the first nation in the world, in the sense in which the word is understood today"* (Greenfeld 1992: 6). 'Natie' verwees van dan af niet langer naar 'de elite van een land', maar werd semantisch uitgebreid tot 'de hele bevolking van een land', of nog, 'een volk'.
Die grondbetekenis onderging vanaf het einde van de achttiende eeuw een belangrijke wijziging. Onder invloed van de Franse revolutie en de Duitse Romantiek ging het begrip 'natie' twee kompleet verschillende koncepten overkoepelen. Greenfeld spreekt van de overgang *"nation, meaning sovereign people... coming to signify a unique sovereign people"* (Greenfeld 1992: 8). Finkielkraut formuleert die tegenstelling in filosofische termen: waar de Verlichting uitmondde in de opvatting dat *"de natie een groep van deelgenoten is die onder een gemeenschappelijke wet leven en vertegenwoordigd worden door hetzelfde wetgevend lichaam"*, legde de Duitse Romantiek de nadruk op het belang van de 'Volksgeist' (Finkielkraut 1988: 18). Dit woord sloeg op de unieke, onherhaalbare identiteit van elk volk (Finkielkraut 1988: 14), en werd naar het einde van de negentiende eeuw toe als volgt ingevuld: *"zij [de nationalisten; w.v.] weigeren de mens los te zien van zijn determinanten, zij zoeken diens waarachtige zijn en de sleutel tot diens gedrag in de invloeden die hem regeren zonder dat hij*

zich daarvan bewust is: taal, ras, historische traditie..." (Finkielkraut 1988: 33). Het is in deze laatste stroming dat het volksnationalisme van het Vlaams Blok zijn wortels vindt.

0.3 Waar komt die basiswoordenschat vandaan?.

Wanneer men een aantal Vlaams Blok-publikaties uit een vrij korte periode doorneemt -één jaargang van het partijblad bijvoorbeeld- valt op hoe een aantal begrippen door de artikels van de verschillende auteurs heen steeds opnieuw opduiken. Zo wordt er vaak gewag gemaakt van onder meer "plicht tegenover het volk", "nationalistische strijd" en "volkseigenheid". Aangezien die termen in heel wat verschillende konteksten aangewend worden, ontstaat de indruk dat het gaat om een aantal kernbegrippen die essentieel zijn voor de ideeën die de partij uitdraagt.

Om de inhoud van de Vlaams Blok-ideologie beter te begrijpen is het dan ook nodig om op zoek te gaan naar de oorspronkelijke betekenis die de partij aan die woorden toekende. Het uiteindelijke doel van dit diachrone onderzoek is het vinden van wat Berner de *"Initialtext"* noemt. Ze preciseert dit als volgt: *"das ist der Text, der in der Untersuchung eines synchronen Zeitabschnittes sowohl in zeitlicher als auch in thematischer Hinsicht einen relativen Anfang darstelt und im einem politischen Diskurs eine Zäsur setzt"* (Berner 1993: 4).

Bij een nieuwe politieke partij ligt het dus voor de hand om terug te grijpen naar het basisprogramma. In de Grondbeginselen van het Vlaams Blok vindt men inderdaad alle 'kernbegrippen' terug, maar men dient zich toch de vraag te stellen of men dit dokument als basis kan nemen voor een semantische analyse. Het Vlaams Blok draaide in zijn prille begin immers volledig rond de figuur van Karel Dillen, die de Grondbeginselen schreef op een moment dat hij al ruim dertig jaar Vlaams-nationalistische watertjes doorzwommen had. Bovendien

benadrukte Dillen (tijdens een persoonlijk gesprek op 7 december 1993) “dat ik in het begin het partijblad soms volledig zelf volschreef, daar waar het nu bijna vechten is voor een plaatsje”. Ook de standpunten die in De Vlaams Nationalist verschenen moeten dus in funktie van die ‘bagage’ gelezen worden.

Omwille hiervan lijkt het aangewezen om in de tijd terug te gaan tot de eerste artikels die Dillen schreef in de jaren vijftig voor het Vlaams-nationale weekblad Opstanding. In dit milieu vond de huidige Vlaams Blok-voorzitter immers de bronnen voor zowel zijn ideologische overtuiging als zijn politieke woordenschat

Die artikels uit de prille jaren vijftig kunnen als volwaardige *“Initialtext”* voor Dillens publikaties beschouwd worden, maar uiteraard niet voor zijn ideologie. In ideale omstandigheden zou dit onderzoek moeten kunnen vertrekken van de teksten uit de Duitse Romantiek die de wortels van het volksnationalisme vormen, maar de beperktheid in tijd en onderwerp van dit projekt laten dit jammer genoeg niet toe.

Er zullen wel duidelijke links gelegd worden met het woordgebruik van de nationalisten voor en gedurende de tweede wereldoorlog. Dillen heeft hen immers zelf duidelijk aangewezen als zijn voornaamste inspiratiebronnen. *“Ik ben de zoon van vele geestelijke vaders waarbij ik eerder geneigd ben om op te kijken naar hen die ik persoonlijk gekend heb.” We beperken ons hier enkel tot het vermelden van Borms, Verschaeve, van Severen (“zijn stijl”) en Leuridan. Vooral ook Reimond Tollenaere... Voor Dillen was hij “het type van de hartstochtelijke ridder, dat wij in Vlaanderen op het ogenblik zo missen””* (Verstraete 1993: 73). Een grondige studie van het VNV en Verdinaso-idioom is er vooralsnog niet, maar voor het Noordnederlandse nazi-woordgebruik bestaat die wel (Van den Toorn 1991). Fragmenten uit ondermeer Volk en Staat geven hierbij aan dat het nationalistische jargon voor Noord en Zuid grotendeels gelijklopend

was. Dit zal ook duidelijk blijken uit de hiernavolgende analyse.

1. "De Vlaamse Leeuw krijgt zijn eerste tand": Dillen in "Opstanding".

1.0 In het begin van de jaren 50 publiceerde Dillen regelmatig artikels in het weekblad Opstanding, dat hij zelf typeerde als "Vlaams-nationaal". De krant sloot qua strekking duidelijk aan bij de ideeën die enkele jaren voordien door het V.N.V. werden uitgedragen; de hoofdredakteur Antoon Mermans was trouwens voormalig hoofdredakteur van de V.N.V.-partijkrant Volk en Staat (Verstraete 1993: 28). Het merendeel van de Opstanding-stukken had dan ook een ondertoon van verheerlijking van oorlogskollaborateurs, amnestie-eisen en scoutsachtige kritiek op het Vlaams-nationaal Zangfeest en de IJzerbedevaart.

1.1.1 Een vrij archaïsch aandoend element in Dillens toenmalige woordenschat was het veelvuldige gebruik van de term "Diets". Er werd voortdurend gewag gemaakt van "het Dietse volk", "onze trouw als Dietsers", "het Diets bewustzijn", "het Dietse Vaandel", "de zuiver Dietse waarden" en "Dietsland". Opvallend hierbij is dat de auteur er nergens in slaagde om op duidelijke wijze uit te drukken wat hij onder deze term precies verstond.
In onze regionen mochten enkele organisaties de term "Diets" graag bezigen gedurende de oorlogsjaren: zowel Verdinaso (Vereniging der Dietse Nationaal-Solidaristen) als VNV gingen prat op hun "Dietse" idealen. Volk en Staat herinnerde er in een bespreking van een rede van V.N.V.-leider Elias bijvoorbeeld aan dat *" de leider er op wijst dat we de Dietsche gedachte vooral moeten beleven... En eindelijk, de Dietsche gedachte is volksch en positief"* (VeS, 8 juni 1943, p.1). Ook

in de funktiebenamingen tijdens de kollaboratie kwam het adjektief vaak voor: 'Dietsche Militie' en 'Dietsch Jeugdleider' zijn slechts enkele van een hele reeks voorbeelden.

Een opvallend verschil met Noord-Nederland is dat de term bij ons in 1943 blijkbaar nog gebruikt werd, terwijl hij daar reeds in onbruik geraakt was: Van den Toorn stelt dat het hier gaat om een "typisch NSB-woord", dat na 1941 "op verlangen van de Duitse bezettingsautoriteiten vervangen werd door *Germaansch* ". "In het moderne Nederlands kwam het in gebruik voor 'Groot-Nederlands', d.w.z. het gehele Nederlandse -dus ook het Vlaamse- taalgebied omvattend, eventueel zelfs met inbegrip van Zuid-Afrika" (Van den Toorn 1972: 70).

Wanneer Dillen deze duidelijk "besmette" termen enkele jaren na de tweede wereldoorlog aanwendde, moet hij zich dus zonder enige twijfel bewust geweest zijn van hun nationaal-socialistische konnotaties. De gewraakte zinssnedes werden bovendien gebruikt in een blad dat qua ideologische inhoud duidelijke sympatieën had voor de kollaboratie-ideeën. In die kontekst impliceerde Dillens woordgebruik dus een politieke stellingname die hij nadien overigens konsekwent bleef verdedigen. Hij heeft zijn sympatieën voor Staf De Clercq en een aantal andere nazi-gezinden immers nooit verheeld. Een en ander mag blijken uit de volgende uitspraak over de briefwisseling van Rudolf Hess:

"(Ze) is een onweerstaanbaar pleidooi voor de grootmenselijkheid van een van DE prominenten van het Derde Rijk... Ook wij kunnen enkel betreuren dat deze Duitser, begaan met meer dan enkel het lot van zijn eigen volk, niet slaagde in de taak die hij vrijwillig op zich had genomen en waarvoor hij alles op het spel zette en waarvoor hij ook alle waarden die het leven schoon maken offerde. Daarvoor echter dient elk mens eerbied te hebben." (Dillen 1953).

1.1.2 Het net genoemde voorbeeld blijkt echter niet de enige mogelijke associatie met het kollaboratie-idioom te zijn. Een explicietere verwijzing kwam er met het gebruik van de groet "Hou-Zee!". Hoewel deze term oorspronkelijk in de zeevaart gebruikt werd om iemand een behouden terugkeer te wensen, kreeg ze in de jaren dertig een duidelijke politieke konnotatie met de opkomst van het nationaal-socialisme (de term werd ook gebruikt in de Blauwvoeterie, zoals te horen is in Rodenbachs refrein: "Met het oude Vlaamse hoezee! Vliegt de Blauwvoet? Storm op zee!"). In het VNV-orgaan Volk en Staat kon men redes aantreffen van Staf de Clercq die steevast afgesloten werden met een krachtig "Hou Zee": *"In afwachting van dien dag, roep ik u nogmaals toe: 'Vertrouwen, kameraden!' Het V.N.V. Hou Zee!"* (VeS, 13 nov.1940, p.1). De onderliggende symbolische -en politiek sterk geladen!- betekenis van die groet mag blijken uit het volgende citaat van Elias: *"Zoals wij straks met een drievoudige 'Sieg Heil' den Führer zullen begroeten, waaraan gij, mijn kameraden, trouw zweert in den strijd tot den inzet van uw leven toe, zo begroeten wij U, mijn kameraden, met onzen alouden groet: Het Vlaamsch Legioen houzee! De Vlamingen uit de Waffen-SS houzee! Onze vrijwilligers houzee!"* (VeS,20 april 1943, p.2). Dillen was zich van die konnotatie ten zeerste bewust. In zijn biografie luidt het immers *"Heel wat artikels in Opstanding eindigden met 'Houzee'. "Dit deden we om onze solidariteit met de vervolgden te betuigen. In die jaren had het geen oudbollige klank en kon dit nog. Tevens gebeurde het ook om ons af te zetten tegen wat we noemden de 'pseudo-Vlaamse Beweging'"* (Verstraete 1993: 29).

De geestdrift die het houzee-geroep met zich meebracht was ook Nederland niet onbekend. De NSB'er van Geelkerken stelde het als volgt: *"In een vergadering te Ijmuiden (op 27 mei 1933) besluit van Geelkerken zijn toespraak met gestrekten arm en roept de stampvolle*

zaal toe: Hou Zee! ... In korten tijd gaat het 'Hou Zee!' door alle kringen en groepen der [nationaal socialistische; w.v.] Beweging. De Beweging die uit eigen Volk omhoog kwam, blijft ook in uiterlijke teekenen en symbolen met het Volk verbonden" (geciteerd in Van den Toorn 1975:90; 1991:301). Eén en ander had tot gevolg dat het lemma "hoezee" nu door Van Dale omschreven wordt als *"uitroep van vreugde,... in W.O.II als nationaal-socialistische begroetingsformule gebruikt"*.

1.1.3 Het meest frappante raakvlak tussen het taalgebruik van Dillen en dat van de oorlogskollaborateurs blijft echter de extreme vaagheid van de bewoordingen. Zo dweepte Dillen bijvoorbeeld met het begrip "trouw". In een rede op de dodenherdenking van Staf de Clercq (Dillen 1952f) vermeldde hij het zo maar even vijftien keer in alle mogelijke kombinaties; het bleek evenwel moeilijk om dit woord onmiddellijk op konkrete wijze in te vullen. Hij had het herhaaldelijk over *"het Ijzerleger van de Vlaamse trouw", "de generatie van de trouw"* en over *"de eenvoudige nationalistische trouw van de eenvoudige nationalistische mens"*.

Vraag bleef alleen: trouw waaraan? Het antwoord hierop was niet echt van aard zeer verhelderend te zijn. *"Laat ons bereid zijn om morgen de nationalistische strijd aan te binden, de nationalistische weg te gaan, trouw aan onze doden, trouw aan het verleden... Vecht trouw aan het verleden, trouw aan het testament van onze doden."* (Dillen, 1952f). Of nog: *"onze loyauteit, onze trouw is de loyauteit tegenover Vlaanderen, is onze trouw als Dietsers aan de Nederlanden, is onze trouw aan het Dietse VOLK"* (Dillen 1952d).

Rekening houdend met de onderliggende ideologie en de sympatieën van Opstanding kan men echter wel de hypotese formuleren dat het vage "trouw" hier symbool stond voor het streven naar algemene

amnestie en een hernieuwing van de politieke slagkracht die een welbepaalde interpretatie van het Vlaams-nationalisme tijdens de oorlogsjaren gekend had.
VNV en NSB beriepen zich ook met grote regelmaat op een zeer gelijkaardige trouw. In Volk en Staat werd een van de belangrijkste eigenschappen van de 'nieuwe jeugd' *"trouw"* genoemd (VeS, 1/2 feb. 1942, p. 6), roemde de Clercq de *"saamhorigheid, welke gebouwd moet zijn op wederzijdschen eerbied en trouw"* (VeS, 13 nov.1940, p.1), en werd hij bij zijn dood op zijn beurt geprezen om zijn *"trouw aan het Volk"* (VeS, 1/2feb. 1942, p. 1). Het volgende citaat over het NSB-jargon spreekt voor zich: *"Tot de sjablones die we hier alleen signaleren ... behoren voorts ..."eer" en "trouw". Een interpretatie van deze begrippen is nauwelijks ergens te vinden..."* (Van den Toorn 1975: 75).

1.1.4 Diezelfde mistige sfeer was troef wanneer Dillen zijn retoriek over "de strijd" tentoonspreidde. In de reeds vermelde toespraak werd de voormalige VNV-leider de Clercq postuum bedankt voor zijn *"strijd voor Vlaanderen"*. Dit "eerbetoon" klonk de Opstanding-lezer ongetwijfeld goed in de oren, maar stelde op het vlak van inhoudelijke duidelijkheid niets voor door de veelheid aan mogelijke betekenissen. Doelde de schrijver met *"strijd"* op De Clercqs kollaboratiepolitiek? Ging het om zijn al even vage *"Vlaamse trouw, die zou voeren ... tot het graf, de gevangenis of de bedelstaf"* ? Zelfs de allusie op *"de dagelijkse strijd in dienst van de Vlaamse idealen van het IJzerfront"* konden het lemma "strijd" op papier geen duidelijke betekenis geven. Die strijd werd immers omschreven *"als enige waarborg voor de volkse zelfstandigheid, als enige waarborg voor de heropstanding van ons volk, ... niet als een einddoel, maar als een middel op de weg naar onze Dietse volksgrootheid."*

Naar analogie met wat in de vorige paragraaf gesteld werd, kan men er evenwel van uitgaan dat het Dillen naast de amnestie-eis voornamelijk te doen was om het opeisen van een federaal statuut voor Vlaanderen. Ook hier zijn weer opvallende parallellen te trekken met het uiterst-rechtse taalgebruik uit de oorlogsjaren. *"Tot de nationaal-socialistische retoriek behoorden verder de woorden "strijd" en "offer". Het eerste woord had een vaag-idealistische betekenis... Ook met dat offer is het een onduidelijke zaak"* stelt Van den Toorn (1975: 75-78), en daarmee introduceert hij een tweede begrip waarop Dillen zich in Opstanding ook regelmatig beriep bij het bespreken van de inborst van zijn idolen. Net zoals Volk en Staat trouwens. *"De Vlaams-Nationalisten hebben den handschoen van den strijd opgenomen"*(VeS, 13 nov. 1940, p.1), *"de offerzin van de Nieuwe Jeugd"* (VeS, 1/2 feb. 1942, p.6), *"de strijdbeweging trouw aan het volk", "de strijd voor het behoud van taal en volk"* (VeS, 19 jan. 1943, p.1/3) en *"het strijdende Vlaanderen dat zich met Duitsland lotsverbonden voelt"* (VeS, 20 april 1943, p. 1): het was het VNV allemaal genoegzaam bekend. Om het in Elias' woorden samen te vatten: *"De gedachte van offer en strijd, de bereidschap, die groeit uit het volk, bezielde weldra de besten van onze volksgemeenschap"* (VeS, 20 april 1943, p.2).

1.1.5 Dillen mocht verder graag wijzen op het plichtselement dat naar zijn mening inherent was aan elk volk. Meestal koppelde hij er een schuldgevoelen aan, dat de dwalende Vlaming opnieuw op het rechte pad moest brengen. Het volgende citaat kan hiervoor model staan: *"Elk ogenblik dat wij hebben laten voorbijgaan, zijn wij schuldig geweest, hebben wij aan onze plicht tegenover onze doden, hebben wij aan onze plicht tegenover het heden, hebben wij aan onze plicht tegenover de toekomst te kort geschoten. Dat kan en mag niet langer zo blijven"* (Dillen 1952f). Hoewel deze vier regels voor Dillen en zijn

sympatisanten misschien wél een duidelijke betekenis hadden, beantwoordden ze vanuit taalkundig opzicht aan letterlijke "onzin". Dillens definitie van zijn bewuste plicht als *"opmarcheren in het spoor van het verleden, opmarcheren in het spoor van de Vlaamse doden"* (id.) had dan ook nog maar weinig uitstaans met de vaagheid die Van den Toorn(1975:74; 1991:91/2,184)) als typisch beschouwt voor het NSB-gebruik van bijvoorbeeld "taak" en "zending": er kon hier immers geen sprake meer zijn van onduidelijkheid, maar enkel van pure 'betekenisleegte'.
Ditzelfde verwijt trof de retoriek van de VNV-voormannen blijkbaar veel minder. 'Plicht' beantwoordde voor Elias immers in -schijnbaar holle- frases als *"Gij zult het niet moeilijk hebben om Uw plicht te doen, gij hebt alleen te luisteren naar de roep van uw hart, naar de stem van uw bloed"* (VeS, 20 april 1943, p.2) aan het vertrekken naar het Oostfront. De Clercqs definitie was ook niet mis te verstaan. *"Daarom bestaat de taak van de Beweging erin: het opwekken en het versterken van het volksbewustzijn in Vlaanderen... tot de dienende ondergeschiktheid der persoonlijke belangen en der groepsbelangen aan het welzijn der Volksgemeenschap; in het omzetten van dezer volksverbondenheid in de politieke, kulturele en sociale ekonomische ordening"* (VeS, 13 nov 1940, p.1; onze nadruk). Dit was een regelrecht pleidooi voor de vestiging van de Nieuwe Orde in Vlaanderen.

1.1.6 De tot hiertoe opgesomde lijst is uiteraard verre van volledig. Het zou geenszins moeilijk zijn om nog een aantal pagina's te vullen met citaten die -behalve voor de ingewijde nationalist?- "nonsensikaal" zijn in de meest letterlijke betekenis van het woord. Omdat het niet mogelijk is een konkrete betekenis aan die begrippen toe te schrijven -zelfs niet door gissen binnen een bepaalde kontekst!-, volgt hierna

gewoonweg een kort lijstje van Dillens meest frekwente zinledige frases: *"Vlaams/Diets gevoel", "Diets bewustzijn", "de onverbiddelijke kamp voor het heil en de grootheid van het Dietse volk", "het heilige voorbeeld van de doden", "de volkse Vlaams-nationalistische werkelijkheid", "de heropstanding van het volk"* en *"de weg naar de Dietse volksgrootheid"* (Dillen 1952abcdef). Een opvallend aspekt waar nu al even op gewezen kan worden, is dat in de huidige 'Vlaams Blok-woordenschat' voornamelijk begrippen voorkomen die thuis horen in de onduidelijke sfeer van precies die laatste reeks voorbeelden. Begrippen, die ook al in Volk en Staat fungeerden. Een laatste bloemlezing: *"een zuiver en waarachtig volksch bewustzijn"* , *"de organische eenheid der Volksgemeenschap* (VeS, 13 nov 1940, p.1), *"de bestemming die voor het volk is weggelegd"* (VeS, 1/2 feb. 1942, p. 1), *"de liefde tot het volk"* (id., p.3), *"de heropstanding van ons volk"* (VeS, 19 jan. 1943, p.1), *"het zien opstijgen van een nieuw volk"* (id., p.3) en, tot slot, *"de verbondenheid met de beste zonen van ons volk"* (VeS, 20 april 1943, p.1).

1.2 Een geheel ander aspekt van Dillens woordgebruik uit de vijftiger jaren is dat hij het Vlaamse leefklimaat vrij konsekwent in beangstigende termen typeerde. Die vaststelling lijkt in essentie weinig te maken te hebben met kern van het 'nationalistisch gevoel', maar een blik in de geschiedenis leert anders. Op het einde van de negentiende eeuw, tijdens de hoogdagen van het Volksgeist-nationalisme, hadden in Frankrijk regelmatig verkiezingen plaats. Hobsbawn typeert de Franse aanhangers van die filosofische strekking als volgt: *"these middle strata saw themselves as embattled and endangered. The key word in the political vocabulary of the French Right in the 1880s was not 'family', 'order', 'tradition', 'religion', 'morality' or any similar term. It was, according to the analysts, 'menace'"* (Hobsbawn 1990: 121).

Die echo was ook bij Dillen duidelijk te horen: *"Vlaamse Kameraden! Wij hebben zovele en zo machtige vijanden te bestrijden. Zo groot is het gevaar dat Vlaanderen, dat ons Dietse volk bedreigt... Vlaanderen wordt door ... de Belgische eenheidsstaat ... ten dode bedreigd"* (Dillen 1952f). Wie die ganse meute vijanden dan wel konkreet mocht zijn werd hier nergens gespecifieerd. Dat was immers ten dele al enkele maanden eerder gebeurd in de kontekst van *"de grote moordaanslag tegen de Vlaamse beweging"* of de repressie. Bij het aanwijzen van de verantwoordelijken hiervoor bleef elke vaagheid opvallend achterwege: *"daarvoor gingen de communistische en socialistische marxisten hand in hand met liberale franskiljons en logebroeders ... en schijnvromen van het politiek clericalisme"* (Dillen1952a). Het vizeren van deze bevolkingsgroepen was bovendien niet vrij van provokatie, wanneer men leest dat Dillens remedie tegen "zijn" kunstmatig angstklimaat *"Vechten! Vechten!!!"* was (Dillen 1952f).

2. "En nog zijn zijne krachten in al haar jeugdgenot": de jaren tussen "Opstanding" en "Vlaams Blok".

2.0 Vooraleer na te gaan welke sporen de 'woordenschat van toen' nagelaten heeft in het 'Vlaams Blok-idioom van nu', dient toch even een vluchtige blik geworpen op Dillens journalistieke produktie in de tussentijd. Die publikaties situeren niet alleen het milieu waarin de politieke ideeën van de VB-voorzitter verder vorm kregen, maar tonen bovendien de kontinuïteit van het woordgebruik dat hierboven besproken werd.

2.1 Tussen 1967 en 1978 pleegde Dillen elke week een kursiefje voor het Vlaams-nationale satirisch weekblad 't Pallieterke. In deze "Kroniek der dode zielen" hekelde hij onder het pseudoniem R.Sch. de Belgische

politieke aktualiteit. Belangrijk hierbij is dat zijn taalgebruik sterk kontrasteerde met het Opstanding-idioom, wat aantoont dat Dillens journalistieke schrijfstijl zich niet beperkte tot hoogdravende bewoordingen met nationalistische inslag. In 't Pallieterke kombineerde hij immers verrassend spitse en frisse satire met de lacherige treiterende huisstijl van het blad. Bij het zoeken naar een reden voor deze schijnbare ommezwaai kunnen we Vander Velpen grotendeels bijtreden wanneer hij stelt: *"In 't Pallieterke schrijft Dillen niet zwaarwichtig en belerend. Hij weet zich perfect aan te passen aan de stijl van het blad dat satire verkiest boven serieusheid en objectiviteit, uitgaande van het beginsel dat de kracht van de satire veel groter is voor het brede publiek."* (Gijsels & Vander Velpen 1989:50). De vertrouwde retoriek kwam evenwel nog regelmatig om de hoek gluren wanneer Dillen het bijvoorbeeld had over de Vlamingen die *"de straat zijn opgegaan, gedreven door het heilig vuur van de nationale opstandingsgedachte"* (Dillen 1968).

2.2.0 Een -voor ons onderwerp- veel boeiendere publikatie is het gedenkboek dat Dillen in 1970 schreef over de in 1968 overleden V.M.O.-leider Wim Maes. Hoewel de schrijver herhaaldelijk benadrukte dat hij geenszins de bedoeling had Maes als een afgod te vereren, had het boek toch veel weg van wat Gijsels (1992:246) een hagiografie noemde. De uiterst gezwollen stijl van het werk was daaraan uiteraard niet vreemd.

2.2.1 De hele tekst van dit werk was doordrongen van hoogdravende zinswendingen, die sterk herinnerden aan Dillens Opstanding-periode. Heel wat begrippen uit die tijd doken hier opnieuw op, en bleken nog steeds in dienst te staan van de "Lof der Vaagheid". Een omschrijving van het alomtegenwoordige "nationalistische ideaal" reikte ook hier

niet verder dan *"de verhevigde liefde tot het eigen volk in nood"* of *"een schreeuw naar recht en grootheid voor het volk, opwellend, opbruisend uit het diepste gemoed"* (Dillen 1970:179).
Een andere peiler van dit werk was het bekend in de oren klinkende "plichtsbesef tegenover de doden". In één van de laatste zinnen van het boek luidde het: *"Dit boek draag ik u, militanten (van de V.M.O., die ik zou willen groeten als Heren van de V.M.O.), op om zo een laatste plicht van dankbaarheid tegenover Wim Maes te vervullen"* (id.:186). De konkrete inhoud van die plicht werd nergens ondubbelzinniger gedefinieerd dan: *"Blijft, militanten, die edelmoedigheid van Wim Maes bewaren, getrouw aan onze oude Nederlandse leuze: <<Helpt nu uzelf, zo help'u God uit der tirannen benauwde Nederlanden>>"* (id.:187).
Net als bij de bespreking van Dillens artikels in Opstanding zou ook hier de lijst van hol taalgebruik nog aangevuld kunnen worden met *"trouw, eer, strijd, offer"* en dergelijke begrippen meer.

2.3 Over Dillens bijdragen aan het heel-Nederlandse tijdschrift Dietsland-Europa in de jaren zestig en zeventig kan jammer genoeg niets gezegd worden. Hoewel ze duidelijk in het register van de Koninklijke Albertina-biblioteek vermeld staat bleken de jaargangen van deze publikatie bij navraag "onvindbaar" te zijn.

3. "Hij stelt zijn maan en briest": Dillen voor het Blok.

3.0 Vanaf 1977 gaf de Vlaams Nationale Partij (VNP) een maandblad uit waarvan Karel Dillen redaktieverantwoordelijke was en dat De Vlaams Nationalist heette. Na de parlementsverkiezingen van 1978 werd het blad de spreekbuis van een nieuwe partij, ontstaan uit een kartel van VVP en VNP: het Vlaams Blok. In 1981 werd De Vlaams Nationalist herdoopt tot Vlaams Blok. Dillen nam nu ook de taak van

verantwoordelijk uitgever waar en schreef maandelijks een paar pagina's vol. Naarmate de partij groeide echter, gingen de 'poulains' van de stichter steeds meer die schrijfrol overnemen. Dillens bijdrage is nu beperkt tot een maandelijkse column met als gevleugelde titel "De Voorzitter".

3.1.1 Wat bleef er nu precies over van Dillens heldhaftige woordenschat in de basistekst en het partijblad van het Vlaams Blok? Twee uitdrukkingen verdwenen zo goed als volledig: "houzee" en "Dietsch" werden immers te oudbollig bevonden (Verstraete 1993: 29) voor het profiel van de nieuwe partij. Deze woorden komen wel nog frekwent voor in de bladen van de regionale VB-afdelingen; zo stond recent in het Gentse Belfort te lezen: *"Leve Dietsland!!!"* (Belfort, mei/juni 1991, p.6) en *"het ga je goed en een driewerf houzee!"* (id., jan. 1992, p.13). Die laatste groet vindt men ook terug in de VB-periodieken van Halle en Antwerpen: *"Houzee!"* (Bloknoot, sept/okt 1992, p.2; maart/april 1993, p.1) en *"Daarom, afdeling Borgerhout: HOUZEE!"* (Den Blokker, nov./dec. 1988, p.7).

3.1.2 Het gros van de andere begrippen bleef echter in gebruik. In de Grondbeginselen beriep Dillen zich dan ook op onder meer de *"trouw"* van de basismilitanten (Dillen 1979c: 9), de *"plicht"* van de solidaristische gemeenschap (id.:10) en de *"nationalistsiche opdracht"* (id.: 3). Er moet evenwel duidelijk benadrukt worden dat die bewoordingen, hoewel ze verwezen het Opstanding-verleden, veel aan romantische vaagheid ingeboet hadden. In schrijfsels van het type: *"Als radikale Vlaams-nationalisten gaan we naar de volgende verkiezingen ... met het onverzettelijke Vlaams-nationalisme. Het is een ware opdracht. Het is een moeilijke opdracht ... Maar we hebben de weg van de Vlaams-nationalistische trouw gekozen en we moeten op*

die weg volharden" (Dillen 1979a) is het opvallend hoe aan termen als "trouw", "plicht" en "opdracht" een veel konkretere betekenis kon gegeven worden dan in de orakelende Opstanding-toespraken: ze stonden nu alle expliciet in funktie van politieke macht en het streven naar *"een echte Vlaamse staat met echt zelfbestuur en volledige onafhankelijkheid op het volledige Vlaamse grondgebied, met inbegrip van de Voer, Edingen en Brussel"* (Dillen 1980).

3.1.3 Diezelfde vastberadenheid kwam ook naar voren wanneer Dillen het had over *"het nationalistische strijdbeginsel"* (Dillen 1979c: 1). Hij beschreef die "strijd" niet enkel in dwingende modale termen als "moeten" en "niet mogen", maar vrijwaarde ze bovendien van elke mogelijke vaagheid. *"Deze drie partijen [BSP, CVP en VU; wv] hebben samen de Egmontmisdaad begaan ... Zij moeten bestreden, bekampt, aangevallen worden elke dag opnieuw, elke dag harder en scherper. Zij hebben de Egmontmisdaad begaan. Zij moeten voor die misdaad gestraft worden ... De schuldige partijen moeten geschopt en geslagen worden. Nu. Vandaag. Altijd weer opnieuw ... Weg met die minderwaardigen ... De grootste straf voor de grootste schuld ... Zij moeten verdwijnen uit het Vlaamse politieke leven. Voorgoed"* (Dillen 1977).

3.2 Naast die oude waarden deden ook enkele nieuwe slagwoorden hun intrede. Zo werd "het kwade" voortaan verzameld onder de algemene noemer *"links"* (Dillen 1979b). Wie die grote boeman wel mocht zijn was niet altijd even duidelijk. Waar Dillen eerst de verwijtende vinger uitstak naar de *"amadezen"* (aanhangers van de Belgische maoistische Partij van de Arbeid), typeerde hij 'links' later als *"de mond van het kollektivistische totalitarisme, van de geestelijke onvrijheid en van de gelijkschakelende onverdraagzaamheid"* (Dillen

1979b).

De ironie wil evenwel dat Dillens definitie van "rechts", nog een nieuw sleutelbegrip, al even onduidelijk was. In de grondbeginselen van het Vlaams Blok wijdde hij in deze kontekst drie pagina's lang uit over *"een levenshouding welke, als ze doordacht wordt, een begrijpen is van de echte levende werkelijkheid, die nergens afgesneden wordt en nooit op een bepaald ogenblik afgesloten wordt"* (Dilllen 1979c:11). Op de vraag wat dit *"begrijpen"* en die *"levende werkelijkheid"* wel mocht inhouden, werd enkel geantwoord in reeds familiaire termen als *"volksgemeenschap", "gezag", "traditie", "het eigen geslacht handhaven"*. Een markant feit was dat aan deze lijst -in een voorlichtingsbrochure voor jongeren!- de frase *"het worden van een elitemens"* (Dillen(ed.)1986b:10) toegevoegd werd.

3.3 Na nog een laatste keer erop gewezen te hebben dat *"de geest van volksverbondenheid de gevergde tucht en offers mildert"* (Dillen 1979c: 15), luidde het uiteindelijke besluit van Vlaams Blok-grondbeginselen:

"Zo streeft het Vlaams Blok naar de verwezenlijking van een organische volks- en Europese volkerengemeenschap, welke zowel de konsumptie-, verspil- en afgunstmaatschappij, de anarchiserende en gauchiserende verdwazing als de linkse kollektivistische dwangmaatschappij verwerpt om een hiërarchisch gestruktureerde natuur- en volksverbonden gemeenschap op te bouwen waarin vrijheid en orde, recht en tucht, de bescherming van persoonlijkheid en gemeenschap waarborgen zijn voor het recht op eigenheid en levensvreugde." (Dillen 1979: 16)

Voor de woorden waarvan de konnotatie tijdens de oorlogsjaren nog niet uitgelegd werd, kunnen we hier als slot -allicht ten overvloede- vermelden dat men het in NSB-geschriften ook herhaaldelijk had over het *"opbouwen van een nieuwe volksgemeenschap"* (Van den Toorn

1991:109/10) waarbij *"organische eenheid"* een grote rol speelde (id.:63). Van Dillens "natuurverbondenheid" was het verder maar een klein stapje naar *"een volk verbonden aan zijn bodem"* (id.:109). En naast zijn uitspraken over *"orde, tucht en weerrecht"* (id. 1975:75) tenslotte, zei Mussert over "vrijheid": *"de vrijheid, die wij voor ons volk willen bevechten, is de vrijheid om naar eigen aard, eigen zeden, eigen gewoonten, in volle harmonie met eigen wezen, te kunnen leven"* (id.1991:52). Voor alle volledigheid: de levensvreugde waarvan sprake moet geïnterpreteerd worden als een leven volgens de rechtse etische waarden (traditioneel gezinsleven, 'orde en tucht', en dergelijke meer).

3.4 Hoewel die 'basiswoordenschat' in de beginjaren van het Vlaams Blok het dragende element was van het partij-discours, wordt ze de laatste jaren minder expliciet op het voorplan gebruikt. Ze fungeert wel nog binnen argumentaties, maar heeft aan relatief belang ingeboet ten voordele van de beangstigende terminologie waarmee de samenleving getypeerd wordt. Het maatschappijbeeld dat Vlaams Blok in de jaren tachtig en negentig konsekwent opbouwt wordt voornamelijk geschreven in termen van misdaad en angst. De grote vijand die vroeger bestempeld werd als "links" of "de Belgische staat" blijkt nu immers veel gediversifieerder te zijn, en treedt overal op in de gedaante van stakingen, de abortuswetgeving, homohuwelijken, derde wereld-projekten en uiteraard de voorzitter van het IJzerbedevaartkomitee. Dillens woordenschat uit de voorbije tien jaar liegt er dan ook niet om: *"Wij zijn een bedreigde gemeenschap, een bedreigd volk"* (Dillen 1981), *"wij dreigen medeplichtig zoniet hoofdschuldig te worden aan massamoord"* (id. 1982), *"het leven van een volk staat op het spel, wordt bedreigd door een vreemde overweldiger en dreigt gekoloniseerd te worden door een vreemde*

mogendheid" (id.1990).
Zelfs de scheldwoorden waarvan Dillen zich bedient worden dienstbaar aan het kunstmatig kreëren van een angstklimaat. Zijn tegenstanders worden nu immers rechtstreeks geassocieerd met kriminaliteit en zware misdaad. Een sporadisch "linkse ratten" niet te na gesproken, beschuldigt hij "de vijand" van intellektuele medeplichtichtigheid aan *"miljardendiefstal"* (Dillen 1981), *"moord met voorbedachten rade"* (id. 1982), *"terrorisme"* (id. 1984), *"halsbandmoorden"* (id. 1987c: 31) en zelfs *"klaploperij in dienst van de vreemde"* (id.1990).
Op de funktie en werking van dergelijk woordgebruik wordt in een volgend hoofdstuk uitvoerig teruggekomen.

4. Hoe eigen is Dillens volkseigenheid?

4.0 Een essentiële vraag bij het onderzoek naar de basiswoordenschat van een partij is die naar de specificiteit van de opgetekende woorden. Komen die begrippen enkel voor in teksten van het Vlaams Blok, of vinden we ze ook terug bij de andere partijen? Om de resultaten van de voorafgaande analyse maximaal te relativeren is er dus nood aan een aantal vergelijkbare grondige diachronische studies die zich toespitsen op het taalgebruik van andere Vlaamse partij-ideologen. Aangezien zowel tijd als plaats hiervoor ontbreken, zal in dit hoofdstuk op veel kleinere schaal worden nagegaan in hoeverre Dillens taalkenmerken terug te vinden zijn bij kopstukken van VU, SP, CVP, PVV, Agalev en ROSSEM.
Zowel Vic Anciaux(1988) Bert Anciaux (1993), Louis Tobback(1989,1991), Herman Van Rompuy(1990), Johan Van Hecke (1993), Guy Verhofstadt (1991,1992), Agalev (Janssens & Willems 1991) en Jean-Pierre Van Rossem (1991,1992) hebben recent boekjes gepubliceerd waarin ze hun visie uiten op politiek en maatschappij.

Deze werkjes zullen dan ook als basis gebruikt worden voor een vergelijking met Dillens woordenschat en stijl. Een aantal recente manifesten en informatiebrochures van Volksunie, SP, VLD en Agalev fungeren hierbij als aanvullend onderzoeksmateriaal.
Vooraf dient nogmaals benadrukt te worden dat de hiernavolgende tekst geenszins een volledig beeld wil c.q. kan schetsen van de overeenkomsten tussen de idiomen van de zeven politici. Het korpus van de niet- Vlaams Blokkers heeft immers geen diachronische waarde.

4.1 Vic Anciaux is ongetwijfeld de meest in het oog springende figuur wanneer het om nationalistisch geïnspireerde woordenschat gaat. Ook hij heeft voortdurend de mond vol over *"het eigen volk"*, *"de volksgemeenschap"* en *"de schuld van de traditionele machtshebbers"* (Anciaux 1988: 54,56,37) en er is tevens de nadruk op het plichtsbewustzijn: *"De plicht van de nationalist is te vechten voor de vrijwaring van het eigen erfgoed"* (id.: 21).
Belangrijk hierbij is dat deze begrippen gepaard gaan met dezelfde vaagheid die bij Dillen opgemerkt werd. Dit kommentaar gaat evenzeer op wanneer Anciaux een overleden Vlaams-nationalist prijst om zijn *"offervaardigheid en trouw... zijn enorme liefde voor zijn volk"* en nog eens *"zijn geloof in de waarde van het offer en van de trouw"* (id.: 93/4).
Een tweede overeenkomst met Dillens woordkeuze is het ophangen van een beangstigend maatschappijbeeld. Anciaux vermeldt in deze kontekst: *"De demokratie dreigt te sterven", "armoede"," misdaad", "oorlogsgeweld", "regelrechte moord"* en *"spionage"* (id.: 71,65,72,81,89,99). Zijn politieke tegenstanders worden ook vrij konsekwent in een bezwarend daglicht geplaatst, maar uiterst frekwente associaties met misdaad en expliciete beledigingen blijven achterwege.

In de teksten van de nieuwe VU-voorzitter, zoon Bert Anciaux, gaat het herdenken van het partijprofiel evenwel samen met een grondige wijziging in taalgebruik. "Trouw" en "offer" hebben afgedaan als sleutelwaarden, en werden verdrongen door *"tolerantie"*, *"vrede"*, *"pacifisme*" (Anciaux 1992: 13), *"verdraagzaamheid"* en *"aktief pluralisme"* (id.: 30). "Strijd" en "plicht" zijn er nog wel, maar worden met konkrete politieke eisen ingevuld. De *"Vlaamse strijd"* (id. 1993: 68), *"de taak en opdracht van elk lid van de gemeenschap"* (id.: 58) en de *"nationalistische plicht"* (id. 1992: 38) zijn gericht op *"de totstandkoming van de Europese Politieke Unie en het zelfstandig Vlaanderen binnen dat federaal Europa van volkeren en regio's"* (id. 1993: 6).

Op de precieze funktie van de 'nieuwe waarden' waarmee de partij zich profileert zal in een volgend hoofdstuk worden ingegaan, maar nu reeds kan opgemerkt worden dat ze evenzeer als "offervaardigheid" en "plichtsbewustzijn" getekend zijn door een verregaande vaagheid. Exemplarisch hiervoor is de wijze waarop de VU in een recente informatiebrochure de essentie van het begrip 'federalisme' samenvatte: *"Federeren is binden, federeren is het zoeken naar positieve samenwerking, naar zoveel mogelijk alleen doen en toch zoveel mogelijk samen. Federalisme breekt niet af maar bouwt op. Federalisme maakt van verscheidenheid kracht."* (Anciaux 1993: 11).

Wat het beangstigende maatschappijbeeld betreft kan erop gewezen worden dat Anciaux jr. wel heel wat sociale mistanden aankaart, maar daar onmiddellijk een hoop- en vertrouwensvol politiek projekt tegenoverstelt. Zijn typeringen zijn bijgevolg niet van aard om de lezer vrees in te boezemen.

4.2 Bij Van Rompuy vindt men die dreigende ondertoon wel terug. Ze

is echter veel minder in termen van misdaad geschreven dan wel in godsdienstig geïnspireerde uitlatingen. *"Een wereld zonder God is een wereld zonder hoop. De grootste totalitarismen van deze eeuw, het fascisme en het communisme, waren ook a-religieus en diep rationeel. De dood van God zou wel eens de dood van de mens kunnen inleiden"* (Van Rompuy 1990: 29). Hoewel Van Rompuys taal minder agressief kan lijken dan Dillens scheldwoordenschat, zijn de associaties die hij in dit citaat legt duidelijk gewaagd aan die van de Vlaams Blok-voorzitter wanneer het om demagogie gaat. Zijn *"positieve waarden van edelmoedigheid, medemenselijkheid, trouw en plichtsbesef"* (id.: 64) moeten ook in die kontekst gezien worden. Ze staan immers niet in dienst van een onafhankelijk Vlaanderen, maar wel in die van de terugkeer naar een kerkelijk autoritair gezag: *"Het christendom blijft in zijn kern de eeuwige waarheid"* of nog *"de kerk moet natuurlijk de depositaris van de waarheid blijven"* (id.: 33,101).

Bij Van Rompuys opvolger Van Hecke krijgen we evenwel een heel ander beeld voorgeschoteld. De brochure waarin hij zijn beleidsvizie uiteenzet ademt een sfeer van vertrouwen en ervaring uit. Het gevaar dat zijn voorganger aanwees is duidelijk het zijne niet. Als er al reden tot angst zou zijn, dan wordt die in zakelijke termen volledig vastgespijkerd op de persoon van Verhofstadt. *"Het blijft mijn overtuiging dat het hele vernieuwingsscenario van de VLD is ingegeven door de persoonlijke ambities van één man, die consequent en diepgemeend begaan is met het liberalisme in zijn meest extreme vorm: de zorg om één burger, met name zichzelf."* (Van Hecke 1993: 11).
Ook op waardenvlak breekt de 'vernieuwde' CVP met haar recent verleden. Van Hecke laat zich wel nog *"inspireren door een aantal in oorsprong christelijke waarden"* (id.: 14), maar die moeten niet meer dienen om Van Rompuys expliciet konfessionele partij te schragen. In

de plaats van de kristelijke plaatst Van Hecke de *"verantwoorde samenleving"*, die samen met *"mensen van een andere geloofsovertuiging"* moet gebouwd worden op een aantal gemeenschappelijke principes. De frekwentste 'nieuwe' slagwoorden zijn: *"solidariteit, sociale rechtvaardigheid"* (id.: 3), *"verdraagzaamheid"* (id.: 11), *"overleg, redelijkheid en evenwicht"* (id.: 13).

4.3 Recente platformteksten van de SP vermelden nergens begrippen als "trouw, eer en offer". In een verslag van de Domino-groep -een denktank van jonge partijleden- staat *"onze opdracht"* (Colpaert(ed.) 1992: 2) weliswaar vetjes geblokletterd, maar dit streven wordt ingevuld met de drie steeds terugkerende waarden *"rechtvaardigheid, democratie en verdraagzaamheid"* (id.).
Tobback doet bij het verdedigen van die waarden opvallend vaak een beroep op beeldspraak. Zo worden in zijn maatschappijbeeld politie, rijkswacht en regering geschetst als *"renners- of voetbalploegen"* met *"scheidsrechters"* die *"rode kaarten trekken"* en *"lijn in het spel moeten brengen"* (Tobback 1989:41; 1991: 48). De staat is geen "oord van trouw" maar een *"vader"* met liberale *"zonen"* en socialistische *"stiefzonen"* (id.1991:11). Sociale verschijnselen die niet stroken met Tobbacks overtuiging krijgen geen misdadige konnotatie, maar worden in medische metaforen vervat. Enkele voorbeelden hiervan zijn *"het bureaucratische aids-virus"*, en het kapitalisme en de katolieke zuil die vergeleken worden met *"een kankercel"* (id. 1991:55; 1989:16).
Het beeldsprakerige vindt ook zijn weerklank in de wijze waarop Tobback zijn tegenstanders pareert. De SP-voorman onthoudt zich hierbij van beledegingen uit het misdaadsjargon ten voordele van de satirische typeringen die hem een beruchte redenaarsreputatie opleverden in het parlement. Zo werd Jean-Luc Dehaene tijdens een

regeringsvorming de Chinese kroonprins Chu-Chon uit een operette van Lehar (met tal van blauwe concubines), en Martens een nieuwe Caligulla genoemd(id. 1991: 30,61).

4.4 De VLD leent zich goed voor een analyse van haar woordgebruik, aangezien er -net als bij het VB- gebruik kan worden gemaakt van een originele beginselverklaring. Hierbij mag men uiteraard niet uit het oog verliezen dat deze tekst expliciet stelt dat de VLD een politieke beweging is, *"opgericht rond de Vlaamse liberalen"* (Vanhengel 1992). Dit blijkt ook duidelijk uit het feit dat het meest voorkomende slagwoord in de platformtekst de eerste 'V' uit PVV is: 'vrijheid' (de 'vooruitgang' heeft Verhofstadt voorlopig laten vallen). Andere begrippen waarmee de partij haar politiek alternatief karakter wil bevestigen zijn *"solidariteit", "rechtvaardigheid"* en *"verdraagzaamheid"*. Ze hoopt bovendien een *"radikaal en oprechte vernieuwing"* in de Vlaamse politiek te brengen door waarden in te voeren als *"verantwoordelijkheid", "echt sociaal zijn", "pluralisme"* en *"onafhankelijkheid"*.
In deze kontekst dient ook gewezen op een zeer boeiend fenomeen dat zich in de voorbije twee jaar in het kielzog van Verhofstadts renaissance-beweging voltrokken heeft: het zich toeëigenen van het begrip 'burger'. Dit proces, waarbij een woord dat voordien in de dagelijkse omgang geen politieke konnotaties had, onmiddellijk geassocieerd wordt met een welbepaalde politieke partij (en hier zelfs figuur!), illustreert de wijze waarop bijvoorbeeld een nationaal-socialistische of kommunistische woordenschat tot stand kon komen. Dat aan het lemma 'burger' -dat Verhofstadt nergens precies definieert!- effektief een VLD-odium kleeft, blijkt uit de volgende citaten waarin politici van andere partijen Verhofstadt onmiskenbaar bekritizeren zonder hem evenwel te noemen; de referentie aan 'de

burger' volstaat.
"Op een moment dat sommigen ons proberen wijs te maken dat de burger met referenda alles kan oplossen..." (Anciaux 1993: 41)
"Iemand die zegt dat hij meer kan besparen zonder dat de burger dat voelt, maakt de mensen blaasjes wijs..." (Van Hecke 1993: 6)
"Ik stel vast dat bepaalde politici liever over de burger en de burgerdemokratie praten..." (Johan Malcorps in een debat op 18/1/94).

4.5 De basiswaarden van de Agalev-prominenten vertonen geen enkele overeenkomst met die van het Vlaams Blok. In hun geschriften is er voornamelijk sprake van de*"soberheid, samenhorigheid en stilte"* (Janssens & Willems 1991: 65) die Luc Versteylen als uitgangspunt nam voor zijn beweging Anders Gaan Leven. Op politiek vlak worden die begrippen hervertaald naar "*basisdemocratie, ecologie, pacifisme"* (id.:20) en "*sociale rechtvaardigheid"* (id.: 78). Een vaak terugkerende inspiratiebron is ook "*de geest van mei 1968"* (id.: 26). Een recent 'ontwerp voor politiek manifest' stelt dat Agalev *"de warme waarden (koestert); de liefde voor de natuur, het demokratisch samenleven in verdraagzaamheid, de eerbied voor de waarde van elk individu ook, met zijn dromen en zijn ambities"* (Janssens 1993: 3). Een terugkerend sleutelbegrip hierbij is *"solidariteit"* (id.: 18).

4.6 Van Rossem (1991) houdt zich in zijn Libertijns Manifest met waarden als "vrijdenkerij" en "vrij handelen" ver van Dillens hoogdravende en beangstigende proza. De 'reputatie' die hij sinds enkele jaren geniet houdt immers voornamelijk verband met de kombinatie van scheldwoorden en satire waarmee hij zijn discours stoffeert. Wanneer hij wijst op de sombere ekonomische toestand in België, legt hij vooral de nadruk op de onkunde van zijn kollega-

politici.

Martens wordt zo een "*beminnelijke nulliteit, die zoveel beter zijn hele leven had gefietst en advocaatje was gebleven, dan straks de geschiedenis in te gaan als de meest gestoorde verkwister van het noordelijk halfrond"* (van Rossem 1991: 9). De andere partijen krijgen een even rake veeg uit de pan, maar steeds zo dat hij de lachers op zijn hand weet te houden. Eén representatief voorbeeld: *"Willy de Clercq haalde in zijn gouden jaren ooit het Guiness RecordBook nadat hij vier jaar lang zonder eten noch drinken de draaikont had gedanst. Zijn haren begonnen er warempel van te krullen"* (id.: 49).

Het zou evenwel een misrekening zijn te denken dat van Rossem enkel getreiter in zijn mars heeft. In tegenstelling tot zijn publieke optredens, is zijn manifest voor het overgrote deel in niet-emotionele ekonomische termen geschreven. Zijn analyses steunen niet op beledigende taal, maar wel op statistieken en andere officiële cijfergegevens. Die lijn wordt nog een stuk duidelijker in Libertijnse breekpunten (van Rossem 1992), dat nergens lijkt op de verhitte kwakzalverij waarmee van Rossem zich zo vaak in de kijker stelde. Helderheid, ondubbelzinnigheid en zakelijkheid van politieke teorie kontrasteren hier met populistisch gewauwel van de publieke figuur. Of hoe de beheersing van pragmatisch taalgebruik een stuk hoger kan liggen dan vaak gedacht wordt.

4.7 Samenvattend kan men stellen dat Dillens woordgebruik in de kontekst van de Vlaamse politiek specifiek typerend is voor zijn partij. Er is uiteraard de opvallende overeenkomst met Vic Anciaux, maar de bespreking van recente VU-teksten toont dat het hier gaat om woordgebruik dat bij de nieuwe politieke generatie van die partij sterk aan belang verloren heeft (wat niét zo is bij het Vlaams Blok).

Ook zijn samenlevingsbeeld onderscheidt het Blok van de andere verkozen Vlaamse partijen. Hoewel die beangstigende wereldvisie tevens voorkwam bij Van Rompuy, werd ze daar volledig vanuit een kristelijke levensvisie ingevuld (wat óók niet zo is bij het Vlaams Blok). Het taalgebruik van de andere Vlaamse partijen vertoonde zo goed als geen overeenkomsten met het Blok-idioom (wat woordkeuze en maatschappijbeeld betreft), maar werd eveneens gekenmerkt door een vergaande vaagheid (de precieze funktie van die vaagheid wordt verder uitgediept in het volgende hoofdstuk).

5. Nationalisme: opium van het volk? De link tussen vaag taalgebruik en geloof.

5.0. Er is herhaaldelijk op gewezen dat Karel Dillen zich bij teoretische uitweidingen over het nationalisme van een zeer vage woordenschat bedient, waaraan men nauwelijks enige konkrete voorstelling kan vastknopen. Die tendens werd ook opgemerkt in de bewoordingen van onder meer Staf De Clerq en de Noordnederlandse nationaal-socialisten tijdens de oorlogsjaren, en van Vic Aniaux vandaag. Het feit dat die onduidelijkheid bij Dillen gedurende de laatste 35 jaar een konstante gebleven is, die steeds opnieuw opduikt bij het omschrijven van dat 'nationalistische gevoel', rechtvaardigt dan ook de vraag naar het waarom van die vaagheid.

5.1 Vertrekkende vanuit de vaststelling dat heel wat lezers problemen hebben met het begrijpen van romanpassages, brengt Reiniers (geciteerd in Seiffert 1977: 52/3) 3 mogelijke oorzaken voor de "Unklarheit einer Darstellung" aan. Aangezien de aard en de doelstellingen van Dillens teksten helemaal niet in de literaire, maar

wel in de politieke sfeer te situeren zijn, zijn aan dit lijstje nog twee andere hypoteses (d en e) toegevoegd.

a) de schrijver heeft zijn -op zich duidelijke- ideeën niet duidelijk kunnen formuleren
b) de auteur is er niet in geslaagd tot een heldere idee te komen
c) het onderwerp is niet voor rationele voorstelling vatbaar
d) de auteur stuurt bewust aan op onduidelijkheid, om zijn publiek te manipuleren of te misleiden.
e) de lezer begrijpt de essentie van de ideeën van de auteur niet, hoewel ze voor deze laatste wel helder zijn.

Een verklaring voor de vaagheid van nationalistische retoriek is voornamelijk gebaat bij de derde suggestie. Hypotese b) en d) zijn in de huidige kontekst immers irrelevant. Er hoeft geen twijfel over te bestaan dat Dillen zich in zijn loopbaan een duidelijk beeld heeft kunnen vormen van wat 'nationalisme' voor hem precies betekent. De rechtlijnigheid waarmee hij al veertig jaar op dezelfde wijze standpunten verdedigt die hij als essentiële nationalistische breekpunten beschouwt, versterken die indruk enkel. Daarnaast laat Dillen niet de minste twijfel over de aard van zijn politieke overtuiging. Van een poging tot misleiden is geen sprake, aangezien hij mogelijke associaties met kontroversiële oorlogsfiguren als De Clercq, Elias en Verschaeve helemaal niet uit de weg gaat. Wat ons tot de volgende twee premissen brengt:
1) De schrijver is zich goed bewust van wat 'nationalisme' voor hem betekent
2) De schrijver beschouwt zijn uitlatingen over het nationalisme bijgevolg wel als een duidelijke uitdrukking van zijn nationalistische gevoelens

Hypotese a) verengt bijgevolg tot de uitspraak dat de schrijver zijn ideeën niet duidelijk kan formuleren volgens de lezer. Een mogelijke reden hiervoor is dat de lezer het nationalistische gedachtengoed van de schrijver niet deelt (hypotese e), noch de essentie ervan begrijpt. En dit uitblijven van begrip zou kunnen verklaard worden door hypotese c), met name: "het nationalistische gevoel kan niet in rationele termen uitgedrukt worden."

Alles draait dus rond de taalfilosofische vraag of het VB-volksnationalisme inderdaad een dermate gevoelsaangelegenheid is, dat het irrationeel is -in de zin van 'niet voor de rede vatbaar'. Een niet-nationalist is gedoemd om hier -naargelang zijn radikalisme- een antwoord te geven dat op het kontinuüm tussen 'ja' en 'ik weet het niet' ligt.

Die opvallende parallel met de houding van ongelovigen en agnostiekers in godsdienstige probleemstellingen, opent bovendien een denkpiste over het religieuze aspekt van nationalistische gevoelens. Hobsbawn (1990: 93) zegt trouwens over het Volksgeist-nationalisme: *"Its basic loyalty was... not to the 'country', but only to its particular version of that country: to an ideological construct."* Er kan zelfs gewezen worden op overeenkomsten met 'bijgelovig' taalgebruik, en dan voornamelijk op de woordenschat die gebruikt wordt in de zogenaamde 'para-wetenschappen'. Een dieper begrip van termen als "kosmische energie" en "verhoogde spiritualiteit" blijft daar immers ook voorbehouden aan insiders .

Dat de grond van zijn wereldbeschouwing een sterk religieuze inslag heeft, werd trouwens door Dillen zelf al geïnsinueerd door de messianistische wijze waarop hij over een van de spilfiguren van zijn nationalisme, Wim Maes, schreef. Hij stelde dat de V.M.O.-leider *"het heilige vuur uitstraalde"* en dat *"de heilige brand in hem gloeide"*, en voegde daaraan toe: *"Dit is geen romantisch woord. Het is pure*

werkelijkheid" (Dillen 1970:134,180).

5.2 Een andere mogelijke verklaring voor de vaagheid van Dillens woordgebruik is niet zozeer het religieuze, maar wel het cliché-matige karakter ervan (het ene sluit het andere zeker niet uit). De aard en funktionaliteit van het cliché komen in hoofdstuk 2 uitvoerig aan bod, maar nu reeds kan opgemerkt worden dat het sterk overdreven, onware of inhoudsloze uitdrukkingen betreft, die na voldoende herhaling algemeen aanvaard worden als waar en zelfs onmisbaar in bepaalde diskussies. De hierboven besproken begrippen zouden soortgelijke frases kunnen zijn 'die nu eenmaal thuishoren in een nationalistisch geïnspireerde tekst', waarbij niemand nog echt stilstaat bij de diepere betekenis ervan.
Deze verklaring zou bovendien verduidelijken waarom in alle kommunistische propaganda steeds weer geschermd wordt met 'de strijd van het proletariaat', en waarom de 'toekomstprogramma's' van verschillende Vlaamse partijen (Agalev, CVP, SP, VLD, VU) allemaal geschraagd worden door dezelfde begrippen als 'verdraagzaamheid' en 'sociaal zijn'. In beide gevallen gaat het om woorden die als het ware een minimumvereiste zijn voor een aanvaardbare politieke platformtekst.

6. Besluit.

1) De 'basiswoordenschat' van het Vlaams Blok bestaat uit de volgende twee elementen:

a) Een aantal begrippen, die alle teruggaan op het Vlaams-nationalistische jargon uit het interbellum, waarvan de volgende de meest frekwente zijn: *"trouw", "strijd", "plicht", "eer", "offer",*

"organische volksgemeenschap", "volksbewustzijn", "volksverbondenheid", "volksgrootheid". Hoewel Dillen en andere nationaal-solidaristen die termen waarschijnlijk wel op konkrete wijze kunnen invullen, komen ze voor buitenstaanders als extreem vaag of zelfs nietszeggend over. Er is voorts herhaaldelijk op gewezen dat deze woorden kort na de oorlog een nationaal-socialistische konnotatie hadden, die nu grotendeels vergeten is.

b) Termen die een gevoel van bedreiging en angst opwekken, en die konsekwent aangewend worden om zowel de maatschappij als de politieke machthebbers te typeren.

2) Wat de specificiteit van dit woordgebruik betreft werden de meeste gelijkenissen tussen Dillen en andere partij-ideologen opgemerkt bij Vic Anciaux. De verklaring hiervoor ligt waarschijnlijk in de gemeenschappelijke wortels van hun verschillende visies op het volksnationalisme. Van Rompuys teksten worden ook gekenmerkt door een bedreigend maatschappijbeeld, en het benadrukken van waarden als trouw en plichtsbesef. Deze hebben echter een veel kerkelijker getinte konnotatie dan bij Dillen het geval is. Het woordgebruik van Anciaux jr., Van Hecke, Tobback, Verhofstadt, Agalev en van Rossem vertoonde zo goed als geen overeenkomsten met dat van Dillen.

3) Als mogelijke reden voor de typerende vaagheid van het nationalistische luik in de VB-woordenschat werd gewezen op het religieuze karakter van het volksnationalisme, en op het feit dat de diepere betekenis van religieuze termen vaak niet begrepen kan worden door andersdenkenden. Via analogie kan men de hypotese formuleren dat, aangezien de essentie van het nationalistische gevoel

enkel begrepen kan worden door nationalisten zelf, het begeleidende woordgebruik voor buitenstaanders dan ook steeds als vaag zal overkomen.

Een tweede verklaring werd gezocht in het cliché-karakter van uitdrukkingen als ‘de strijd voor onze volksgrootheid’. Die -per definitie- vage frases zouden dan voornamelijk gebruikt worden ‘omdat dat nu eenmaal zo hoort’ in een nationalistische tekst.

HOOFDSTUK 2: STILISTISCHE MANIPULATIE.

0. Inleiding.

0.1 Politieke propaganda wordt door de verschillende partijen voornamelijk aangewend "om een bepaalde idee ingang te doen vinden en te verspreiden onder het publiek" (Dewinter 1992b: 15), om zo de kiezer op lange termijn te overtuigen van hun grote gelijk. Het overreden van de lezer gebeurt schijnbaar vooral op basis van inhoudelijke argumenten: door middel van stellingnamen, feitenmateriaal en beleidsvoorstellen probeert elke politieke formatie steun te krijgen voor zijn ideeën. Er is echter een tweede aspekt van politiek taalgebruik dat een kruciale rol kan spelen bij het beïnvloeden van de kiezer, t.w. stijl. *"Is de macrostructuur [die het inhoudelijk aspect van de tekst vertegenwoordigt] semantisch ... van aard, de tekststruktuur is pragmatisch: ze geeft de organisatievorm van de handeling en is mede bepalend voor wat de taalgebruiker zal onthouden"* (van Calcar 1990: 12).

Hoewel in de geraadpleegde werken over politiek taalgebruik de nadruk meestal ligt op het woordgebruik van de verschillende partijen, worden toch steeds een aantal van die stijlkenmerken vermeld. De frekwentste komen uit de klassieke retoriek: herhaling, antitese (Van den Toorn 1991: 16,29), cliché (Zijderveld 1979) en retorische vraag (van Calcar 1990: 124). Alle auteurs zijn het erover eens dat het een aantal universele principes betreft voor politiek taalgebruik; het is mogelijk dat een bepaalde partij zich meer van een stijlkenmerk bedient dan een andere, maar dit is -in tegenstelling tot het gebruik van een partijwoordenschat- nooit typerend voor één enkele politieke strekking.

0.2 In de teksten van het Vlaams Blok kan men ook een aantal van die

stilistische elementen terugvinden. Hun relatieve belang als manipulatiemiddel moet echter niet hoog ingeschat worden. Een grondige analyse van de Vlaams Blok-publikaties leidt immers tot de werkhypotese dat het gebruik van stilistische middelen als manipulatietechniek bij deze partij ondergeschikt is aan een aantal inhoudsgerichte beïnvloedingstechnieken. Er kan ondermeer gewezen worden op een drietal principes die door Goebbels als volgt geformuleerd werden: *"de kunst van emoties gebruik te maken en het volk aan te spreken zonder van rationele argumenten gebruik te willen maken; de kunst objectief te lijken, maar juist door selectie en presentatie de feiten tendentieus weer te geven; de kunst geloofwaardig te liegen, waarbij nooit de geloofwaardigheid uit het oog mag verloren worden"* (van den Toorn 1992: 129). Dit hoofdstuk toont aan de hand van tekstvoorbeelden aan hoe die stijlbeïnvloeding niettemin funktioneert in het partijdiscours.

1. De herhaling.

1.1 In de teksten die voor deze studie geraadpleegd werden valt het op, dat de auteurs zich voor hun argumentaties opvallend vaak beroepen op de herhalingstechniek, en wel op twee verschillende manieren. Een eerste wijze bestaat erin dat er diachronisch een aantal stellingnames steeds opnieuw herhaald worden, maar dan wel zo dat de kernidee elke keer in een lichtjes gewijzigde formulering ingekleed wordt.

Een voorbeeld hiervan is de amnestie-oproep die het Vlaams Blok tijdens de eindejaarsperiode steeds opnieuw lanceert:

"De achtendertigste kerstmis sedert het losbreken van de repressie na de tweede wereldoorlog... Amnestie komt er nooit in Belgische staat" (VB, dec. 1981, p.4)

"Ook veertig jaar later in België met Kerstmis geen amnestie, en dus

geen kerstvrede" (VB, dec. 1984, p.2)
"België: 40 j. kerstwrede... Veertig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog geen amnestie in het land België" (VB, jan. 1986, p.1)
"40 jaar later: nog steeds geen amnestie" (VB, dec. 1988, p. 1).

1.2 Een tweede, en veel opvallender wijze waarop de herhalingstechniek door het Vlaams Blok gebruikt wordt, vindt men steevast terug in de teksten van Karel Dillen. In de afgelopen veertig jaar werden zijn publikaties voortdurend getypeerd door een overdaad aan expliciete lexikale herhalingen. Op zich hoeft het aanwenden van deze stijlfiguur niet te verbazen: Dillen *"is een natuurtalent die de techniek van de redekunst onder de knie heeft"* (Verstraete 1993: 35), en woordherhaling is het basiselement van klassieke retorika-technieken als anafora (Braak 1969: 47), epimone, epifora, epizeuxis (Vogel 1931: 99) en parallellisme (King 1970: 74). Ze dienen teoretisch voornamelijk om de intensiteit van woorden te verhogen, of hun belang te benadrukken (Vogel 1931: 99/100).
Elke handleiding over welsprekendheid waarschuwt echter voor overmaat: *"Bij toepassing van deze soort figuren behoede redenaar zich voor noodelooze (sic w.v.) herhalingen"(id.:92)*, en daar knelt het schoentje nu precies. Dillen mag in zijn betogen immers graag een zin of zinsdeel acht, tien, zestien tot zelfs vijfentwintig keer herhalen. Een paar voorbeelden ter verduidelijking:

"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
"De stemmen van het Vlaams Blok betekenen een neen tot... Ze betekenen een ja tot...
(Dillen 1979a)

België is ...; Vlaanderen is...
België is ...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is ...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is ...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is ...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is ...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is ...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is ...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is ...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Wie pleegt hier heiligschennis?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *Zijn het niet... ?*
België is de repressie...; Vlaanderen is... *(Dillen 1952e)*
België is de repressie...; Vlaanderen is...
België is de repressie...; Vlaanderen is...
België is de repressie...; Vlaanderen is...

(Dillen 1980)

1.3 De vraag is nu natuurlijk wat de precieze funktie is van die (excessieve) repetitieve patronen. Als Dillen -met het Vlaams Blok in zijn kielzog- deze techniek reeds meer dan veertig jaar konsekwent toepast, dan moet ze toch een belangrijke rol spelen binnen hun argumentaties. Die indruk wordt enkel versterkt door het feit dat het Vlaams Blok veel meer herhalingen gebruikt in publikaties (partijblad, verkiezingsfolders) die op “de grote massa” gericht zijn, dan in

bijvoorbeeld boeken (van dezelfde auteurs) die een beperkter lezerspubliek aanspreken.
Dillen formuleerde bij navraag (tijdens een persoonlijk gesprek op 7 december 1993) de bedoelingen van die voortdurende herhaling als volgt: *"Dat is op de nagel kloppen om 'm erin te krijgen"*. In een kadervormingsbrochure voor Vlaams Blok-mandatarissen is een soortgelijke uitleg terug te vinden: *"Bij de propagandavoering is het herhalingseffect ongetwijfeld één van de belangrijkste technieken. Men kan nooit genoeg op dezelfde spijker kloppen... Enkel herhaling loont... Steeds weer moeten nieuwe feiten aangehaald worden die uiteindelijk leiden tot dezelfde conclusie... steeds hetzelfde thema moet herhaald worden"* (Dewinter 1992b: 17). Het uiteindelijke doel waaraan dit alles dienstbaar is luidt: *"Met de propaganda proberen we het bewustzijn en het individueel bewustzijn te beïnvloeden* (id.: 13).

1.4 Het merendeel van de geraadpleegde werken over politiek taalgebruik bevestigen het belang van de herhaling als argumentatie- en vooral beïnvloedingstechniek. Jensen (1981) stelt het als volgt:
"Advertisers depend on repetition; it is the lifeblood of their profession. They operate on the assumption, proved valid by years of experience, that repeating their claims over and over again will eventually capture and hold a sizable number of consumers. Political and religious leaders likewise depend on repetition to win and hold adherents to their beliefs" (Jensen 1981: 294). Een analyse van Hitlers schrijfstijl leidde tot een soortgelijk besluit*: "I believe he has shown, to a very disturbing degree, the power of endless repetition"* (Kenneth Burke 1983: 339). Van den Toorn voegt hieraan toe dat een van de grondregels van Goebbels' propaganda was: *"Steeds moeten slagzinnen en parolen herhaald worden, tot ook de domste mens ze kan onthouden"* (van den Toorn 1992: 129)

Ook heel wat werken over religieus taalgebruik refereren steeds opnieuw aan het herhalingselement in een aantal godsdienstige rituelen (Conway & Siegelman1979). Bij de traditionele geloofsgemeenschappen vindt men het terug in gebeden en meeslepende preekstijlen, daar waar sekten het meestal aanwenden als brainwashing-techniek. Voorbeelden hiervan zijn ondermeer de steeds herhaalde bindregels aan het eind van gebedsstrofen (o.m. "Bid voor ons"), maar eveneens rituele teksten als de mantra en de dharanis. Die laatste twee begrippen verwijzen naar zeer korte Hindoeïstische teksten, die voor de gelovige het krachtigst werken indien de tekst steeds wordt herhaald, in gesproken, gezongen of geschreven vorm. In dit verband kan ook gewezen worden op het 'chanten' van de Hare Krisjna-sekte, waarbij een korte lofzang op de god Krisjna meer dan duizend keer per dag herhaald dient te worden. Hoewel de motivatie voor het gebruik van herhalingen in politieke en religieuze kontekst meestal verschillend is (opzettelijke manipulatie versus 'het bereiken van een hoger bewustzijnsniveau'), is één gevolg in beide situaties opvallend gelijklopend: begrippen die al zwaar ideologisch geladen zijn, krijgen door voortdurende herhaling een haast mytische weerklank, die begeesterend kan werken op medestanders. Die overeenkomst tussen religieuze en politieke taal is bijgevolg een pad dat zeker voor verder onderzoek vatbaar blijft.

1.5 Hoewel vele auteurs dus het effekt van de herhaling erkennen, blijkt Klaus (1971) de enige te zijn die in haar studie over politiek taalgebruik een aparte paragraaf besteedt aan de eigenlijke werking ervan. Ze stelt dat lexikale repetitie een belangrijk manipulatiemiddel zou zijn wanneer het taktvol aangewend wordt. *"Für die Agitation und die politische Redeweise ist die ständige Wiederholung eines der prinzipiellen Hilfsmittel bei der Einwirkung auf das Bewußtsein der*

Volksmassen bzw. der jeweils angesprochenen Hörer und Leser" (Klaus 1971:271). In het voorbeeld dat ze hierbij geeft wordt de zin "Kissinger heeft beloofd dat ..." voortdurend herhaald, teneinde de lezer tot de idee te brengen dat Kissinger zijn beloften niet nakomt.
Hoewel Klaus dit zelf niet vermeldt, lijkt deze opvatting sterk geïnspireerd door de behaviouristische stimulus-respons-teorie. Immers, wanneer een bepaald objekt steeds met een negatieve/positieve kontekst geassocieerd wordt, zal het na verloop van tijd ook buiten die kontekst weer met die negatieve/positieve sfeer verbonden worden.
Deze teoretische verklaring is bovendien eensluidend met de "antitese-techniek" die kenmerkend is voor heel wat politieke propaganda, en die erin bestaat dat de postitieve associaties die worden voorbehouden aan de "eigen" groep tegenover de negatieve van de "anderen" (Hudson 1978:26) geplaatst worden. In de hierboven geciteerde tekstblokken ziet men dat deze "wij-zij"-techniek heel vaak voorkomt binnen de herhaalde zinnen: het positieve Vlaanderen wordt geplaatst tegenover het negatieve België, en de positieve Vlaams Blok-stemmers tegenover de negatieve "rest". De voortdurende herhaling van die waardeoordelen zou uiteindelijk-volgens de stimulus-respons-teorie-die tegenstellingen levendig houden en benadrukken.

2. De retorische vraag.

2.0 Voor literaire werken kan de retorische vraag gedefinieerd worden als *"Im Grunde gar keine Frage, sondern eine in scheinbarer Frageform noch nachdrücklichere Aussage oder Aufforderung, da der Sprechende sich der Zustimmung des Partners von vornherein gewiß ist"* (Braak 1969: 45). Wanneer deze stijlfiguur aangewend wordt in politieke propagandateksten, ligt dit enigszins anders. De schrijver

richt zich immers vaak tot een publiek dat (nog) niet instemt met zijn beweringen, en dus nog overtuigd moet worden. Een essentiële voorwaarde voor het -in dit geval instemmend- kunnen antwoorden op een ja/nee-vraag is evenwel het ware karakter van de presuppositie die in die vraag vervat zit. Door bepaalde stellingen te formuleren in de vorm van een vraag waarop slechts één logische hetzij verantwoorde repliek mogelijk lijkt, krijgen die opinies echter een indruk van juistheid, aanvaardbaarheid en soms absolute waarheid aangemeten. Die techniek vindt men ook terug in de teksten van het Vlaams Blok.

2.1 Eén van de Vlaams Blok-publikaties waarin retorische vragen het opvallendst aanwezig zijn is een jongerenbrochure waarin de partij-idealen gekonfronteerd worden met 'linkse', 'mundialistische' ideeën. Er wordt bijvoorbeeld gesteld: *"Ga jij akkoord met een hoogleraar die, tijdens de eerste les van het academiejaar tegen zijn studenten zegt: "Mijn opdracht is mislukt als ik niet ten minste 75% van jullie tot het kommunisme kan brengen!"* (Dillen(ed)1986b: 3). Men is bijna reflexmatig geneigd hierop 'neen' te antwoorden, omdat de beschreven toestand inderdaad weinig verantwoord lijkt. Die negatieve reaktie impliceert evenwel de erkenning van de vooronderstelling "Er is een hoogleraar die ...", zeker wanneer men de volgende zin *"Objectief en eerlijk onderwijs moeten blijkbaar wijken voor indoctrinatie en hersenspoeling"* in acht neemt. Die presuppositie is echter niet kontroleerbaar, wat aantoont dat retorische vragen een sleutelelement kunnen zijn in het overtuigen van lezers op basis van dubieuze argumenten of zelfs onwaarheden. Een voorbeeld hiervan is *"(B)etekent dat dat je "racist" bent, als je bewust kiest voor mensen van je eigen volk?"* (id.: 5). De vraag lokt in haar kontekst een ontkennend antwoord uit, en bijgevolg het aanvaarden van waarheid van de premisse "Bewust kiezen voor mensen van je eigen volk is niet

racistisch". Dit wordt een dubieus argument genoemd omdat het 'bewuste kiezen' nergens duidelijk omschreven wordt; het wordt bovendien een leugen wanneer men er de basisideeën voor het terugkeerbeleid van het Vlaams Blok onder verstaat.

2.2 Wanneer de retorische vraag betrekking heeft op een kontroversiëel onderwerp, en niet spontaan het gewenste antwoord oproept, kan de auteur langs verschillende wegen een instemmende reaktie uitlokken. Hierboven werd reeds gewezen op het belang van de inhoudelijke kontekst, maar ook de stilistische kontekst kan hier een rol spelen. Een duidelijk voorbeeld hiervan is wat in de klassieke retoriek 'eperotesis' genoemd wordt. *"Redenaar stelt rhetorische vragen, waarop hij geen antwoord verwacht. Het doel is een antwoord in den geest van den hoorder op te roepen, dat in het voordeel van den spreker is. Eperotesis is een onverbroken aaneenschakeling van rhetorische vragen"* (Vogel 1931: 99). De precieze werking ervan kan geïllustreerd worden aan de hand van het volgende voorbeeld:
"Kan men de Vlaamse Beweging verwijten een racistische beweging te zijn omdat ze opkomt voor het behoud van onze taal en cultuur? Kan men het Joodse volk verwijten een racistisch volk te zijn omdat het via zeer strenge regels zijn religieuze en volkse eigenheid veilig probeert te stellen? Kan men het Vlaams Blok verwijten een racistische partij te zijn omdat het probeert de massale invasie van vreemdelingen en de bedreiging van de identiteit van het eigen volk te stoppen?" (Dewinter 1991: 14).
De eerste vraag zal door een grote meerderheid van de lezers ongetwijfeld negatief beantwoord worden, zowel op historische als op emotionele gronden. De metodes die de Vlaamse Beweging aanwendde hadden inderdaad niets te maken met het hedendaagse racisme, en de Beweging geniet bovendien een zodanige respektabiliteit, dat weinigen

geneigd zullen zijn haar met het racisme-verwijt aan te vallen.
Voor vraag twee kan een parallelle redenering opgebouwd worden. Nagenoeg niemand zal het Joodse volk, na de wreedheden van de Tweede Wereldoorlog, openlijk beschuldigen van racisme, onafgezien van het feit of dit al dan niet klopt. Het resultaat is een krachtig 'neen'-antwoord in de geest van de lezer, zonder dat de juistheid ervan kan gekontroleerd worden. De als waar aanvaarde presuppositie 'het Joodse volk probeert via zeer strenge regels zijn religieuze en volkse eigenheid veilig te stellen' vermeldt immers niet wat die regels dan wel mogen inhouden. (Bij nalezen blijkt dat Dewinters stelling klopt indien hij het over de 'halacha' heeft, of *"de totaliteit van de Joodse religieuze wet, zowel geschreven als oraal"* (Pinxten1993: 232). Indien hij alludeert op de houding van bepaalde "ortodokse sektoren" bij de vorming van een Israëlitische grondwet (Zuidema 1993: 164), wordt zijn stelling evenwel kontroversieel).

De overtuigd negatieve antwoorden op de bovenstaande vragen forceren nu, via een mechanisme dat "retorische analogie" genoemd zou kunnen worden, een even krachtig "nee"-antwoord op de laatste vraag. Die insinuatie wordt enkel versterkt door het feit dat de drie vragen ook grafisch gepresenteerd worden als een samenhorend geheel: ze vormen een aparte alinea.
De auteur kan die zachte dwang goed gebruiken, want een ontkennende reaktie op die derde retorische vraag legitimeert op zijn minst drie stellingen: a) er is een massale invasie van vreemdelingen (presup.)

b) de identiteit van ons volk wordt bedreigd (presup.)
c) het Vlaams Blok is niet racistisch

Via het gebruik van een aaneenschakeling van retorische vragen wordt de lezer er dus onopgemerkt toe geleid beweringen te bevestigen die

respektievelijk dubieus (a,b) en onwaar (c) zijn.
Dat het stijlelement wel degelijk veel belangrijker is dan het inhoudelijke om die instemming te bewerkstelligen, blijkt wanneer men de inhoud van de drie vragen in drie gewone affirmatieve zinnen na elkaar plaatst. Dan wordt overduidelijk dat de drie beweringen irrelevant zijn ten opzichte van elkaar; er bestaat geen inhoudelijk verband, en met het wegvallen van de 'trigger-funktie' van de vraagvorm kan een bevestiging van de eerste en tweede stelling onmogelijk tot een spontaan instemmen met de derde leiden.

2.3 In de vorige paragraaf werd aangetoond hoe een aantal beweringen waartussen geen semantische band bestaat samengebracht kunnen worden in één retorisch vragenblok, om ze zo een schijn van logische samenhang te geven. De omgekeerde techniek kan evenwel ook gebruikt worden: een redenering kan op zodanige wijze in retorische vragen vervat worden, dat de lezer niet de indruk krijgt een gebald statement van de schrijver te lezen, maar wel een aantal losse vragen waarover hij zelf kan nadenken, om zo tot een 'eigen' konklusie te komen. Een voorbeeld uit de reeds aangehaalde jongerenbrochure, over het invoeren van 'mundiale vorming' in het lessenpakket:
"Wat denk je ... van die leraars die hun macht misbruiken om aan de leerlingen hun eigen opinie op te dringen?
Is dat geen uitoefenen van druk van de sterkste op de zwakste?
Is dat geen aanslag op de vrijheid van de leerling, te denken wat hij of zij tenslotte zelf wil?" (Dillen(ed.) 1986b: 4).
Die drie vragen kunnen makkelijk herschreven worden als "Leraars die leerlingen hun opinies opdringen misbruiken hun macht, onderdrukken de zwakste en plegen een aanslag op de gedachtenvrijheid van de leerling". Het valt op hoe de eerste formulering een stuk vriendelijker klinkt dan de tweede: ze is minder

'agressief', en bijgevolg meer geschikt om het jonge lezerspubliek in te palmen. Maar dit is niet het belangrijkste onderscheid. De overgang van interrogatieve naar affirmatieve vorm gaat gepaard met één essentiëel verschil: er is sprake van een duidelijke persoonlijke stellingname, die ontweken en zelfs ontkend kan worden bij de vraagvorm. De verantwoordelijkheid voor het antwoord, en dus óók die voor het al dan niet als waar erkennen van het gevraagde ligt in het laatste geval volledig bij de lezer. Kerbat-Orrecchioni zegt over dergelijke impliciete beweringen: *"(Ils) permettent au locuteur de suggérer q sous les dehors de p, tout en lui ménageant la possibilité de nier avoir dit q; c'est à dire que les sous-entendus permettent à L d'orienter insidieusement le récepteur vers telle ou telle interprétaion, sans avoir à endosser la responsabilité de cette interprétation"* (Kerbrat-Orecchioni 1986: 284).
In dit voorbeeld gaat het om een vrij 'onschuldig' onderwerp, maar het kan niet moeilijk zijn zich situaties in te beelden waar door middel van deze techniek uiterst kontroversiële uitspraken worden gedaan, zonder dat de auteur er ooit aansprakelijk voor kan worden gesteld.

3. Het cliché.

3.0 Heel wat van de geraadpleegde werken over politiek taalgebruik wijzen bij de bespreking van stijlkenmerken op de belangrijke funktie van clichés binnen argumentaties (o.m. van den Toorn 1975, Zijderveld 1978, van Calcar 1990). De precieze definitie van dit koncept verschilt lichtjes naargelang de auteur, maar er kan veralgemenend gesteld worden dat het uitdrukkingen betreft die, ondanks hun inhoudsloze, fel overdreven of zelfs onware karakter, door voortdurende herhaling een oude en vanzelfsprekende waarheid schijnen te bevatten (Zijderveld 1978: 66). Hun voornaamste effekt is niet het onmiddellijk overtuigen van de luisteraar, maar wel het langzaam

beïnvloeden van diens opvattingen. Indien dit lukt neemt hij het cliché niet enkel over als waar, maar gebruikt hij het bovendien zonder nog na te denken over de precieze betekenisinhoud ervan. Dít is nu net het mechanisme waarop vele politieke partijen inspelen: het voortdurend herhalen van clichés wekt enerzijds een refleks van herkenning op bij de lezer-*"they are as catching as laughter"* (id.)-, en is anderzijds een truuk om bepaalde meningen op lange termijn ingang te doen vinden bij 'het grote publiek'.

3.1 De Vlaams Blok-mandatarissen hebben zich bij het gebruik van clichés in hun argumentaties niet onbetuigd gelaten. Hierbij kan vastgesteld worden dat teksten over een probleem dat maatschappelijk zeer gevoelig ligt (bv. het 'vreemdelingendebat') opvallend veel clichés bevatten. Veeleer dan aan toeval, moet er in deze kontekst gedacht worden aan de nadruk die gelegd wordt op het feit dat dit stijlmiddel in essentie anti-refleksief is, d.w.z. dat het het nadenken over een situatie probeert te vermijden (Zijderveld 1978: 69). Men kan zich dan ook vragen stellen wanneer op een kongres dat het officiële partijstandpunt inzake gastarbeid moet bepalen geschermd wordt met clichés als *"er is een parallelle evolutie tussen het immigrantenbestand en venerische ziekten"* en *"het schurft heeft zijn intrede gedaan in gebieden waar er zich veel vreemdelingen vestigen"* (Raes e.a. 1984: 16)

Een veel beruchter voorbeeld van cliché-gebruik in verkiezingscampagnes is ongetwijfeld het pamflet over de aanwezigheid van migranten, dat de gebroeders Elbers voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1988 verspreidden in Schaarbeek. Een selektie: *"Schaarbeek is meer en meer een klein Casablanca en de bazar van Istanbul geworden"*, *"ze kweken hier als konijnen"*, *"ze nemen het werk (dus de boterham) van <u>ONS EIGEN VOLK</u> af"*, en *"die zogezegde 'gastarbeiders', die nooit werken"* (van Eycken &

Schoeters1988: 80).

Het feit dat het Vlaams Blok zich achteraf van dit pamflet gedistantieerd heeft omwille van de uiterst negatieve reakties die het in Vlaanderen losweekte, toont dat het doeltreffend gebruik van clichés toch niet zo evident is als er beledigende konnotaties aan vast zitten (zie hiervoor hoofdstuk 3, paragraaf 1.2 over scheldwoorden). De partij bedient zich dan ook zelden openlijk van dergelijke uitlatingen, en houdt het bij 'veiligere' clichés. Voorbeelden zijn onder meer *"de moslimmannen menen dat voor hen de jacht open is op de vrouwen van dit land"* (VB, okt. 1991, p.4), *"de Anne Frank-stichting vermoedt achter elke boom een neo-nazi of een fascist"* (Dewinter 1991: 27) en *"Gisteren werden de gastarbeiders aangetrokken om in de mijn te werken, vandaag dienen ze om de pensioenkassen te spekken. En morgen zetelen ze in het parlement en stellen ze hier de wetten"* (id.: 49).

3.2.0 Hoewel de meeste auteurs over politiek taalgebruik wel duidelijk vermelden hoe de vele clichés allemaal afzonderlijk inwerken op de ideeën van de lezer, wordt er naar mijn gevoel onvoldoende benadrukt hoe een heel stel clichés samen door hun vele konnotaties een stereotiep beeld kunnen opbouwen. Met andere woorden: een aantal uitdrukkingen die op zich een beperkte c.q. geen waarheidswaarde hebben kunnen via permanente herhaling samen een goed gestoffeerd en algemeen aanvaard beeld vormen over een onderwerp waarop ze allemaal betrekking hebben. Essentieel hierbij is dat die aparte clichés door velen als "cliché" ontmaskerd worden, terwijl het grotere geheel door velen als waar aanzien wordt, en zelfs een leidinggevend maatschappelijk beeld kan worden.

Om deze stelling konkreet in te vullen, wordt hieronder beschreven hoe het overheersende beeld dat het Vlaams Blok (Dewinter 1991)

uitdraagt over de islam samengesteld is uit een aantal steeds terugkerende clichés. Teneinde aan te tonen dat dit beeld ook al ingang gevonden heeft in politieke kringen met een kompleet verschillende ideologie zal daarna een tekst van Guy Verhofstadt (1992) over de islamitische godsdienst ontleed worden. Een schematische samenvatting op pagina 55 toont de gelijkenis tussen de beide visies, die reeds door Blommaert en Verschueren (1992: 79) aangestipt werd. Dit is echter geen indikator van waarheidsgetrouwheid. Alle geraadpleegde werken over de islam bevestigen dat het een zoniet fout, dan toch uiterst eenzijdig en beperkt beeld betreft van de godsdienst (Debeaussaert 1993, Dethier s.d., Doom 1992, Erkens 1993, Leman 1993, Vermeulen 1993).

3.2.1 Dewinter definieert de islam als *"een ideologie... die meer is dan alleen een godsdienst. Het is een maatschappelijke ordening ... zonder onderscheid tussen kerk en staat"* (Dewinter 1991: 33). Hoewel deze typering nog vrij neutraal in de oren mag klinken, roepen de zinnen die erop volgen resoluut het beeld op van een religie die gewantrouwd, afgewezen en gevreesd moet worden. De islam kent immers geen *"vrijheid van meningsuiting"* noch *"vrouwenemancipatie"* (id:. 34). Die referenties aan elementaire begrippen van een demokratie voeren de lezer onmiddellijk naar de overtuiging dat hier een essentieel ondemokratisch gegeven beschreven wordt; die idee wordt enkel bevestigd door het -tot zesmaal toe- verwijzen naar *"onverdraagzaamheid"* (id.: 34,35,40,41,42).

De islam wordt ook omschreven als een gevaarlijk fenomeen, dat angst inboezemt. Dit gebeurt via uitspraken als *"de islam is een totalitaire... en agressieve godsdienst"* (id.: 42), maar veel meer nog door verwijzingen naar *"fundamentalisme* (id.: 36), *de haatcampagne tegen Salman Rushdie, de golfoorlog* (id.: 37)*, Khadafi en Khomeini"* (id.:

38). De associaties die hierbij worden gesuggereerd zijn duidelijk: staten waar de regering een staatsgreep moet plegen om weer vat te krijgen op het bestuur, publieke aansporingen tot moord, bomaanslagen, onzinnige oorlogen, diktaturen, en dergelijke meer.
De geweldskonnotatie wordt door Dewinter nog versterkt door middel van de nadruk die hij legt op de machtsbelustheid van de islam. De godsdienst is immers uit op *"de verovering van de wereld"* (id.: 39) en *"kolonisatie"* (id.: 35). Het tot de verbeelding sprekende *"vijfde kolonne"* (id.:37) of "klandestiene aanhangers van een vijandelijke macht in het eigen gebied" zet dit beeld enkel kracht bij.
Het profiel van de islam wordt vervolledigd met enkele uitspraken die een indruk van -om het met een typisch nationalistische term te stellen- 'volksvreemdheid', of, beter gezegd, 'kultuurvreemdheid' nalaten. De godsdienst is immers *"de nieuwe vijand van het Westen"* (id.: 37) -bemerk hier de impliciete verwijzing naar het kommunisme!- die *"onze eigen cultuur en waardenpatroon verdringt"* (id.: 39/40). Bijgevolg *"veracht ze onze maatschappij"* (id.: 35) en *"erkent ze het wettelijk gezag in dit land niet"* (id.: 34). Als exemplarisch bewijs voor deze stellingen wordt verwezen naar de verplichting om jonge meisjes opnieuw de tsjador te laten dragen (id.: 37).
Tot slot wijst Dewinter er expliciet op dat de islam wereldwijd reeds 984 miljoen aanhangers heeft, die binnen 25 jaar zullen aangroeien tot een kleine 2 miljard (id.: 39) en suggereert hij dat deze mensen positief gediskrimineerd worden door de Belgische staat. Deze gegevens zijn weliswaar geen clichés, maar dragen impliciet wel dezelfde 'bedreigingsidee' uit.

3.2.2 Het beeld dat de VLD-voorzitter brengt van de islam komt over als een vrij getrouwe echo van wat hierboven reeds aangehaald

werd. In De weg naar politieke vernieuwing heet het immers dat *"de islam in werkelijkheid niet alleen een godsdienst maar ook een ideologie (is), een maatschappijdoktrine .... met vermenging van Kerk en Staat"* (Verhofstadt 1992: 67).

Ook vinden we hier de -zij het impliciete- verwijzingen terug met een anti-demokratische bijklank. Verhofstadt stelt zich immers zeer de vraag *"of de islam wel in overeenstemming te brengen is met de liberale demokratie... de vrijheid, de verdraagzaamheid, de verscheidenheid,..."* (id.: 65). Hij suggereert verder dat ze de volgende waarden zou kunnen verdringen: *"de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienstbeleving, de gelijkberechtiging van man en vrouw, het pluralisme,..."* (id.: 67). Bovendien haalt ook hij het *"fundamentalisme"* (id.: 65, 67) aan en legt hij eveneens de link met Khomeini en diens *"bevel... de schrijver Salman Rushdie, een Indiër van Britse nationaliteit te vermoorden"* (id.: 64) (waarbij de bijstelling suggereert dat de houding van de islam tegenover migranten een stuk wreder is dan 'onze' demokratische opstelling!).

Tot slot insinueert Verhofstadt aan de hand van de 'tsjador-affaire' (id.: 66) en via een aantal retorische vragen dat deze godsdienst in essentie anti-westers is: *"Is (dit) niet het ultieme bewijs van de onmogelijkheid van de islam zich in te passen in onze samenleving? Toont zij niet aan dat de islam in wezen een intolerante en totalitaire ideologie is, die botst met de kulturele, morele en juridische voorschriften die gelden in een open samenleving?"* (id.: 65). Hieraan wordt ter afwerking nog toegevoegd dat er momenteel wereldwijd ongeveer 1 miljard moslims zijn (id.: 66), die positief gediskrimineerd worden in het Westen. De opmerking die hierover bij Dewinter gemaakt werd blijft geldig.

3.2.3 Bij de voorgaande analyse moet er expliciet op gewezen worden

dat het feit dat Dewinter en Verhofstadt een identiek cliché-beeld van de islam kreëren, niet impliceert dat ze ook dezelfde houding aannemen ten aanzien van die godsdienst. Uit de overeenkomst mag men evenmin afleiden dat de ideologieën van beide politici gelijklopend zouden zijn, of dat ze dezelfde beleidsmaatregelen zouden voorstaan. De passages die volgen op de geanalyzeerde tekstdelen bewijzen immers het tegendeel: waar het Vlaams Blok pleit voor een onverbiddelijk terugkeerbeleid, schuift Verhofstadt zijn “inburgerings”-koncept naar voor. Die vaststelling benadrukt nog maar eens de multi-funktionaliteit van clichés: binnen een argumentatie kunnen ze als vertrekpunt dienen voor twee volstrekt tegenovergestelde visies.

3.2.4 Schematische samenvatting.

DEWINTER OVER DE ISLAM	VERHOFSTADT OVER DE ISLAM
Is meer dan alleen een godsdienst	Is meer dan een godsdienst of kultuur
Is een maatschappelijke ordening	Is een maatschappij doktrine
Kent geen onderscheid kerk/staat (3x)	Kent geen scheiding kerk/staat
Kent geen vrijheid van meningsuiting	*Bedreigt vrijheid van meningsuiting
Kent geen vrouwenemancipatie	*Bedreigt gelijkberechtiging man/vrouw
Kent geen demokratie	*Is niet in overeenstemming met liberale demokratie, vrijheid, verscheidenheid en open samenleving *Bedreigt vrijheid godsdienstbeleving *Bedreigt pluralisme
	Intellektuelen kunnen/mogen niet kritisch zijn over de islam
Is onverdraagzaam (6x)	*Is niet in overeenstemming met vedraagzaamheid *Overschrijdt grens verdraagzaamheid
Is (steeds) fundamentalistisch(er) (2x)	Is fundamentalistisch
Is totalitair	*Is totalitaire en intolerante ideologie
Is agressief	Roept publiek op tot moord (2x)
Verdringt onze kultuur en waarden	*Botst met kultuur/moraal v. onze sam.
Erkent ons wettelijk gezag niet	*Botst met wet van onze samenleving
Kan zich niet handhaven in het Westen Veracht onze maatschappij	*Is onmogelijk inpasbaar in onze samenleving
Is de vijand van het Westen	Maakt inburgering problematisch(3x)
Is massaal aanwezige 5de kolonne (2x)	
Wil machtsovername	
Kolonizeert	
Wordt geassocieerd met: -tsjador -Rushdie-affaire -Khomeini/Khadafi -lage levensstandaard	Wordt geassocieerd met: -tsjador -Rushdie-affaire -Khomeini -kommunisme en socialisme
*Wordt positief gediskrimineerd	*Wordt positief gediskrimineerd
Heeft 984 miljoen aanhangers	Beleden door ca. 1 miljard mensen

4. De slogan.

4.1 Het belang van herhaling, retorische vraag en cliché in de argumentaties van het Vlaams Blok wordt duidelijk geïllustreerd door het feit dat ze alle samen voorkomen in de slogans waarmee de partij zich tijdens de voorbije jaren profileerde. Zo speelde de slagzin "400000 werklozen, waarom dan gastarbeiders?" in op het vooroordeel dat "migranten het werk afpakken van het 'eigen volk'". Dit cliché werd bovendien zó geformuleerd dat de partij op grond van die slogan nooit beschuldigd kon worden van aanzetten tot vreemdelingenhaat: het Vlaams Blok stelde immers enkel een (retorische) vraag. De verantwoordelijkheid voor het antwoord lag bij de lezer; hierboven werd reeds aangetoond dat de argumenten waarmee het VB dit antwoord probeerde te manipuleren óók op een grammatikaal vrijblijvende wijze aangebracht werden. Het herhalingselement, tenslotte, is eigen aan alle slogantaal: de doeltreffendheid van een slagzin groeit bij elke herhaling ervan, in dit geval op pamfletten, in het partijblad en op verkiezingsaffiches.

De recentere slogans waarmee het Vlaams Blok de stembusslag inging verschillen evenwel gevoelig van de reeds vermelde uit 1981. Waar die nog beantwoordde aan Dewinters kriterium *"Een slogan moet aantonen wat men wil en hoe men dit doel wenst te bereiken"* (Dewinter 1992b: 9), wordt nu geopteerd voor slagzinnen waarvan de inhoud heel wat vager is. Van "Eigen volk eerst"(1988) en "Uit zelfverdediging"(1991) kan immers niet gesteld worden dat ze ondubbelzinnig pleiten voor het oplossen van het werkloosheidsprobleem door het terugsturen van de gastarbeiders.
Die vaagheid heeft echter aanzienlijke voordelen: nagenoeg elk programmapunt van de partij kan aan die overkoepelende zinnen

gekoppeld worden, waardoor niet enkel de indruk van een samenhangende eisenbundel ontstaat, maar bovendien het verwijt een "één-tema-partij" te zijn ontweken wordt. Dit geldt ook voor slogans als "Wij zeggen wat u denkt" en "Het kan echt anders... Met Dewinter verandert het écht" (bij die laatste zin kan opgemerkt worden dat Dewinter "Met de CVP wordt het anders" als een *"holle kreet"* bestempelde (id.)).

Tot slot kan nog vermeld worden dat er met de vaagheid van enkele recente Vlaams Blok-slogans bewust op dubbelzinnigheid aangestuurd wordt. Zo wordt het reeds aangehaalde "Uit zelfverdediging" steeds in kombinatie met een paar bokshandschoenen getoond, wat niet enkel een indruk van parlementair, maar ook van fysiek verweer nalaat. Een ander voorbeeld is de slogan "Met Dewinter waren ze er al geweest", die in een pamflet volgt op een opmerking over vreemdelingen; uitleg is hierbij allicht overbodig. Er dient evenwel steeds rekening mee gehouden te worden dat de auteur in geval van dubbelzinnigheid altijd kan ontkennen dat hij op de minst fraaie van beide betekenissen aanstuurde.

5. Het kleinere grut.

5.1 De hierboven aangehaalde stijlfiguren zijn uiteraard niet de enige die door het Vlaams Blok aangewend worden om de ideeën van de lezer te sturen. Eén van die minder frekwente stijlmiddelen is het gebruik van *"logifikatoren"* of *"formele middelen om een verband te stichten tussen twee beweringen"* (Droste 1985: 147). Oordeelspartikels kunnen in dit verband bepaalde kontroversiële beweringen kracht bijzetten, en ze zelfs de indruk van vanzelfsprekendheid geven. Zo citeert Filip Dewinter een auteur die stelt dat het racisme een natuurlijke eigenschap van de mens is, en voegt er het volgende kommentaar aan toe: *"Met "racisme" bedoelt (de schrijver) uiteraard*

het volksbewustzijn, het feit dat mensen zich verbonden voelen met hun volk en met diegenen die dezelfde taal spreken, dezelfde kultuur beleven en die geloven in dezelfde normen" (Dewinter 1991: 15; nadruk w.v.). Wanneer men het woord 'uiteraard' weglaat uit die zin, klinkt de bewering helemaal niet overtuigend, omdat zowel de kontekst als het ontbreken van het oorspronkelijke citaat het gezegde helemaal niet doen vermoeden. Het inlassen van "uiteraard" geeft de uitspraak evenwel een evident karakter, dat de lezer ervan weerhoudt tegen te sputteren. Dit zou immers overkomen als een uitermate logische zaak in twijfel trekken.

Oordeelspartikels worden niet enkel gebruikt om polemische stellingen te ondersteunen, maar evenzeer om leugens als evidente waarheid te verkopen. In een pamflet tegen de spoorstakingen van januari 1993 stelt het Vlaams Blok: *"<u>Uiteraard</u> is het niet de bedoeling van het Vlaams Blok om de vakbonden het recht op staken te ontzeggen"* (Dillen(ed.) 1993c; nadruk w.v.). De vanzelfsprekendheid die, door dit inleidende woord, van de zin uitgaat is op geen enkel ogenblik te rijmen met de volgende uitspraak van de partijvoorzitter in het officiële VB-partijblad: *"Al even dwaas en misdadig is het die schamelste herstelpogingen op de helling te zetten en in het gedrang te brengen door te staken en op te hitsen tot stakingen. Stakingen leiden alleen tot een verdere verergering en verslechtering van de algemene toestand. Stakingen leiden op korte en lange termijn tot een verdere ontwrichting van de ekonomische en uiteraard van de sociale toestand. Stakingen leiden op korte en lange termijn alleen maar naar grotere ellende voor de stakers zelf... 't Vlaams Blok heeft steeds beklemtoond: Staken schaadt, werken baat. Vandaag zegt 't Vlaams Blok: staken is misdaad!"* (Dillen 1983).

Droste (o.c.: id.) vermeldt in deze kontekst naast de oordeelspartikels ook de "vertrouwelijke terzijdes" van het type "u begrijpt" en "moet ik

hier dieper op ingaan?". Dergelijke uitdrukkingen, die een indruk nalaten van "ons kent ons"-intimiteit, kunnen heel funktioneel zijn wanneer men de lezer met onaangename feiten moet konfronteren, zowel voor zichzelf als voor de partij. *"Laat ons redelijk blijven... Momenteel fungeert het Vlaams Blok als de democratische uitlaatklep voor het grote ongenoegen, de wrevel en de opgekropte woede die leeft bij heel wat mensen... Voor deze mensen zijn wij het laatste houvast"* (Dewinter 1991:29; nadruk w.v.) betekent eigenlijk niets anders dan "Wij weten dat het geduld van een deel van onze kiezers op is. Wees dus maar blij dat wij er nog zijn, en spaar ons een beetje". Alleen klinkt de eerste formulering van die stelling een stuk minder pretentieus, en krijgt ze ook een beschermende waarheidsindruk, een aura van 'redelijkheid'. Dit geldt evenzeer voor uitdrukkingen als *"Men moet de feiten onder ogen zien", "Wie uit zijn doppen kijkt, weet het ondertussen wel"* (Dillen(ed.) 1993b) of *"Het is niet meer dan normaal dat..."* (Dewinter 1992a: 11). Om het even welke -relevante- feitenopsomming of voorstellen die hierop volgen, zullen door die inleidende zin logisch en aanvaardbaar lijken.

5.2 Een stilistisch middel dat voornamelijk geschikt is om bepaalde begrippen van een konnotatie te voorzien, is de wijze waarop woorden in hun onmiddellijke kontekst geplaatst worden. Het volgende voorbeeld hiervan komt uit een recente Vlaams Blok-enquete over veiligheid. Op de vraag "Wat schort er volgens u aan het optreden en de werking van de politie?" staan tussen de voorgestelde antwoorden de volgende twee opmerkingen onmiddellijk na elkaar geplaatst:

O Racistisch

O Te braaf met de vreemdelingen (Dillen(ed.) 1993a)

Zowel in het voorgaande als in het volgende antwoordenpaar bestaat een duidelijke antitese: "teveel/ te weinig aanwezig op straat" en "te

streng/te laks tegenover de misdadigers". Elk antwoord impliceert dat men een gedeeltelijke evolutie in de richting van het andere uiterste wil. In die kontekst kan men dus veronderstellen dat die tegenstelling ook in dit paar vervat zit. Vreemd genoeg blijkt het tegengestelde van "racistisch" nu niet "niet-racistisch" te zijn, maar wel "te braaf met de vreemdelingen". Omgekeerd klopt de tegenstelling ook niet: "te streng voor de vreemdelingen" hoeft immers niet gelijk te staan met "racisme". De fout zit in het dooreenhalen van twee kontinuüms ('racisme' en 'tolerantie t.o.v. de vreemdelingen'), maar heeft wel bizarre gevolgen: er ontstaat een gelijkstelling tussen laksheid en niet-racistisch zijn, waarbij de negatieve konnotatie van dat eerste begrip overgaat op het tweede, en iemand die "te braaf met de vreemdelingen" antwoordt moet terzelfdertijd stellen dat hij de politie iets racistischer gewild had.

In diezelfde vragenlijst wordt ook gepeild naar de faktoren die bijdragen tot de algemene "onveiligheid". De eerste zes voorstellen zijn allemaal negatief gekonnoteerd, hetzij door hun intrinsiek karakter, hetzij door een adjektief: drugs, vandalisme, vechtpartijen, diefstallen, dronken uitgaanders, roekeloze chauffeurs. Onmiddellijk hierna geeft het Vlaams Blok als keuzemogelijkheid "aanwezigheid van vreemdelingen". De negatieve bijklank van de voorgaande reeks gaat via analogie over op die migrantenaanwezigheid, en bevestigt zo het cliché-beeld waarvan hierboven reeds sprake was. Belangrijk hierbij is wel dat dit op impliciete wijze gebeurt, dus niet zwart op wit bewijsbaar is, waardoor de partij ook hiervoor geen verantwoordelijkheid moet dragen. Deze opsommingstechniek wordt bijgevolg opvallend vaak gebruikt, zeker wanneer de partij het over migranten heeft. Zo stelt Filip Dewinter in zijn verkiezingscampagne "de problemen van de burgers" als volgt voor: *"Criminaliteit,*

vreemdelingen, drugs, vandalisme..." (Dewinter(ed.) 1991).

In het 70-puntenplan van het Vlaams Blok worden via dit mechanisme niet enkel de migranten, maar ook de werklozen gevizeerd. De organisatie van het 'terugkeerbeleid' wordt immers als volgt samengevat:
"-de onmiddellijke terugkeer van illegalen, criminelen en werklozen
-de terugkeer van de eerste generatie-vreemdelingen
-de terugkeer van de tweede-generatie-vreemdelingen" (Dewinter 1992: 29).
Via de hierboven beschreven regel gaat de negatieve, misdadige bijklank van 'illegalen' en 'criminelen' over op het begrip 'werklozen'. De mogelijke tegenargumentatie dat het hier een opsomming van onafhankelijke groepen betreft, wordt niet enkel tegengesproken door 'voorstel 68' op diezelfde pagina, waarin de drie gevizeerde groepen duidelijk over één kam geschoren worden, maar ook door het tweede en derde punt van de beleidssamenvatting. Daarin wordt immers wél een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de verschillende leden van een verzamelgroep (vreemdelingen), wat gepaard gaat met een verschillende behandeling.

5.3 Een laatste punt waarop gewezen dient te worden bij de bespreking van manipulatie via stilistische kenmerken is het gebruik van modale werkwoorden. Het Vlaams Blok formuleert zijn beleidsvoorstellen steevast in bewoordingen waarvan een zeer dwingend karakter uitgaat. Op werkwoordsvlak uit zich dat in een overdadig gebruik van "moeten", "zullen", en in mindere mate "niet kunnen", "niet mogen" en "noodzakelijk zijn". Enkele representatieve voobeelden uit het 70-punten-plan (waarbij de kontekst steeds duidelijk aantoont dat het werkwoord wel degelijk een gebod

uitdrukt!): *"vreemdelingenorganisaties moeten streng gecontroleerd worden"* (Dewinter 1992b: 8), *"het juiste bedrag van de premie zal afhangen van een aantal criteria"* (id.: 25; wel ambigu!) , *"wie niet over onze nationaliteit beschikt kan onmogelijk het recht krijgen om hier te stemmen"* (id.: 7), *"kandidaat-politieke vluchtelingen... mogen zich in ons land niet met politiek moeien"* (id.: 17), *"het is noodzakelijk dat er werk gemaakt wordt van een eigen, autonoom onderwijsnet voor niet-Europese vreemdelingenkinderen"* (id.: 10).

Dit taalgebruik heeft drie onmiddellijke semantische voordelen:

1) de voorgestelde maatregelen komen bij de lezer over als een morele verplichting of een moreel verbod, dat dus niet zonder etische problemen genegeerd kan worden

2) modale werkwoorden drukken geen expliciete tijdsbetekenis uit. De geboden of bevelen geven dus de indruk niet enkel betrekking te hebben op de toekomst, maar ook op het verleden en het heden (Kress & Hodge 1979: 123). Dit versterkt de indruk dat het om voorstellen zou gaan die los van alle tijdbesef steeds aanvaard geworden zijn.

3) het blijft steeds onduidelijk wie die morele regels oplegt. Formuleringen als "X moet Y doen", "X mag Y niet doen" en "X zal Y doen" kunnen immers gelezen worden als een bevel van het Vlaams Blok, dan wel als een algemeen aanvaarde maatschappelijke verplichting. Dit geeft de auteur steeds de gelegenheid om zich niet aansprakelijk te stellen voor zijn uitspraak.

Indien een voorstel wel duidelijk uitgaat van het Vlaams Blok, zwakt de partij die mogelijke aansprakelijkheid vaak af, door in haar formulering gebruik te maken van een "inklusief 'wij'". In een zin als *"Indien we de eigenheid van ons volk willen beschermen, moeten we de integratie van niet-Europese vreemdelingen resoluut afwijzen"* (Dewinter 1992b: 7) staat 'wij' niet enkel voor 'de auteur' of 'de

partij'. De kontekst laat duidelijk aanvoelen dat Dewinter met dit persoonlijk voornaamwoord zowel 'de partij' als 'de lezers' bedoelt.

6. En de anderen?

6.1.0 In de inleiding van dit hoofdstuk werd reeds aangestipt dat 'stilistische manipulatie' over alle partijgrenzen heen woekert; het is dan ook niet moeilijk om in de geschriften van andere Vlaamse partijen dezelfde mechanismen terug te vinden. De volgende paragrafen pogen die vaststelling aan de hand van een aantal stylistisch gegroepeerde voorbeelden te staven. Wanneer bepaalde partijen hierbij minder uitvoerig geciteerd worden, kunnen de gegeven citaten als representatief beschouwd worden voor alle geraadpleegde teksten.

6.1.1 In een ontwerpresolutie voor het partijkongres van december 1993 maakt de SP uitvoerig gebruik van lexikale herhaling. De inleiding gaat als volgt:

"Wij willen ***een andere toekomst****...*

Wij kiezen voor een toekomst *waarin iedereen ... kansen krijgt op werk...*

Wij kiezen voor een toekomst *zonder angst voor de oude dag, en met de zekerheid dat wie ziek wordt of tegenslag heeft, opgevangen wordt...*

Wij kiezen voor een toekomst *waarin fraude hard aangepakt en zonder onderscheid bestreden wordt...*

Wij kiezen voor een toekomst *waarin alle mensen zich veilig voelen...*

Wij kiezen voor een toekomst *waarin alle mensen elkaar respecteren, op basis van wederzijdse verdraagzaamheid..."*

(Vandenbroucke(ed.)1993b; nadruk w.v.)

Twee pagina's verder wordt dit aangevuld met:

"(W)e geloven dat ***een andere toekomst*** *mogelijk is...*
Een toekomst *waarin iedereen kansen krijgt op ... werk...*
Een toekomst *waarin...*
Een toekomst *in...*
Een toekomst *zonder angst voor de oude dag, en met de zekerheid dat wie ziek wordt of tegenslag heeft, opgevangen wordt...*
Een toekomst *waarin ... fraude hard aangepakt en zonder onderscheid bestreden wordt...*
Een toekomst *waarin alle mensen zich veilig voelen, en elkaar respecteren op basis van wederzijdse verdraagzaamheid..."* (id.)

De boodschap is duidelijk: de SP wil de lezer inprenten dat zij voor de toekomst kiest, en daar rotsvast in gelooft. Door haar streefdoelen twee keer na elkaar 'en bloc' te herhalen verzekert ze er zich bovendien van dat de kern van haar eisenpakket zal blijven hangen in de geest van de lezer.

6.1.2 Het niet-partijgebonden karakter van het gebruik van herhaling als beïnvloedingstechniek kwam voorts zeer mooi naar voren tijdens een recent politiek debat aan de VUB (18 januari 1994).
Bert Anciaux viel toen op de volgende wijze de manier aan waarop de VLD het gebrek aan politieke etiek bij de meerderheidspartijen in de verf zet:
"(De VLD zegt X), en ik heb daar angst van...
(De VLD zegt X), en ik heb daar angst van...
(De VLD zegt X), en ik heb daar angst van..."
Annemie Neyts repliceerde hierop met de volgende bewoordingen:
"Dat er dingen fout lopen, dat kunt u toch moeilijk ontkennen?
Dat ..., dat kunt u toch moelijk ontkennen?
Dat ..., dat kunt u toch moelijk ontkennen?"

Even later viel Frank Vandenbroucke Agalev aan:
"Ik verwijt Agalev bij deze...
Ik verwijt Agalev bij deze...
Ik verwijt Agalev bij deze..."
En die partij besloot haar verkiezingfolder uit 1991 met
"De groenen zijn voor... voor... voor... voor... voor... voor... voor... voor... voor... voor... voor... voor... voor..." (Deruyck 1991: 22)
om zo het verwijt te weerleggen dat ze een anti-politieke partij zou zijn.

Lexikale herhaling is dus zeker niet een exklusief element van Vlaams Blok-teksten, maar overdadig gebruik ervan is wel typerend voor het propagandistisch taalgebruik van Karel Dillen.

6.2.1 Wat de retorische vraag betreft, kan een voorbeeld hernomen worden dat reeds in de paragraaf over clichés aangehaald werd. Guy Verhofstadt bediende zich voor het schetsen van een islam-profiel van de volgende zinssnede:
"Is (dit) niet het ultieme bewijs van de onmogelijkheid van de islam zich in te passen in onze samenleving? Toont zij niet aan dat de islam in wezen een intolerante ideologie is, die botst met de kulturele, morele en juridische voorschriften die gelden in een open samenleving?" (Verhofstadt 1992: 65)
De wijze waarop Verhofstadt zijn vragen stelt en de kontekst waarin ze geplaatst worden lokken hier een dubbel ja-antwoord uit. Dit antwoord gaat samen met het aanvaarden van de volgende premissen:
1) de islam is onmogelijk inpasbaar in onze samenleving
2) de islam is in wezen een intolerante ideologie
3) de islam is in wezen een totalitaire ideologie

4) de islam botst met de kulturele, morele en jurdische voorschriften van een open samenleving
5) de islam-samenleving is geen open samenleving
6) onze samenleving is wel een open samenleving

Over de juistheid van deze vooronderstellingen werd in 3.2.0 reeds kommentaar gegeven. Belangrijker nu is dat de stilistische wijze waarop Verhofstadt en Dewinter hetzelfde cliché-beeld van de islam schetsen verschillend is. Dewinter bevestigt onomwonden de heersende vooroordelen, terwijl Verhofstadt zich veel meer van indirekte stellingnamen bedient, onder meer door middel van de aangehaalde retorische vragen. De voordelen van deze techniek werden reeds aangestipt: de auteur is op geen enkel ogenblik aansprakelijk voor de premissen die hij de lezer in de maag splitst. Elektoraal gezien is dit een zeer voordelige uitdrukkkingswijze; indien de VLD-voorzitter zijn omfloerste beweringen in gewone affirmatieve zinnen had vervat, zou hij daar door een deel van zijn achterban ongetwijfeld voor afgestraft worden.

6.2.2 Ook het mechanisme van retorische analogie kan in de VLD-teksten teruggevonden worden. In het volgende voorbeeld betreft het weliswaar geen opeenvolging van retorische vragen, maar wel een aaneenschakeling van drie affirmatieve zinnen, waarbij een bevestiging van de eerste twee een akoord gaan met de derde teweeg brengt.

"(In de VLD zijn het de burgers die beslissen.) Beslissen over de lijstsamenstellingen bij verkiezingen. Beslissen over de politiek en het programma van de partij. En dus beslissen over het nieuwe beleid voor ons land." (VLD 1993)

Hierbij moet opgemerkt worden dat die laatste zin weerom een dubieus karakter heeft. Ten eerste impliceert ze dat het nieuwe beleid voor ons land inderdaad door de VLD zal gevoerd worden, of anders gezegd, dat

de VLD in de volgende regering zal zetelen, en daar bovendien heer en meester zal zijn. Daarnaast heeft de kiezer geen enkele garantie dat het partijprogramma waarvoor hij gestemd heeft ook effektief honderd procent zal overeenstemmen met de beleidsbeslissingen van de partij. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de auteur van deze tekst een extra bevestigingsstimulans ingebouwd heeft in de vorm van de logifikator 'dus'. Dit partikel stelt de laatste bewering immers voor als een logisch gevolg van de eerste twee.

6.2.3 Ook Agalev weet zijn voordeel te halen uit het gebruik van retorische vragen in propagandabrochures. Deze partij doet dit niet zozeer om de aansprakelijkheid voor kontroversiële beweringen te ontwijken, maar wel om de lezer de indruk te geven dat hij mee kan beslissen over een aantal partijstandpunten, die in feite al lang vastliggen.

"Maken we ons leefmilieu verder kapot door de groeidwang, of kiezen we voor duurzame ontwikkeling?
Laten we de machtelozen stikken, of geven we derde wereldlanden en de armen hier eerlijke kansen?
Laten we ons meeslepen in een materiële eigenbelang-eerst-maatschappij, of kiezen we voor de waarde van een demokratische, verdraagzame samenleving en ongerepte natuur?
Houden we het bij het traditionele man-vrouw patroon dat voor vele mensen zo schraal en zo afmattend is? Of geven we nieuwe kansen aan mannen én vrouwen, zodat werk en inzet buitenshuis en de zorg voor mensen beter verdeeld worden?
Laten we de industrie en de kommercie verder bepalen wat er belangrijk is in ons leven of nemen we het zelf in handen?
Kiezen we voor eng nationalisme en etnische zuiverheid, of juist voor een gemeenschap met kulturele rijkdom in verscheidenheid?"

(Janssens 1993: 31)

In elke regel van dit uitgebreide citaat is de vraagvorm een dekmantel voor het tegenover elkaar stellen van twee politieke standpunten. Het eerste wordt via een zeer bewuste woordkeuze steevast afkeurenswaardig voorgesteld: "kapot maken, dwang, laten stikken, zich laten meeslepen, een schraal en afmattend patroon, eng nationalisme", het zijn allemaal negatief gekonnoteerde begrippen. Het tweede luik van de antitese vertegenwoordigt het Agalev-standpunt, en is overduidelijk positief gekleurd met omschrijvingen als "eerlijke kansen, warme waarden, verdraagzame samenleving, ongerepte natuur en kulturele rijkdom".

De opmerking *"Dit zijn vragen waarvoor we samen met jou een antwoord trachten te geven"* , die de partij aan dit vragenblok toevoegt, kan dus enkel als elektorale prietpraat beschouwd worden. Uit de formulering kan eenieder afleiden dat de keuzes al lang gemaakt zijn en dat er van vraagstelling bijgevolg geen sprake meer is.

6.3.1 Clichés behoren ook in Vlaanderen tot de universalia van politiek taalgebruik. Zo kan de vorm die overheerste bij het Vlaams Blok, het vooroordeel, teruggevonden worden in een boekje van Bert Anciaux, waarin hij zijn visie op de maatschappij uiteenzet. Zijn beschrijving van de 'generatie van 68' berust op hetzelfde principe waarmee Dewinter en Verhofstadt een islamprofiel schetsten: een aaneenrijging van doorprikbare clichés, die samen een beeld vormen dat bevestigd wordt door reklame en 'publieke opinie'.

"Wie vroeger op de Dam of in het Vondelpark ging slapen rijdt nu rond in een Saab Convertible, schrijft met een Cartier, kleedt zich bij Burberry's, luistert naar een B en O, en is op tijd dank zij Raymond Weil. Hij aperitieft uitsluitend met Single Malt, wil zijn groentjes krokant, zijn lamskoteletjes rosé en het sausje glacé, overgoten met

Vieux Chateau Certan van Thienpont... Nu citeren ze achter een Davidoff, met een Williamine in de hand en een Wittamer bij de hand, moeiteloos Cohn-Bendit" (Anciaux 1992: 20).

De onderliggende reden voor Anciauxs gebruik van dit cliché-beeld verschilt waarschijnlijk nergens van de motivatie die Dewinter en Verhofstadt dreef: hun afkeurende beschrijvingen worden -na voldoende herhaling- door een aanzienlijk deel van hun leespubliek herkend en bevestigd. Die ruggesteun legitimeert het voorstellen van nieuwe politieke maatregelen: of het nu om "een terugkeerplan", "de inburgering" dan wel om een beleid gaat dat de gevestigde burgerlijke politici wil wakker schudden, de politikus heeft aan zijn cliché-beeld steeds een dankbare tegenstander die bestreden moet worden.

6.3.2 Er dient op gewezen dat het cliché in Vlaamse politieke teksten niet enkel zijn belichaming vindt in het vooroordeel. Een eveneens veel voorkomende variant ervan werd reeds uitvoerig beschreven in het hoofdstuk over de 'basiswoordenschat' van het Vlaams Blok: de holle 'waarde'-begrippen, die hun winst aan respektabiliteit inboeten aan betekenis.

Tegenover 'de eer', 'het offer' en 'de volksgrootheid' van Dillen stellen de andere Vlaamse partijen onder meer 'verdraagzaamheid', 'solidariteit' en 'rechtvaardigheid'. Opvallend hierbij is dat men -over alle politieke vernieuwingsoperaties heen- bij al deze groepen dezelfde 'passe-par-touts' ziet terugkeren. Zowel CVP, SP, VLD en Agalev benadrukken hun *"sociaal"* en *"rechtvaardig"* karakter. De expliciet vermelde *"verdraagzaamheid"* van die eerste drie partijen valt zo goed als samen met Anciauxs *"tolerantie"*. De hang naar meer *"demokratie"* van SP en Agalev vindt zijn weerspiegeling in de beginselen van *"vrijheid"* en *"onafhankelijkheid"* bij VLD en ROSSEM. Andere overlappingen zijn er voor "solidariteit" (CVP, VLD, SP), pacifisme (VU,

AGALEV) en pluralisme (VU, VLD).
Men kan dus besluiten dat de verschillende(?) vernieuwingsbewegingen om tot een alternatieve beleidsvizie te komen, op het vlak van woordgebruik geleid hebben tot een markante gelijkschakeling. Dit hoeft evenwel niet te verwonderen: er werd reeds opgemerkt dat aan deze clichés vrij moeilijk een konkrete betekenis kan gegeven worden; politici kunnen er dan ook alle kanten mee uit, wat betekent dat de begrippen in elk politiek programma wel inpasbaar zullen zijn. Voorts mag niet uit het oog verloren worden dat de gevizeerde woorden -net als de vooroordelen- bij het publiek een -door herhaling gekonditioneerde- reaktie losmaken. Voor die vooroordelen was dat een afkeurende respons, wat verklaart waarom ze steeds over de tegenstander handelden; voor deze vage waarden is de reaktie positief. Ze worden dan ook aan de eigen partij voorbehouden.

7. Besluit.

In dit hoofdstuk werd aangetoond hoe het Vlaams Blok in zijn publikaties de volgende stilistische middelen aanwendt, die kunnen bijdragen tot het beïnvloeden van de lezer:
a) de herhaling. Deze techniek wordt voornamelijk aangewend om een aantal partijstandpunten op lange termijn ingang te doen vinden bij het grote publiek. Ze wordt ook gebruikt om de tegenstelling tussen het Vlaams Blok en zijn politieke tegenstanders levendig te houden, door voortdurend dezelfde positieve en negatieve waardeoordelen over respektievelijk de eigen partij en de politieke tegenstanders te herhalen.
b) de retorische vraag. Deze stijlfiguur geeft de auteur de mogelijkheid om op impliciete wijze beweringen te uiten, waarvoor hij geen verantwoordelijkheid dient te dragen. Ze kan ook gebruikt worden om dubieuze of onware stellingen als waar te laten aanvaarden

door de lezer.

c) het cliché. Dit stijlelement kan, bij voortdurende herhaling, gebruikt worden om inhoudsloze, overdreven of zelfs onware beweringen als waar te laten aanvaarden door de kiezer. Er werd ook aangetoond hoe een heel stel clichés samen een algemeen aanvaard werkelijkheidsbeeld kan kreëren.

d) de slogan. In deze slagzinnen worden de effekten van herhaling, cliché (en soms ook retorische vraag) gekombineerd tot een geheel. Er werd voorts gewezen op de vaagheid en dubbelzinnigheid van recente VB-slogans, die als respektievelijke gevolgen hebben dat de slagzinnen voor heel wat verschillende doeleinden kunnen gebruikt worden, en dat ze een etisch onverantwoorde boodschap kunnen uitdragen, zonder dat de auteur daar verantwoordelijk voor moet dragen.

e) het gebruik van 'logifikatoren'. Met deze uitdrukkingen worden kontroversiële uitlatingen en leugens als evidente waarheden voorgesteld. Ze laten ook bepaalde partijstandpunten logisch en aanvaardbaar overkomen.

f) het plaatsen van woorden in een welbepaalde kontekst. Via deze techniek kunnen begrippen of personen met een negatieve konnotatie belast worden.

g) het gebruik van modale werkwoorden. Dit laat de partij toe bepaalde beweringen als dwingende en tijdsloze maatschappelijke verplichtingen voor te stellen.

Aan de hand van uitgebreide voorbeelden werd aangetoond dat deze manipulatietechnieken geenszins typerend zijn voor het Vlaams Blok: ze kunnen eveneens teruggevonden worden in de publikaties van alle andere verkozen partijen in Vlaanderen.

In de inleiding werd reeds gesteld dat het relatieve belang van deze stilistische middelen als manipulatietechniek ondergeschikt was aan de werking van een aantal inhoudsgerichte beïnvloedingsmechanismen.

Het volgende hoofdstuk probeert deze werkhypotese aan de hand van bewijsmateriaal te staven.

HOOFDSTUK 3: BIJ GEBREK AAN BETER, ZIJN WIJ BETER DAN DE GEBREKKIGEN: NOG MEER MANIPULATIE.

0. Inleiding

In de inleiding van het vorige hoofdstuk werd vooropgesteld dat het Vlaams Blok zich voor het overtuigen van de kiezer voornamelijk bedient van technieken waaraan nauwelijks taalkundige aspekten vast zitten. Zonder de aanwezigheid en de effektieve werking van een aantal stilistische beïnvloedingsmechanismen te ontkennen, werd gewezen op drie basisprincipes van propagandavoering, die als een rode draad door de publikaties van het Vlaams Blok lopen: de emoties van de lezer aanspreken, feiten tendentieus weergeven en geloofwaardig liegen. Dit hoofdstuk illustreert hoe deze trits in praktijk omgezet wordt. Hierbij wordt het pad van de sociolinguïstiek af en toe bewust c.q. noodgedwongen verlaten, teneinde aan te tonen dat het aandeel van stilistische manipulatie in politieke overtuigingsstrategieën effektief een stuk kleiner is dan verwacht.

1. Inspelen op emoties.

1.0 Inleiding.

De meest opvallende techniek waarmee het Blok de kiezer voor zich tracht te winnen, is het schetsen van een wereldbeeld dat volledig in funktie staat van het verspreiden van twee ideeën: 'wij zijn goed' en 'zij zijn slecht'. Konkreet betekent dit dat er van politieke tegenstanders een exklusief negatief gekonnoteerd profiel geschetst wordt, terwijl de beschrijving van de eigen partij zoveel mogelijk positieve attitudes moet losweken bij de lezer. Hoewel dit doel gemakkelijk bereikt kan worden door een konfrontatie van de

verschillende partijstandpunten en -daden, gebeurt dit nauwelijks. Bij zijn permanente poging om de kiezer voor zich te winnen, laat het Vlaams Blok rationele argumenten opvallend vaak links liggen, ten voordele van emotioneel gerichte uitspraken. De voorbeelden hiervan die besproken worden tonen aan dat het taalkundige aspekt van dit appelleren aan gevoelens zich voornamelijk uit in een zeer gerichte woordkeuze, waarbij politieke tegenstanders geassocieerd worden met termen die negatief gekonnoteerd zijn (1.1 t.e.m. 1.3), tewijl positief gekonnoteerde begrippen exklusief voorbehouden worden aan de eigen partij(1.4 t.e.m. 1.7).

1.1 De kommunisten zijn daar!

1.1.0.1 *"The most effective way of destroying ones oponents is to prove that he holds forbidden opinions"*. Die opmerking van Hudson (1978: 88) verwijst naar een politieke strategie die in het verleden reeds vaak zijn effektiviteit bewezen heeft. Exemplarisch voor die kracht is ongetwijfeld de wijze waarop de Verenigde Staten tijdens de 'blacklisting'-periode in de jaren vijftig in de ban gehouden werd door één vraag: "Are you, or have you ever been, a member of the Communist Party?" Vandaag werkt die truuk nog steeds: recent werd in diezelfde V.S. een presidentskandidaat afgewezen omwille van zijn Ku Klux Klan- sympatieën en mocht de Rus Zjirinovski Duitsland niet binnen na een aantal anti-semitische uitlatingen. In Vlaanderen is het niet anders: ook hier wordt alles in het werk gesteld om politieke of maatschappelijke tegenstanders in de politiek 'foute' hoek te situeren.

1.1.0.2 Als de politieke aartsvijand van het Vlaams Blok in een kleur samengevat kan worden, dan zal dat wel bloedrood zijn. Het kommunisme is hét gevaar nummer één. Toen Gerolf Annemans pleitte voor waakzaamheid na de val van de Berlijnse Muur luidde zijn

argumentatie: “Ik doe dat omdat... kommunisten nooit vertrouwd mogen worden” (VB, dec. 1989, p.6). Vanaf de oprichting van het Vlaams Blok worden een aantal organisaties dan ook met grote regelmaat geviseerd omdat ze banden zouden hebben met ‘links’ in het algemeen en met het kommunisme in het bijzonder.

1.1.1 In de derde jaargang van De Vlaams Nationalist verscheen een kort artikeltje getiteld “Contra 11.11.11”, waarin de goede trouw van die weldadigheidsaktie in twijfel getrokken werd. De partij verzette zich tegen dit “dubbelzinnige” initiatief *“omdat er in de eerste plaats zekerheid moet komen dat er geen frank rechtstreeks of onrechtsreeks dient om de kommunistische greep waar ook te versterken”* (DVN, dec. 1979, p.4). In de volgende jaren werd dat standpunt voortdurend herhaald. Annemans schreef in 1986 een stuk met als kop *“11.11.11., steun de revolutie!”*, dat weerom draaide rond die associatie met links. *“11.11.11 besteedt veel aandacht aan informatie over de programmatie, maar de verwarrende terminologie, maken de zaak eigenlijk nog wat onduidelijker dan helemaal geen informatie. Men moet al een soort Lenin-kenner zijn om de verdachte projekten en slogans te herkennen als onvervalste kommunistische infiltratie”* (VB, dec. 86, p.3). De meeste aandacht voor het verband tussen 11.11.11 en het kommunisme is te vinden in de vaste rubriek “Open Dossier” van het ledenblad. Daarin publiceert Jan Stalmans elke maand de bevindingen van zijn Kring voor de Opsporing van Socialistische en Marxistische Ondermijning van Onze Samenleving (KOSMOS). 11.11.11 wordt er in verband gebracht met AMADA, PvdA, de linkse guerilla in Zuid-Amerika, en ander *“links ondermijningswerk”* (VB, dec. 1988, p.3). Stalmans benadrukt bijgevolg dat de aktie *“niet gericht is op het lenigen van nood, maar een handig opgezette politieke campagne (is) die moet leiden naar een socialistische maatschappij-*

ordening op wereldschaal" (VB, okt 1992, p.4). Het besluit is duidelijk: *"de actie krijgt van ons geen cent want wij storten op rekening 417-60114491-76 van Oostpriesterhulp. U toch ook?"* (VB, dec. 1988, p.3).

1.1.2 Een ander rood bolwerk waartegen het Vlaams Blok regelmatig waarschuwt is een aantal 'vredesorganisaties' die in Vlaanderen aktief zijn. Zo vonden de massale betogingen in de jaren tachtig tegen de plaatsing van kruisraketten volgens de partij plaats *"op rood kommando"* (VB, nov./dec. 1983: p.4). Ze stelde zich voorts de vraag *"in welke mate heel deze internationale anti-raketten-orgie door de Soviets wordt georkestreerd en gefinancierd"* (id.: 5). De Internationale van Artsen ter voorkoming van een Atoomoorlog werd enkele jaren later, naar aanleiding van haar Nobelprijs voor de vrede, bestempeld als een *kommunistische mantelorganisatie*, omwille van kontakten met de *Amerikaanse linkse scene* en de *Kommunistische Partij in de Sovjet-Unie* (VB, jan. 1986, p.6). De Internationale van Oorlogstegenstanders, tenslotte, was volgens Stalmans *"geen onschuldige en neutrale organisatie, maar integendeel een onmisbaar onderdeel van het raderwerk van de rode ondermijning... met eenzijdige vredesbedoelingen die op lange termijn enkel het voordeel van Moskou kunnen dienen"* (VB, dec. 1986, p.6).

1.1.3 Het breed uitsmeren van sympatieën voor het kommunisme wordt elektoraal gezien uiteraard een stuk interessanter wanneer het een onmiddellijke politieke tegenstander betreft. Met politici van niet-kommunistische partijen ligt dit vrij moeilijk, maar in ons korpus konden we toch twee recente voorbeeld terugvinden. In oktober 1992 onthulde het partijblad dat Bert Anciaux met de vijand heulde: *"De helden van Bertje zijn geen halfzachte groenen of progressieven: het*

zijn bikkelharde communisten" (VB, okt. 1992, p.12). Basis voor dit alles was een interview met de Standaard waarin de VU-voorzitter als lievelingsdichter Pablo Neruda noemde, en als bewonderenswaardig historisch personage Che Guevara. Ook Agalev moest eraan geloven: *"De taal van Agalev is dogmatisch, belerend, onverdraagzaam en heeft niets meer te maken met liefde voor de natuur. Het feit dat de partij nu het toevluchtsoord is voor de "ex-communisten" van de PVDA, KP en SAP zal daar wel niet vreemd aan zijn"* (Ceder 1992: 13).

1.1.4 Het is niet evident om bij de overige Vlaamse partijen tekstvoorbeelden te vinden waarin de tegenstander even expliciet in het andere uiterste van het politieke kontinuüm gesitueerd wordt. De ideologische extremen zijn nu eenmaal dungezaaid, en de tegenstelling kommunisme-kapitalisme is bovendien ook niet ingebakken in onze kultuur. Er is echter wél een vrij recente uniforme oppositie tegen het Vlaams Blok, en een mogelijke sympatie voor die partij staat dan ook gelijk met hoogverraad. Een mooi taktisch voorbeeld hiervan komt uit een politiek debat dat in november 1991 -even voor de parlementsverkiezingen- plaats vond aan de VUB. Op een ogenblik wanneer Eric Van Rompuy frontaal in de aanval ging met Jean Pierre van Rossem en hem een vraag voor de voeten wierp, repliceerde van Rossem met de volgende woorden: "Ik had mij voorgenomen vanavond niet te diskussiëren met iemand die zijn handtekening gegeven heeft voor een nationaal lijstnummer van het Vlaams Blok". Resultaat: Van Rompuy werd uitgefloten door de zaal, verloor elke mogelijkheid om verder te argumenteren en de moderator ging naar een andere vraag over.

Bert Anciaux wist in zijn boekje De vergeten vernieuwing eveneens die gevoelige extreem-rechtse snaar te bespelen, om zo de PVV in diskrediet te brengen: *"Nols bleek trouwens een vreemdelingenhater*

tout court, verkozen voor de franstalige liberalen waarmee de PVV kongresseert" (Anciaux 1992: 41).

1.2 "Eretitels."

1.2.0 Een ander middel dat tot een negatieve beeldvorming van de tegenpartij kan bijdragen is het gebruik van scheldwoorden. De associaties die in dergelijke uitlatingen gemaakt worden, zijn immers meestal sterk negatief en denigrerend getint. Om hun precieze doel te bereiken, moeten ze evenwel met de grootste omzichtigheid aangewend worden, aangezien de sympatie van de buitenstaanders in een scheldpartij veel makkelijker naar het 'slachtoffer' dan naar de belediger gaat. Zo haalden de gebroeders Elbers zich bij de parlementsverkiezingen van 1991 de verontwaardiging van half Vlaanderen op de hals, toen ze een pamflet verspreid hadden waarin de migranten getypeerd werden als "tsjoek-tsjoeken, kamelendrijvers en tapijtekloppers, die kweken als konijnen" (van Eycken & Schoeters 1988: 80).

De meeste partijen zijn dan ook niet geneigd om zich naar de kiezer toe te schelden: beledigingen schaden het respektabele imago van de partij, en zijn dus 'not done'. In de kadervormingsbrochures van het Vlaams Blok wordt duidelijk vermeld: *"vermijd scheldwoorden"* bij kontakten met de pers (De Man 1992: 19).

Men zou nu kunnen verwachten dat er voor het eigen publiek losser omgesprongen wordt met die beledigende taal. Immers, *"insults and accusations are phrased in a way more calculated to please ones friends than to get under the skins of one's enemies, most of whom are unlikely to get the point anyway... (they) are written to make (their) author and his friends feel better, and this.. is one of the main purposes of abuse"* (Hudson 1978: 94). Wat de partijbladen van het Vlaams Blok (die het grootste deel van ons korpus uitmaken) betreft,

valt dit erg tegen. Op partijkongressen en andere 'petit cercle'-meetings (oprichtingsvergaderingen van regionale kernen) daarentegen, is die vulgariteit veel prominenter aanwezig. Als voorbeeld kan verwezen worden naar Dillens verkiezingsrede van 17 november 1991, waar de VB-voorzitter een kontroversiële uitspraak van Jacques Chirac citeerde (Verstraete 1993: 166) over de 'stinkende en vuile neger'.

1.2.1 Hierboven werd reeds aangegeven dat de kommunisten een geliefde kop-van-jut zijn voor het Vlaams Blok. Wanneer er in het partijblad naar hen verwezen wordt, gebeurt dit meestal met de typische VB-term *"linkselaars"* (dit neologisme heeft nog een aantal afleidingen waaronder *"linkselen", "linkselarij"* (VB, nov./dec. 1983: p.3) en *"linkselend"* (VB, dec. 1986: p.7; neologismen komen overigens nauwelijks voor in VB-teksten). De aanhangers van de Partij van de Arbeid kunnen evenwel bogen op een specifieke soortbenaming: de *"amadezen"* (VB, okt. 1991: p.4). Die begrippen hebben echter zo goed als geen effekt naar de buitenwereld toe aangezien niet-Blokkers ze niet als beledigend aanvoelen. Dat is wél het geval voor *""linkse mollen"* (DVN, dec 1979, p.1), *"linkse schoelies"* (VB, dec. 1982: p.5), *"links gespuis"* (VB, dec. 1984:p.3), *"rioolratten van de Rode Jeugd"* (VB, okt. 1991: p.11) en *"heilige koeien van de rode Ganges"* (VB, dec. 1986: p.1). Ze raken bijgevolg doel, maar wel ten koste van de potentiële sympatie van een aantal lezers. Dit is niet anders voor woorden als *"onkruid", "rioolführer", "schorriemorrie"* (VB, dec. 1989: p.10) en *"viespeuken"* (VB, dec. 1990: p.10).
Een andere VB-vijand par excellence is de Volksunie. Verwijten uit het Molenbeekse regionale partijblad als *"dwaze kloten van de VU"* (Waaile Zaain, jg.1, nr.2, p.11) en *"Vunzige Unie"* (Waaile Zaain, jg.1, nr.5, p.18) worden op nationaal officiëel niveau vertaald als *"glibberige*

partij-arrivisten", "tafelspringers", "pseudo-federalisten" (DVN, okt. 1978: p.1/2), *"schijnheilige farizeërs"* (VB, okt. 1991: p.1) en *"politieke hoer"* (VB, okt. 1991: p.8).
Die expliciete beledigingen zijn evenwel een randverschijnsel in het partijblad; als er dan toch getackled moet worden gebeurt dit veeleer via satire -*"patat Cools"* en *"BRT Nul"* behoren nu al tot de partijfolklore- of via associaties met misdaad (zie later).

1.2.2 Taktisch juist schelden lijkt dus een uiterst moeilijke discipline te zijn in het politieke leven: men moet immers een beledigende houding aannemen zonder de kiezer tegen zich te keren. In Vlaanderen schijnt niemand die taktiek te beheersen, op één man na, die er zelfs een parlementszitje mee verworven heeft: Jean Pierre van Rossem. Hoe komt het nu dat hij wél verwijten in het rond kon strooien en een grote sympatie bleef behouden, en alle andere politici niet? Vooreerst was er het imago dat hij in de laatste jaren had opgebouwd, en waar blijkbaar een elektorale markt voor was: krachttermen en scheldwoorden pasten mooi binnen dit je-m'en-foutisme. Ten tweede had van Rossem vanuit zijn outsider-positie geen respektabel politiek verleden te beschermen.
De konklusie van dit 'verwijten-experiment' blijft echter dat politiek en emotionele platvloersheid niet samengaan. Dit blijkt trouwens uit de volgende twee vaststellingen: in heel het boek Libertijnse breekpunten, waarin de fundamentele grondslagen van van Rossems politieke teorie uiteengezet worden, zijn er zo goed als geen scheldwoorden terug te vinden. Bovendien wordt van Rossem in de politieke wereld nergens au serieux genomen (zelfs niet meer binnen zijn eigen partij!), net omwille van die beledigende houding, wat voor kiezer en demokratie veel tragischer is.

1.3 Afkeer en angst.

1.3.0 De frekwentste wijze waarop het Vlaams Blok zijn tegenstanders in diskrediet probeert te brengen, is de associatie met gesjoemel, wanbeleid en misdaad. In het vorige hoofdstuk werd reeds aangetoond hoe dit de laatste vijftien jaar konsekwent gebeurde in het partijblad. In deze paragraaf zal voornamelijk nagegaan worden hoe diezelfde visie in de jaren negentig naar de kiezer toe gebracht wordt in een aantal pamfletten.

1.3.1 De huidige machtshebbers zijn volgens het Blok duidelijk niet te vertrouwen. Ze *"geven geld weg"*, *"belasten de kinderrijke gezinnen te zwaar"*, en leggen de beschermers van de bevolking aan banden. Van "schone handen-politiek" is ook geen sprake: de meerderheidspartijen *"stoppen cijfers in de doofpot"*, en bezondigen zich aan *"korruptie"*, *"miljardenfraude"* en *"politieke maffia"* (Dillen(ed.) 1991a). Dit negatieve beeld wordt vervolledigd met termen als *"lange-armen-politiek"*, *"afdreiging"*, *"chantage"* (Dewinter(ed.) 1991), *"cumul"*, *"politieke benoemingen"* en *"profitariaat"* (Dillen(ed.) 1993b).
Het besluit dat het Blok via deze typering bij de kiezer teweeg brengt is duidelijk: voor dergelijke onkunde en onfrisse praktijken kan men enkel afkeer voelen. Deze ondersteuning van het "wij zijn goed-zij zijn slecht"-patroon is bovendien een rechtstreekse oproep tot twee groepen kiezers: de proteststemmers die vanuit de "ze zijn toch allemaal gelijk"-idee genoeg hebben van de gehele traditionele politieke scene, en de ontgoochelden voor wie hun (traditionele) partij haar basisidealen verzaakt heeft.

1.3.2 Die verachtende houding ten opzichte van de *"kleurpartijen"* wordt nog een flink stuk versterkt door de link die gelegd wordt tussen de *"CVP-VU-PVV-SP-Agalev-kliek"* (Dewinter(ed.) 1991) en kriminele

feiten. Ze *"besteelden"* immers de Vlaamse gezinnen, pleegden *"fraude"*, steunden *"verkrachters en dieven"*, en *"legalizeerden moord"* (Dillen(ed.) 1991a). Ze worden bovendien verantwoordelijk gesteld voor een maatschappijbeeld dat in de onderzochte pamfletten enkel en alleen door misdaad gekenmerkt wordt. Het Vlaams Blok maakt in dit verband gewag van *"diefstal"*, *"drugplaag"*, *"kindermoord"*, *"kriminaliteit"*, *"misdrijven"*, *"vandalisme"* en *"verkrachting"* (id.). *"Rassenrellen"*,*"vogelvrije bejaarden"* (id.) en *"AIDS"* (Dillen(ed.) 1993b) maken de indruk van een *"groeiende bedreiging"* kompleet (id.).

Die referenties aan onveiligheid en misdaad geven de kiezer bijkomende steun voor zijn afkerigheid van de traditionele politiek, maar nu niet zozeer op basis van misprijzen, dan wel van angst. Dit werd heel expliciet duidelijk in een recente enquete die het Vlaams Blok uitvoerde in Boom, met vragen als *"Hoe vaak voelt u zich onveilig?"*, *"Waar en wanneer voelt u zich onveilig?"*, en als besluit *"dat er gewoon onveiligheid is"* (Dillen(ed.) 1993a).

Waar het verwijzen naar gesjoemel en wanbeleid van politieke tegenstanders bestempeld kan worden als een uiting van elektoraal opbod, kan men zich toch ernstige vragen stellen over de scrupules van een partij die haar kiespubliek angstig wil maken. Die etische probleemstelling wordt door De Landtsheer als volgt verwoord:

"In periodes van krisis, waarbij lezers in het algemeen slecht geïnformeerd zijn over het wezen van de krisis, heeft het trekken van de parallel met katastrofe een zeer manipulatief karakter... De problemen blijven buiten schot en worden voorgesteld als vreselijke verschijnselen, waaraan men door overleg niets kan veranderen. Wat de tijd rijp maakt voor andere middelen..." (De Landtsheer 1987: 34/5).

1.3.3 Hoe specifiek is de hierboven beschreven beeldvorming nu voor het Vlaams Blok? Het verwijzen naar gesjoemel en wanbeleid van de meerderheid kan in ons korpus ook bij de andere oppositiepartijen teruggevonden worden: zowel Verhofstadt, van Rossem als de Agalev-leden hebben het over de fouten en het fatsoen van de regering. Dit is evenwel niet zo wat de misdaadsdreiging betreft; de Blok-politici staan hiermee volledig apart van de overige Vlaamse parlementariërs.
Bij de niét verkozen maoïstische Partij van de Arbeid kunnen we die parallel wél trekken. De PvdA schetst in haar propaganda immers een beeld van maatschappij en regering dat qua effekt op de lezer opvallend gelijklopend is met dat van het Vlaams Blok. De machtshebbers worden hier *"gangsters"* met *"bloed aan de handen"*, die *"betaalden voor een barbaarse moordpartij"*, *"terrorisme steunden*" en *"schieten op de kiezer"* (Verwimp(ed.) 1991a), en dus mensen zijn om bang voor te zijn. Dit alles gebeurt volgens de PvdA tegen de afkeerwekkende achtergrond van een wereldbeeld dat gedomineerd wordt door oorlog, ellende, krisis en moord. De belangrijkste slagwoorden zijn *"kindersterfte"*, *"milieurampen"*, *"krisis"*, *"verarming"*, *"werkloosheid"*, *"moordaanslagen"* en *"burgeroorlog"* (id.).
De begrippen die het Vlaams Blok en de Partij van de Arbeid gebruiken zijn weliswaar verschillend, maar dat is voor het uiteindelijke doel van de onderzochte teksten van ondergeschikt belang. Het gaat er immers om een algemeen beeld te kreëren, dat samengaat met afkeer en vrees. Woorden als "misdadiger" moeten dan ook veeleer gezien worden als signifiants waarvan het signifié niet de letterlijke interpretatie is, maar wel een onderdeel van dat negatief gekonnoteerde maatschappijbeeld.

1.4 "Wij, marginalen."

Een door het Vlaams Blok frekwent gebruikte taktiek om de sympatie

van de kiezer te winnen is het benadrukken van de benadeelde en verdrukte positie waarin ze zich bevindt. Zo werd er bijvoorbeeld in de beginjaren herhaaldelijk aan herinnerd dat *"het Vlaams Blok een arme partij is"* (VB, nov./dec. 1983: p.3). In tegenstelling tot wat men zou kunnen verwachten, kwam dit underdog-argument steeds meer op de voorgrond, naarmate de partij elektoraal sterker werd. Na de verkiezingsoverwinning van november 1988 heette het dat men verdraagzaam moest zijn *"tot het Vlaams Blok ter sprake komt. Dan mag en moet men schelden, schimpen, bespotten, lasteren, liegen, verdraaien. Dan mag en moet het grofste geschut bovengehaald worden. Dan mag en moet het Vlaams Blok en zijn mandatarissen door het slijk gehaald worden"* (VB, dec. 1988: p.5). Ook is er regelmatig sprake van een *"geïnstitutionaliseerde inquisitie"* of *"kruistocht tegen het Vlaams Blok"* (VB, dec. 1989: p.7). Die meelij-opwekkende houding was ook een belangrijke ondertoon in de verkiezingscampagne voor de parlementsverkiezingen van 1991. De eerste zinnen van Dillens inleiding bij het partijprogramma spreken voor zich: *"Weer staat het Vlaams Blok alleen tegen allen. De massamedia zwijgen het Vlaams Blok dood als nooit tevoren of verdraaien de woorden en de zin van de woorden van het Vlaams Blok. De andere partijen liegen en lasteren wanneer het over het Vlaams Blok gaat"* (Dillen(ed.) 1991b: p.3). Filip Dewinter voegde daar in een pamflet aan toe: *"Het Vlaams Blok wordt in kranten, weekbladen en media geboycot"* (Dewinter(ed.)1991). Een voorlopig orgelpunt van die marginale houding was de publikatie van een folder in oktober 1992: *"Onze plaats is de mediatieke brandstapel. De heksenjacht is sinds 24 november pas goed begonnen... Om toch nog enig tegengif toe te dienen tegen de stroom van beledigingen, verdraaiingen en leugens die dagelijks over onze partij de wereld worden ingestuurd heeft het Vlaams Blok een brochure uitgegeven met de titel "Tien vooroordelen*

tegen het Vlaams Blok..." (VB, okt. 1992: p.8).

1.5 Wij, 'unieken'.

Een ander element waarmee het Vlaams Blok zich vanaf zijn oprichting geprofileerd heeft is het unieke karakter van zijn programma. In de Grondbeginselen stelde Dillen: *"Wij zijn een totaal andere partij, wezenlijk verschillend van de kleurpartijen"* (Dillen 1979c: 4/11; nadruk w.v.). Alle latere publikaties uit ons korpus echoën die idee: *"Alleen het Vlaams Blok heeft de moed alleen te staan"* (Dewinter 1989: 8), *"wij hebben als enige een standpunt dat doorbreekt in alle lagen van de bevolking"* (VB, dec. 1990, p.3), *"als enige partij werpt het Vlaams Blok met dit plan een dam op"* (Dewinter 1991: 3). Net als bij de hierboven aangehaalde underdog-houding, is ook hier een steeds sterker wordende benadrukking merkbaar van die uniciteit tijdens en na de verkiezingsperiode van 1991. In de stembuspropaganda werd herhaaldelijk gesteld dat *"het Vlaams Blok de enige partij (is) die de handschoen opneemt... Alleen het Vlaams Blok vecht tegen deze groeiende" bedreiging... Het Vlaams Blok blijft zich als enige verzetten..."* (Dillen(ed.) 1991a). *"De enige partij die luidop zegt wat de burger denkt"* (Dewinter (ed.)1991) besloot zijn recente "Open uw ogen"-campagne dan ook met *"Alleen het Vlaams Blok wil echt iets doen"* (Dillen(ed.) 1993b).

1.6 Wij, radikalen.

Een derde pijler van het Vlaams Blok-profiel is de vastberadenheid waarmee de partij zijn programma uitdraagt. Waar de VNP zichzelf typeerde als *"radikaal"* en *"beginselvast"* (DVN, dec. 1977, p.3) , werd dit bij de oprichting van het Blok vertaald als een *"kompromisloze"* partij, die *"eisen en principes"* verdedigde *"met een zo dwingend karakter dat wij er nooit van afstappen mogen"* (Dillen 1979c: 4/14).

De *"konsekwente"* (VB, dec. 1990, p.3), *"hardnekkige"*, *"vastberaden"* en *"rechtlijnige"* boodschap werd in 1991 als volgt naar de kiezer toe gebracht: *"In de wijn van het programma van het Vlaams Blok wordt geen druppel water gegoten. Vandaag niet. Morgen niet. Nooit."* (Dillen 1991b: 5). Om te vermijden dat die strakke partijdiscipline een indruk van oudbolligheid en verstardheid zou wekken, wordt ze wel gekoppeld aan fris politiek imago: het Vlaams Blok is een *"jonge, dynamische"* (Dilen(ed.) 1993) en *"groeiende partij"* (Dillen(ed.)1991b: 25). Bij het voorstellen van de partijleden wordt - waar mogelijk- nooit nagelaten dit jeugdige karakter te benadrukken. Filip Dewinter wordt steevast geïntroduceerd als het *"jongste provincieraadslid"* en later *"jongste parlementslid van België"* (VB, dec. 1987, p.2), en toen Gerolf Annemans de parlementszetel van Karel Dillen overnam, werd hij voorgesteld als de *"nieuwe piepjonge parlementariër"*. Dillen voegde daar aan toe: *"Piepjong. Op het jonge wil ik hier even de nadruk leggen... Steeds meer jongeren herkennen en erkennen het Vlaams Blok als hun partij van en voor de toekomst"* (Dillen 1987a).

1.7 Wij, kampers.

Een laatste taktiek waarmee het Vlaams Blok de gevoelens van de kiezer tracht aan te spreken is het gebruik van vechtmetaforiek. De partij speelt hierbij in op de dubbelzinnige natuur van beeldspraak: zowel Lakoff & Johnson (1980) als De Landtsheer (1987) benadrukken dat de letterlijke interpretatie van metaforen sterk inwerkt op de emoties van de lezer, terwijl de figuurlijke dimensie zich veeleer zou richten tot het intellekt. Via die letterlijke interpretatie profileert het Blok zich als een zeer agressieve partij, die op fysieke wijze radikaal komaf maakt met haar tegenstanders. Dit aspekt kwam zeer duidelijk naar voren tijdens de verkiezingscampagne in 1991; het

alomtegenwoordige bokshandschoenen-logo werd toen gekombineerd met uitlatingen als *"het Vlaams Blok vecht", " slaat terug"* en *"neemt de handschoen op" "uit zelfverdediging"* (Dillen(ed.) 1991a). Dit vechtjas-imago was binnen die campagne bovendien zeer funktioneel: ze vormde een rechtstreeks antwoord op het beangstigende maatschappijbeeld van misdaad dat de partij zelf kreëerde (zie paragraaf 1.3).
Belangrijk hierbij is dat het Vlaams Blok op elk moment kan ontkennen dat ze op deze letterlijke interpretatie van haar woorden aanstuurde. Ze kan zich immers steeds beroepen op de figuurlijke dimensie van haar uitspraken, die dan verwijzen naar een vastberaden houding die zich op beleidsvlak zou vertalen in radikale maatregelen, die de onkunde en het wanbeleid van de huidige regeerders zouden uitbannen. Hierbij kan opgemerkt worden dat die figuurlijke interpretatie ook een onmiddellijk antwoord vormt op het negatieve beeld dat het Vlaams Blok van het politieke bedrijf schetste. De uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de precieze interpretatie van de partijparolen komt dus eens te meer bij de lezer te liggen.

2. Tendentieus weergeven van feiten.

Een tweede manipulatietechniek bestaat erin dat de auteur bij de lezer de indruk wekt objektieve informatie te verstrekken, terwijl hij door het nauwkeurig selekteren en ordenen van feiten eigenlijk een uiterst subjektief beeld schetst. Deze taktiek heeft grotendeels betrekking op het achterhouden of overdadig benadrukken van bepaalde informatie, en dus veel meer te maken met het 'inhoudelijke' dan met 'taalkundige' aspekt van teksten.
Er kan in deze kontekst evenwel gewezen op het belang van "verhullend woordgebruik". Daarmee wordt bedoeld dat aan bepaalde begrippen

een nieuwe ("tendentieuze") definitie gegeven wordt, die afwijkt van de algemeen gangbare. Zoals blijkt uit de volgende voorbeelden, kan een auteur op deze manier de negatieve verschijnselen waarmee hij geassocieerd wordt omturnen tot normale en zelfs positieve begrippen.
In zijn boekje Weg met ons? wijdt Filip Dewinter een heel hoofdstuk aan het begrip 'racisme'. Hierbij neemt hij in de loop van zijn betoog instemmend de volgende definitie over van de Franse auteur Hannoun: *"Met "racisme" bedoelt Hannoun uiteraard het volksbewustzijn, het feit dat mensen zich verbonden voelen met hun volk en met diegenen die dezelfde taal spreken, dezelfde cultuur beleven en die geloven in dezelfde waarden en normen"* (Dewinter 1991: 15). Het is opvallend hoe 'racisme' hier volledig ontdaan wordt van elke negatieve konnotatie (die wel duidelijk aanwezig is in de wettelijke bepaling en in Van Dale!); door een tendentieuze herdefiniëring kan Dewinter zelfs plots zonder schroom de opvatting bijtreden dat het bij de mens *"een natuurlijk iets"* zou zijn (id.).
Dezelfde tekst bevat nog een staaltje van tendentieuze omschrijving, waarbij Dewinter het onderscheid tussen 'racisme' en *"rassenwaan"* (sic) probeert te verduidelijken via een definitie van dat laatste woord. (Er kan terloops op gewezen worden dat volgens Van Dale beide begrippen synoniemen zijn). Rassenwaan (sic) is volgens Dewinter: *"een vaak wederzijdse vijandigheid tussen bevolkingsgroepen die zich door hun cultuur, hun godsdienst, hun mentaliteit en huidskleur van elkaar onderscheiden. Deze vijandigheid leidt tot een superioriteitsgevoel bij één of bij beide tegengestelde groepen... Alhoewel de huidskleur meestal het meest opvallende kenmerk is van de groep waartoe iemand behoort, zijn het meestal andere kenmerken die de haatgevoelens opwekken (mentaliteit, cultuur, religie,...)."* Deze definitie probeert het belang van de faktor 'ras' voor gevoelens van rassewaan te minimalizeren. Dit staat lijnrecht tegenover de wettelijke

en taalkundige omschrijving van het begrip, waarin rassewaan onverbrekelijk en nadrukkelijk verbonden wordt met haatgevoelens omwille van rasverschillen. Dewinters bedoeling is echter duidelijk: wanneer rassewaan geherdefinieerd kan worden als 'haat omwille van kultuurverschillen', ontwijkt men de zware maatschappelijke smet die op dat begrip rust. In essentie zijn beide houdingen even afkeurenswaardig, maar de konnotaties en de afkeuring die met rassewaan gepaard gaan zijn in onze kultuur nu eenmaal veel harder ingebakken.

3. Geloofwaardig liegen.

Liegen houdt verband met het inhoudelijke aspekt van een tekst, en heeft dus schijnbaar zo goed als niets te maken met het taalkundige. Toch moet erop gewezen worden dat Goebbels benadrukte dat een leugen zodanig ingekleed moet worden, dat de geloofwaardigheid van die uitspraak nooit in het gedrang komt. En op dat vlak kunnen stijl en woordkeuze dus wél een rol spelen. In dit verband kan verwezen worden naar het vorige hoofdstuk, waar aangetoond werd hoe door middel van retorische vragen, clichés en logifikatoren op overtuigende wijze gelogen kan worden, zonder dat de spreker daar verantwoordelijkheid voor hoeft te dragen.
Een gerichte woordkeuze kan ook bijdragen tot die geloofwaardigheid, zoals blijkt uit het volgende argument van het Vlaams Blok in de diskussie over het al dan niet racistisch zijn van die partij:
"-huidskleur en raciale afstamming spelen geen enkele rol in de onderscheiden die door het Vlaams Blok worden gemaakt. Wij dagen om het even welke tegenstander uit om een verwijzing naar ras te vinden in om het even welk Vlaams Blok-programma" (Ceder 1992: 9).

Het gebruik van de term 'uitdagen' is een subtiele taktische zet; ze doet bij de lezer immers een beeld van grote zelfzekerheid ontstaan. Deze zal er zich dan ook van weerhouden iemand tegen te spreken die met open vizier de indruk geeft zeker te zullen winnen.

Teneinde aan te tonen dat het inderdaad een onware uitspraak betreft wordt een citaat aangehaald waarin het Vlaams Blok het uitgangspunt van zijn nationalisme uitlegt:

"Er bestaan verschillende volksgemeenschappen. De volksgemeenschappen onderscheiden zich van elkaar op basis van:

1) ras. Ras dient hierbij in een ruime betekenis te worden opgevat. Het gaat hier niet alleen om de huidskleur maar om het geheel van lichamelijke kenmerken van de mensen.

2) wereld...

3) kultuur...

(D)e staatsgrenzen vallen samen met de grenzen van de volksgemeenschappen." (Truyens 1981: 6/7)

Het relatieve belang van die eerste komponent werd door dezelfde auteur als volgt geprecizeerd: *"Door de wetenschap werd echter genoegzaam aangetoond dat de mensen ongelijk zijn, dat niet de omgeving maar wel de erfelijkheid de belangrijkste determinant is van de menselijke persoonlijkheid"* (id. 1980: 25).

4. Besluit.

In dit hoofdstuk werden een drietal technieken besproken die het Vlaams Blok, naast stilistische manipulatie, aanwendt om de kiezer te beïnvloeden. Eerst werd aangetoond hoe de partij zich een uniform positief imago probeert aan te meten, terwijl haar tegenstanders met negatieve associaties overladen worden. Hiervoor beroept ze zich voornamelijk op argumenten die veeleer gevoelsmatig dan rationeel gericht zijn. Er werd herhaaldelijk gewezen op de rol die het gebruik

van scheldwoorden, beeldspraak en een gerichte woordkeuze hierin spelen.

Daarna werd geïllustreerd hoe de lezer misleid kan worden via een tendentieuze weergave van feiten. Om het belang van verhullend woordgebruik in deze kontekst te verduidelijken, werd aan de hand van een tweetal voorbeelden aangetoond hoe Dewinter door een herdefiniëring van het begrip 'racisme' de negatieve attitudes ten opzichte van dit verschijnsel probeert af te zwakken.

De slotparagraaf van dit hoofdstuk besteedde aandacht aan de impakt van 'geloofwaardig liegen' in politieke teksten. Ze legde vooral de nadruk op het belang van een gerichte woordkeuze.

HOOFDSTUK 4: EEN LAATSTE KORTE RELATIVERING VAN DE ONDERZOEKSRESULTATEN.

0. Inleiding.

In de vorige hoofdstukken werd een korpus Vlaams Blok-teksten gebruikt, dat voornamelijk bestond uit publikaties die de partij op nationaal niveau voor het grote publiek verspreidt. Om de resultaten van de uitgevoerde analyses in een breder perspektief te stellen wordt in de volgende paragrafen getoetst in hoeverre die bevindingen ook gelden voor 'interne partijpublikaties', die voor zeer beperkt publiek bestemd zijn. Als vergelijkingsmateriaal wordt gebruik gemaakt van het Kaderblad van de VB-kaderleden.

1. "Kaderblad Vlaams Blok".

1.0 Het kommentaar bij deze publikatie kan kort zijn: er werden geen noemenswaardige verschillen opgemerkt met het 'publieke' partijjargon. Er is enkel een verschil in beklemtoning: bepaalde aspekten van het beschreven taalgebruik verdwijnen naar de achtergrond, terwijl andere dan weer overdadig benadrukt worden.

1.1 Wat de 'basiswoordenschat' betreft (zie hoofdstuk 1), treft men ook in het kaderblad begrippen aan als *"orde, tucht"* (KB, mei-juni 1990, p.16), *"trouw aan programma en beginselen"* (KB, sep. 1993, p.2) en *"volkse identiteit"* (id., p.9). Over de *"Bende van Vijf (CVP, PVV, SP, VU, Agalev)"* (KB, nov. 1992,p.1) wordt ook hier gesteld dat ze zich schuldig maakt aan *"maffiaschandalen, politiek banditisme*" (id., p.12) en *"diefstal"* (KB, nov. 1993, p.12), maar die misdaadsassociaties worden in vergelijking met de besproken teksten veel minder als een

troefkaart uitgespeeld.

1.2 Er kan tevens op gewezen worden dat een groot aantal van de aangehaalde stilistische manipulatietechnieken (zie hoofdstuk 2) eveneens fungeren in de kolommen van het kaderblad. Teneinde uitgebreide herhalingen te vermijden, worden hier drie voorbeelden aangehaald die als representatieve ondersteuning kunnen dienen voor deze stelling.

a) Het belang dat Karel Dillen hecht aan lexikale herhaling blijkt ook uit zijn teksten in het kaderblad: in een paragraaf over de *"hetze"* tegen zijn partij herhaalt hij de zin *"Wie zegt of durft te schrijven dat... liegt"* (KB, sep 1993, p.2) acht keer na elkaar.

b) De rol van de agressieve vechtmetaforiek wordt bevestigd door titels als *"Terugslaan"* (KB, dec. 1992, p.1) en uitspraken als : *"Op 24 november maakt het Vlaams Blok een vuist. Een vuist die moet en zal belanden in het gezicht van de Dehaene en co"* (KB, nov. 1992, p.1). In dit voorbeeld kan eveneens de funktie van de dwingende modale werkwoorden aangestipt worden.

c) Ook in het kaderblad wordt gebruik gemaakt van het praktische nut van retorische vragen en de bijhorende analogie: *"Is het niet zijn boek [het boek van Hugo Gijsels(1992) over het Vlaams Blok; w.v.] dat één grote verzameling personalia is? Is hij het niet die aan politieke fichering doet? Is hij het niet die een massa mensen in diskrediet brengt? Ziet Gijsels niet in dat hij zich met die beschuldigingen onsterfelijk belachelijk maakt?"* (KB, maart 1993, p.7). De vooronderstellingen die in de eerste drie vragen vervat zijn kloppen; de drie 'ja'-antwoorden op die vragen lokken een bevestiging uit van de premisse in de vierde vraag, die evenwel een zeer subjektieve stelling is.

1.3 Voor de niet expliciet taalkundige manipulatietechnieken (zie hoofdstuk 3) komt de nadruk te liggen op het onderstrepen van de marginale positie waarin de partij zich bevindt. Interessant hierbij is dat het Vlaams Blok in het kaderblad de technieken analyseert waarmee zijn tegenstanders de partij proberen te diskrediteren. In die artikels wordt immers de werking van een aantal manipulatietechnieken verklaard, die hierboven reeds in de teksten van het Vlaams Blok aangewezen werden. Het feit dat het Vlaams Blok zich dus zeer goed bewust is van de funktionaliteit van die 'truuks', geeft aan dat -op zijn minst een deel van- de onderzoeksresultaten uit hoofdstuk 2 en 3 geenszins op toeval berusten. De volgende citaten kunnen hierbij als bewijsvoering gelden:

Over *"indoctrinatie door herhaling"* : *"Gijsels herhaalt diezelfde beschuldiging liefst ZES keer. De lezer wordt murwgebeukt met die herhaalde vermeldingen van "revisionisme". Het is een typische indoctrinatietechniek die Gijsels dikwijls gebruikt: als leugens dikwijls genoeg herhaald worden krijgen zij een schijn van geloofwaardigheid."* (Gerolf Annemans en Marc Joris in: KB, maart 1993, p.2; nadruk w.v.).

Over *"de hetze"* tegen het Vlaams Blok: *"Men wil het Vlaams Blok diaboliseren, isoleren en marginaliseren. Eerst belaadt men het Vlaams Blok met alle zonden van Israël... De partij wordt afgeschilderd als het instrument van de duivel zodanig dat geen redelijk mens, laat staan een politicus of een politieke partij, nog bereid is om voor die partij te stemmen of-voor wat de politici en/of de politieke partijen betreft- er mee samen te werken... Men stelt het zo voor alsof een stem voor het Vlaams Blok een verloren stem is. Niemand zal immers met die partij samenwerken."* (Filip Dewinter in: KB, sept. 1992, p. 6; nadruk w.v.).

Over de funktionaliteit van 'logifikatoren' bij huisbezoeken voor ledenwerving: *"Onderschat hun [de potentiële leden, w.v.] bagage niet door: "Hebt u al gehoord van het Vlaams Blok?" Bevestig daarentegen hun kennis met: "U hoorde natuurlijk reeds van het Vlaams Blok.""* (Wim Verreycken in : KB, jan-feb 1990, p.22; nadruk w.v.).

De rol van de letterlijke interpretatie van de vechtmetaforiek, tenslotte, blijkt uit de wijze waarop het Vlaams Blok refereerde aan *"de ernstige en gewelddadige verstoring van de orde in de plenaire vergadering van de Vlaamse Raad op 13 mei 1993"* (Louis Vanvelthoven, voormalig voorzitter van de Vlaamse Raad, in een officiële "Beslissing" van 24 mei 1993). Filip Dewinter besprak dit incident onder de kop *"Hard op tafel slaan"* als *"de Vlaams Blok-fractie heeft in de Vlaamse Raad zijn tanden laten zien en dat was nodig."* (KB, mei 1993, p.1; nadruk w.v.). Jan Penris voegde daaraan toe: *"Als we niet nu en dan hard op tafel kloppen dan staan we met de rug tegen de muur."* (id., p.5).

2. Besluit.

Het taalgebruik van de Vlaams Blok-mandatarissen in het kaderblad wijkt nauwelijks af van dat in de reeds besproken publikaties: de woordenschat is grotendeels gelijklopend, en de stilistische manipulatietechnieken komen ook hier terug. Interessant is wel dat in dit blad een aantal van die truuks duidelijk uitgelegd worden, wat aangeeft dat de partij zich zeer goed bewust is van hun werking en funktionaliteit.

5. ALGEMEEN BESLUIT.

Het taalgebruik van het Vlaams Blok is een vrij alledaagse aangelegenheid. De weinige elementen die er als echt typerend voor beschouwd kunnen worden, zijn volledig op het lexikale vlak te situeren. Hoewel het Vlaams Blok vrijwel als enige Vlaamse partij voortdurend gebruik maakt van een aantal typisch nationalistische uitdrukkingen -en zich daarmee op woordvlak onderscheidt van de overige Vlaamse partijen- zijn die termen te beperkt in aantal om van een echte 'partijwoordenschat' te kunnen spreken. Een vergelijking met het woordgebruik van VNV en NSB doet bovendien vermoeden dat het veeleer een reeks clichés betreft die elke volksnationalistisch geïnspireerde tekst karakteriseren.

Met de beangstigende terminologie die het Vlaams Blok konsekwent gebruikt om de maatschappij en de regering te typeren, onderscheidt de partij zich van de andere verkozen Vlaamse partijen, maar ook hier kan men bezwaarlijk aannemen dat het specifiek kenmerkend woordgebruik zou gaan. Er zijn immers historische aanwijzingen dat 'het eigen volk' reeds in de vroegste volksnationalistische teksten steeds als 'bedreigd' werd voorgesteld, wat er weer wijst op wijst dat het om een veel algemenere 'distinctive feature' zou gaan van nationalistische schrijfsels. Bovendien werd aangetoond dat de Vlaamse maoïstische Partij van de Arbeid dezelfde bedreigende beeldspraak gebruikt om samenleving en politiek te typeren; men kan dan ook stellen dat deze techniek een niet ideologisch-gebonden middel is om de kiezer voor zich te winnen.

Bij de bespreking van het VB-woordgebruik werd ook herhaaldelijk gewezen op de vaagheid van zijn nationalistische terminologie. Een

eerste mogelijke verklaring hiervoor wees op het religieus aandoende karakter van het volksnationalisme, en stelde -naar analogie met heel wat godsdiensten- dat de diepere betekenis van sterk religieus geladen begrippen vaak niet gevat kan worden door niet-gelovigen. Een tweede hypotese was dat het een aantal cliché-begrippen betreft -waarzonder men geen 'aanvaardbare' volksnationalistische tekst kan schrijven-, die per definitie vaag zijn. Die laatste uitleg sloot goed aan bij de vaststelling dat het woordgebruik van de andere Vlaamse partijen evenzeer gekenmerkt wordt door vage begrippen, die dan 'noodzakelijke' clichés voor een 'demokratisch geïnspireerde' partijtekst zouden zijn.

De stijl in de Vlaams Blok-teksten wijkt nergens af van de standaardtaal. Er wordt wel uitvoerig gebruik gemaakt van een aantal retorische truuks om de lezer te beïnvloeden. Via het gebruik van retorische vragen, clichés, uitvoerige herhaling, schakeringspartikels en inhoudelijke kontekst probeert de partij om haar kontroversiële standpunten ingang te doen vinden bij het grote publiek. Door stilistische wendingen weet ze die stellingen bovendien zó voor te stellen, dat ze er zelf geen verantwoordelijkheid voor hoeft te dragen.

Hoewel die stilistische manipulatie ongetwijfeld een rol speelt bij het beïnvloeden van de kiezer -dit wordt expliciet bevestigd door een aantal teksten in het kaderblad en de kadervormingsbrochures van de partij- maakt het Blok daarnaast ook nog gebruik van een reeks minder taalgebonden technieken. Vooral het inspelen op de emoties van de lezer bleek hierbij belangrijk, maar evenzeer het tendentieus weergeven van feiten en geloofwaardig liegen.

Ik hoop dat dit werkje enigszins aangetoond heeft dat de taalkunde

effektief een heel eigen bijdrage kan leveren tot wat in de inleiding "een waakzame ingesteldheid" genoemd werd. Haar rol in dat aandachtsverscherpende proces zal -in verhouding tot de aktuele maatschappelijke en politieke bewegingen- ongetwijfeld relatief beperkt zijn, en misschien zelfs onopgemerkt blijven. Het zou niettemin jammer zijn ze oningevuld te laten, want *"certain things are not said because they will be heard, but because it is important to speak"* (Alain de Botton).

Korpusbeschrijving.

* Uit de voorbije jaargangen van het Vlaams Blok-partijblad werd de volgende selektie gemaakt:

De Vlaams Nationalist (DVN) (v.u.: Mia Dujardin, Edegem)

Jaargang 1, nummer1 (december 1977)
Jaargang 2, nummer 12 (oktober 1978)
Jaargang 3, nummer 12 (december 1979)
Jaargang 4, nummer 10 (november 1980)

Vlaams Blok (VB) (v.u.: Karel Dillen, Deurne)

Jaargang 5, nummer 10 (december 1981)
Jaargang 6, nummer 11 (december 1982)
Jaargang 7, nummer 9/10 (november/december 1983)
Jaargang 8, nmmer 10 (december 1984)
Jaargang 10, nummer 1 (januari 1986)
Jaargang 10, nummer 11 (december 1986)
Jaargang 11, nummer 12 (december 1987)
Jaargang 12, nummer 11 (december 1988)
Jaargang 13, nummer 11 (december 1989)
Jaargang 14, nummer 11 (december 1990)
Jaargang 15, nummer 9 (oktober 1991)
Jaargang 16, nummer 10 (oktober 1992)

Deze publikaties werden geraadpleegd in de Koninklijke Albertina-biblioteek te Brussel, en in de stadsbiblioteek “De Biekorf” te Brugge.

* Voor het Kaderblad Vlaams Blok (KB) (v.u.: Karel Dillen, Deurne) werd de volgende selektie gemaakt:

Jaargang 7, nummer 21 (januari/februari 1990)
Jaargang 7, nummer 22 (maart/april 1990)
Jaargang 7, nummer 23 (mei/juni 1990)
Jaargang 9, nummer 33 (september 1992)
Jaargang 9, nummer 34 (november 1992)
Jaargang 9, nummer 35 (december 1992-extra nummer)
Jaargang 10, nummer 36 (januari/februari 1993)
Jaargang 10, nummer 37 (maart 1993-extra nummer)
Jaargang 10, nummer 37 (mei 1993-extra nummer)
Jaargang 10, nummer 41 (september 1993)
Jaargang 10, nummer 42 (september 1993-extra nummer)
Jaargang 10, nummer 43 (november 1993)

Deze publikaties werden geraadpleegd in het archief van de Partij van de Arbeid te Brussel.

* Tot het korpus behoren eveneens de publikaties die in de bibliografie opgenomen zijn onder: Ceder, De Man, Dewinter, Dillen, Raes, Truyens en Verreycken. De brochures uit de jaren 80 die hier deel van uitmaken werden geraadpleegd in de Koninklijke Albertina-biblioteek te Brussel. De kadervormingsbrochures van De Man(1992) en Verreycken(1991) werden me geschonken door Karel Dillen en Frank Van Hecke. De artikels die Karel Dillen schreef in Opstanding werden geraadpleegd in de stedelijke biblioteek "De Biekorf" te Brugge.

* Als achtergrondliteratuur werden ook de volgende periodieken van regionale Vlaams blok-afdelingen doorgenomen:

De eerste linie (Aalst), 't Struikelblok, Den blokker, De Vlaams-Nationalist (Antwerpen), De veujvechter, Waaile zaain, Brussel Brabant (Brussel), Jong en durvend! (Genk), Belfort (Gent), Bloknoot (Halle), 't Kapblok (Halle-Vilvoorde), Blokbrief (Mechelen), Blokschrift (Meise), De beuk erin (Leuven), De viertorre (Oostende) en Bloknagel (Vilvoorde).

Deze publikaties werden geraadpleegd in het archief van de Partij van de Arbeid te Brussel.

Herkomst van de titelcitaten.

De titel “In het galmende zingen zit de slijtage van de routine” komt uit: Nooteboom,C.(1992); De omweg naar Santiago; Amsterdam: Atlas, p.62.

Beide motto’s komen uit Lucretius (1984); Over de natuur (vert. v. De rerum natura door Aeg. W. Timmerman); Baarn: Ambo. Het Griekse werd geciteerd in de inleiding van P.H. Schrijvers, het Latijnse komt uit boek I, verzen 641-644.

De titel “De Vlaamse Leeuw krijgt zijn eerste tand” komt uit het gedicht “Het lied van Amadis” in Claus,H.(1993); De sporen; Amsterdam: De Bezige Bij.

De titels “En nog zijn zijne krachten in al haar jeugdgenot” en “Hij stelt zijn maan en briest” komen uit De Vlaamse Leeuw, respektievelijk strofe 3, verzen 3/4, en strofe 4, vers 8.

De titel “Dillen voor het Blok” is een parafrase van een hoofdartikel in het VB-kaderblad “Gijsels voor het blok”.

De titel “De kommunisten zijn daar” komt uit het lied “Kommunisten” van Jan De Wilde (CD: De bende van Jan De Wilde).

De titel “Eretitels” refereert aan de wijze waarop Karel Dillen beledigingen als “racist” en “fascist” opvat, wanneer hij merkt wie ze uitspreekt.

“Wij, marginalen” is de titel van een boekje van Karel Dillen (zie bibliografie).

Het eindcitaat van Alain de Botton in het algemeen besluit komt uit: de Botton,A.(1993); Essays in love; London: Macmillan; p. 190.

BIBLIOGRAFIE.

* Anciaux,B.(1992); De vergeten vernieuwing; Antwerpen-Baarn: Hadewijch.

----------(1993); De Volks-Unie. Vlaamser dan ooit; Brussel: Vlaams-Nationaal Studiecentrum.

* Anciaux,V.(1988); De hardheid van hun beste glimlach; Antwerpen: Nioba.

* Anthierens,J. e.a.(1987); De VlaamSSche Kronijken; Berchem: EPO.

* Berner,E. (1993); Zum Einfluß der proletarischen und der bürgerlichen Frauenbewegung auf den politischen Wortschatz (um 1900); Potsdam: niet gepubliceerd.

* Blommaert,J. & Verschueren,J.(1992); Het Belgische migrantendebat; Antwerpen: International Pragmatics Association v.z.w.

* Bolinger,D.(1980); Language-the loaded weapon; London: Longman.

* Braak,I.(1969); Poetik in Stichworten; Kiel: Hirt.

* Braecke,C.(1992); "Korrekt taalgebruik dient de demokratie"; in: De Standaard; 5/12/1992

* Burke,K.(1983); "The Rhetoric of Hitler's "Battle""; in: Golden(1983): 329-343.

* Ceder,J.(1992); 10 vooroordelen tegen het Vlaams Blok; Deurne: Karel Dillen.

* Debeaussaert,D.(1993); "Na het kalifaat: De islamitische staatstheorie in de twintigste eeuw"; in: Pinxten(1993): 179-191.

* De Landtsheer,C.(1987); De politieke taal in de Vlaamse media; Antwerpen: Kluwer.

* De Man,F.(1992); Omgaan met de pers; Brussel: Nationalistisch Vormingsinstituut.

* Deruyck,B.(ed.)(1991); De moed om te veranderen; Brussel: Eigen beheer.

* De Schampeleire,H. & Thanassekos,Y.(eds.)(1991); Extreem rechts in West-Europa; Brussel: Vub-Press.

* Dethier,H.(?); Kollegediktaat “Geschiedenis van de wijsbegeerte van de Middeleeuwen”; Brussel: niet uitgegeven.

* Dewinter,F.(1989); Eigen volk eerst. Antwoord op het vreemdelingenprobleem; Brecht/Antwerpen: De Roerdomp.

---------- (1991); Weg met ons? Antwoord aan Paula D’Hondt; Antwerpen: Tyr.

----------(1992a); Immigratie: de oplossingen; Brussel: Nationalistisch Vormingsinstituut vzw.

----------(1992b); Propagandatechnieken; Brussel: Nationalistisch Vormings Instituut vzw.

* Dewinter,F.(ed.)(1991); Het kan echt anders...; Merksem: eigen beheer.

* Dillen,K.(1952a); “Geen aalmoezen maar recht.”; in: Opstanding; jaargang 4; nr. ; Antwerpen: Luctor; 1,2,4.

--------(1952b); “Nationalisten drukken hun stempel op het zangfeest”; in: Opstanding; jaargang 4; nr. 26; Antwerpen: Luctor; 1.

--------(1952c); “De stamp in het anticlericale mierennest”; in: Opstanding; jaargang 4; nr. 27; Antwerpen: Luctor; 1.

--------(1952d); “De verpolitiekte aap komt uit de mouw kijken.”; in: Opstanding; jaargang 4; nr. 28; Antwerpen: Luctor; 1.

--------(1952e); “Heiligschennis?”; in: Opstanding; jaargang 4; nr. 36 ; Antwerpen: Luctor; 1-2.

--------(1952f); “Rede van Karel Dillen op dodenherdenking”; in: Opstanding; jaargang 4; nr. ; Antwerpen: Luctor; 1-2.

--------(1953); “De gevangenisbriefwisseling van R. Hesz”; in: Opstanding; jaargang 5; nr. 7; Antwerpen: Luctor; 3.

--------(1966a)(onder pseudoniem R. Sch.); “Lach die idioten weg”; in: ’t Pallieterke; jaargang 22, nr. 6; Antwerpen: ‘t Pallieterke

PVBA; 3.

--------(1966b)(onder pseudoniem R. Sch.); “Poten af van Dr. Borms”; in: ’t Pallieterke; jaargang 22, nr. 11; Antwerpen: ‘t Pallieterke PVBA; 3.

--------(1967)(onder pseudoniem R. Sch.); “Anders wisten wij nog niet dat hij leefde”; in: ’t Pallieterke; jaargang 23, nr. 7; Antwerpen: ‘t Pallieterke PVBA; 3.

--------(1968)(onder pseudoniem R. Sch.); “Deze week... de levende zielen”; in: ’t Pallieterke; jaargang 24, nr. 7; Antwerpen: ‘t Pallieterke PVBA; 3.

--------(1970); Wim Maes; Berchem: Joris Ferir.

--------(1972)(onder pseudoniem R. Sch.); “België 1972”; in: ’t Pallieterke; jaargang 28, nr. 1; Antwerpen: ‘t Pallieterke PVBA; 2.

--------(1977); “Ja, de VNP strijdt tegen personen!”; in: De Vlaams nationalist; jaargang 1; nr. 2; Edegem: Mia Dujardin; 1-2.

--------(1979a); “De betekenis van 17 december”; in: De Vlaams nationalist; jaargang 3; nr. 1; Edegem: Mia Dujardin; 2.

--------(1979b); “Zwartzak”; in: De Vlaams nationalist; jaargang 3; nr. 12; Edegem: Mia Dujardin; 3-4.

--------(1979c); Vlaams Blok: grondbeginselen/ ten geleide; Deurne: Eigen beheer.

--------(1980); “België barst, opdat Vlaanderen leve”; in: De Vlaams nationalist; jaargang 4; nr. 1; Edegem: Mia Dujardin; 2-3.

--------(1981); “Vlaamse onafhankelijkheid NU!”; in: Vlaams Blok; jaargang 5; nr. 7; Deurne: Eigen beheer; 4.

--------(1982); “Mijn mama liet mij leven!”; in: Vlaams Blok; jaargang 6; nr. 3; Deurne: Eigen beheer; 1,4.

--------(1983); “Stakingen als ondergangswellust”; in: Vlaams Blok; jaargang 7; nr. 8; Deurne: Eigen beheer; 3.

--------(1984); “Politiek terrorisme”; in: Vlaams Blok; jaargang

8; nr. 9; Deurne: Eigen beheer; 5.

--------(1986); “Schooldirekties Leraressen Leraars”; in: Vlaams Blok; jaargang 10; nr. 3; Deurne: Eigen beheer; 1.

--------(1987a); “De opvolging”; in: Vlaams Blok; jaargang 11; nr. 3; Deurne: Eigen beheer; 1.

--------(1987b); “Daels buiten!”; in: Vlaams Blok; jaargang 11; nr. 4; Deurne: Eigen beheer; 1.

--------(1987d); Wij, marginalen; Antwerpen: A.M.U.

--------(1988); “De doorgeprikte varkensblaas”; in: Vlaams Blok; jaargang 12; nr. 8; Deurne: Eigen beheer; 2.

--------(1990); “Van mevrouw D’Hondt tot burgemeester Cools”; in: Vlaams Blok; jaargang 14; nr. 7; Deurne: Eigen beheer; 3-12.

--------(1991); “Vlaams Blok: de enige echte oppositie”; in: Uit zeldfverdediging. Verkiezingsprogramma 1991; Brussel: Eigen beheer; 3-5.

* ----(ed)(1983); “Fijn erbij te zijn”; in: Vlaams Blok; jaargang 7; nr. 7; Deurne: Eigen beheer; 4,5,8.

----(ed.)(1984); Wetsvoorstellen. Deel 1.; Deurne: Eigen beheer.

----(ed.)(1985); Wetsvoorstellen. Deel 2.; Deurne: Eigen beheer.

----(ed.)(1986a); “Mundiale misvorming”; in: Vlaams Blok; jaargang 10; nr. 3; Deurne: Eigen beheer; 1.

----(ed.)(1986b?); Wie maakt jou wat wijs?; Deurne: Eigen beheer.

----(ed.)(1987); “Eigen volk eerst”; in: Vlaams Blok; jaargang 11; nr. 11; Deurne: Eigen beheer; 1-3.

----(ed.)(1991a); Uit zelfverdediging; Deurne: eigen beheer.

----(ed.)(1991b); Uit zelfverdediging. Verkiezingsprogramma 1991; Brussel: eigen beheer.

----(ed.)(1993a); Boom, net iets veiliger; Deurne: eigen beheer.

----(ed.)(1993b); Open uw ogen; Deurne: eigen beheer.

----(ed.)(1993c); Stop de spoorgijzeling; Deurne: eigen beheer.

* Doom,R.(1992); “Het vijandbeeld islam”; in: De nieuwe maand; oktober 1992.

* Droste,F.G.(1985); Het woord als wapen; Antwerpen: de Nederlandsche Boekhandel.

* Erkens,F.(1993); “Over een Turkse religieuze gemeenschap”; in: Pinxten (1993): 193-209.

* Fairclough,N.(1989); Language and power; London: Longman.

* Finkielkraut,A.(1988); De ondergang van het denken (vert. v. La défaite de la pensée); Amsterdam: Contact.

* Foresti,F.(1984); “Langue, propagande, destinataires dans l’Italie fasciste. Quelques hypothèses.”; in: Kerbrat-Orecchioni,C. & Mouillaud,M. (ed.)(1984): 85-100.

* Gijsels,H.(1992); Het Vlaams Blok; Leuven: Kritak.

* Gijsels,H. & Vander Velpen,J.(1989); Het Vlaams Blok 1938-1988. Het verdriet van Vlaanderen; Berchem: EPO.

* Golden,J.L. e.a.(1983); “Contemporary Rhetorical Theory”; in: The Rhetoric of Western Thought; Dubuque: Kendall/Hunt Publishing Company; 189-464.

* Greenfeld,L.(1992); “Introduction” & “Afterword”; in: Nationalism: five roads to modernity; Cambridge/Massachusetts/London: Harvard University Press; 3-26; 487-491.

* Grunig,B.(1990); Les mots de la publicité; Mesnil-sur-l’Estrée: Presses du C.N.R.S.

* Hastings,M.(1991); “Les métaphores médicales dans le discours du Front national en France”; in: De Schampeleire,H. & Thanassekos,Y.(eds.): 197-209.

* Hobsbawn,E.J.(1990); Nations and nationalism since 1780; Cambridge: C.U.P.

* Hudson,K.(1978); The Language of Modern Politics; London: Macmillan.

* Jäger,S.(1991); "Wezenlijke kenmerken van het actuele modernistische extreem rechts in de Duitse Bondsrepubliek"; in: De Schampeleire,H. & Thanassekos,Y.(eds.): 185-195.

* Janssens,F. & Willems,R.(1991); Tussen droom en daad. 10 jaar Agalev in het parlement; Brussel: vzw Ploeg.

* Janssens,P.(ed.)(1993); Het groene verhaal; Brussel: Eigen beheer.

* Kerbrat-Orecchioni,C.(1977); La connotation; Lyon: Presses Universitaires de Lyon.

----------(1980); L'énonciation de la subjectivité dans le langage; Paris: Armand Colin.

----------(1986); L'implicite; Paris: Armand Colin.

* Kerbrat-Orecchioni,C. & Mouillaud,M. (ed.)(1984); Le discours politique; Lyon: Presses Universitaires de Lyon.

* King,R.G.(1969); Forms of public address; Indianapolis-New York: The Bobbs-Merril Company.

* Klaus,G.(1971); "Analyse einiger Praktiken"; in: Sprache der Politik. Berlin: DVW; 226/77.

* Lakoff,G. & Johnson,M.(1980); Metaphors we live by; Chicago: University of Chicago Press.

* Laridon,R.(1992); "Beschouwingen over de mummies, de dingen en ... de grote opruiming in de sociale sector."; in: De Nieuwe Gemeenschap; jaargang 1992; nr. 4; Gent: August Vermeylenfonds; 7-10.

* Lemaire, T.(1990); "Eenheid of verscheidenheid?"; in: Twijfel aan Europa; Baarn: Ambo; 47-59.

* Leman,J.(1993); "De Belgische staat en zijn islamieten"; in:

Pinxten(1993): 213-226.

* Martin,R.(1987); “Les opérateurs épistémiques ‘savoir’ et ‘croire’”; in: Language et croyance; Bruxelles: Pierre Mardaga.

* Pinxten,R.(1993); Geef aan de keizer... Omtrent religie en politiek.; Leuven: Kritak.

* Piryns,P.(1992); Zwarte zondag. Beschouwingen over de democratie in België; Antwerpen: Dedalus.

* Raes,R. & Deleu,E.(1984); Gastarbeidersproblematiek. Kongresteksten 25 maart 1984.; Deurne: Karel Dillen.

* Renkema,J.(1984); “Het jaar van Orwell. Bestaat Newspeak?”; in: Onze Taal; jaargang 53; nr. 1; 2-6.

* Sandig,B.(1978); Stilistik; Berlin: de Gruyter.

* Seiffert,H.(1977); Stil Heute; München: Beck.

* Swyngedouw,M., Billiet,J. & Carton,A.(1992); Van waar komen ze, wie zijn ze? Stemgedrag en verschuivingen op 24 november 1991; Leuven: IPSO.

* Tobback,L.(1989); “Ik ben een gematigd man.”; Leuven: Kritak.

----------(1991); Afscheid van een stiefzoon. Een gesprek over het socialisme en de staat; Leuven: Kritak.

* Truyens,E.(1980); Vlaams-nationale economie. Financiële perspektieven voor een zelfstandig Vlaanderen.; Deurne: Karel Dillen.

---------(1981); Onafhankelijkheid, Vlaanderens laatste kans.; Deurne: Karel Dillen.

* van Calcar,W.I.M.(1990); Totalitair taalgebruik; Leuven: Acco.

* van den Toorn,M.C.(1975); Dietsch en volksch; Groningen: Tjeenk Willink.

----------(1991); Wij melden u den nieuwen tijd; ‘s Gravenhage: SDU.

----------(1992); “Propaganda en taalgebruik in de tweede

wereldoorlog in Duitsland en Nederland."; in: Verslagen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde; Gent: Koninklijke Academie voor taal- en letterkunde; 126-140.

* v.d.Meiden,A.(1986); "We spreken elkaar nog... Taal en propaganda."; in: Onze Taal; jaargang 55; nr.2/3; 31-33.

* van Dijk,T.A.(1987); Schoolvoorbeelden van racisme; Amsterdam: SUA.

* van Eycken,F. & Schoeters,S.(1988); Het Vaams Blok marcheert; Deurne: Imprint.

* Van Hecke,J.(1993); Uw toekomst in goede handen; Brussel: L. Willems.

* Vanhengel,G.(ed.)(1992); VLD Partij van de Burger. Beginselverklaring; Brussel: Eigen beheer.

* Van Rompuy,H.(1990); Het christendom, een moderne gedachte; Leuven: Davidsfonds.

* Van Rooy,W.(1993); "Pseudo-debat. De gelijkenissen tussen D'Hondt en Dewinter." (Interview met Jan Blommaert en Jef Verschueren over Het Belgische Migrantendebat); in: Markant; jaargang 2; nr. 6; Brussel: VZW Keerpunt; 18-21.

* van Rossem,J.P.(1991); Libertijns manifest; Leuven: Kritak.

----------(1992); Libertijnse breekpunten; Baarn: de Prom.

* Verhofstadt,G.(1991); Burgermanifest; Eigen beheer.

---------- (1992); De weg naar politieke vernieuwing. Het tweede burgermanifest; Antwerpen-Baarn: Hadewijch.

* Vermeulen,U.(1993); "Umma en kalifaat: enkele aspecten van de klassieke soennistische islam"; in: Pinxten(1993): 169-178.

* Vernon Jensen,J.(1981); "Language in Argumentation"; in: Argumentation. Reasoning in Communication.; New York: D. Van Nostrand Company; 275-298.

* Verreycken,W.(1991a); Spreken in het openbaar. Deel 1: de discussie; Brussel: Nationalistisch Vormingsinstituut.

----------(1991b); Spreken in het openbaar. Deel 2: de toespraak; Brussel: Nationalistisch Vormingsinstituut.

* Verstraete,P.J.(1992); Karel Dillen. Portret van een rebel; Bornem: Aksent.

* Verwimp,H.(ed.)(1991a); Tegen onrecht, uitbuiting, racisme, en oorlog; Brussel: eigen beheer.

----------(1991b); Basisdokumenten voor toelichting en argumentatie van het programma van de Partij van de Arbeid van België; Brussel: eigen beheer.

* Vogel,A.(1931); "Alphabetische lijst van uitdrukkingsvormen in de welsprekendheid"; in: Rhetorica. Basis der welsprekendheid; Rotterdam: W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V.; 85-110.

* Volta,L.(1984); "Sémiose d'un modèle d'écriture fasciste: Bruno Spampanato et le 'récit' de l'immobilité."; in: Kerbrat-Orecchioni,C. & Mouillaud,M. (ed.)(1984): 101-116.

* Wotjak,G.(1984); "Les stéréotypes dans le lagage du texte politique."; in: Kerbrat-Orecchioni,C. & Mouillaud,M. (ed.)(1984): 43-56.

* Wilson,J.(1990); Politically Speaking; Oxford: Basil Blackwell.

* Wodak,R.(1989); "Introduction"; in: Language, Power and Ideology; Amsterdam: John Benjamin's Publishing Company: xiii-xx.

* Zijderveld,A.C.(1979); On Clichés; London: Routledge & Kegan Paul.